

PROJECTES I REALITAT D'UN PROCÈS URBÀ DECIMONÒNIC

VILAFRANCA DEL PENEDEÈS 1865-1939

25-UN PREDICADOR DE FAMA
LES GLORIES DEL SANT PROCLAMA

26-A LA SORTIDA D'OFICI
S'ORGANITZA EL BELL SEGUICI.

31-PER ACABAR DE FÈ EL PES
ELS BONS VINS DEL PENEDES.

32-BONES COBLES CATALANES
PER PODER BALLAR SARDANES.

M^A ÀNGELS ALIÒ

Aquest llibre té per objecte l'estudi del procés urbà decimonònic de Vilafranca del Penedès i en ell es donen a conèixer els processos de creixement i els mecanismes d'organització espacial d'una ciutat que va experimentar, d'ençà mitjans del XIX, l'impacte d'una economia inicialment orientada a l'exportació vinícola i que després aniria diversificant-se com a conseqüència de la seva funció de capital comarcal.

La línia explicativa que es segueix en el llibre amplia, però, el marc de relacions en el qual es desenvolupa el procés urbà perquè posa una especial atenció en les actuacions específiques i concretes dels diferents grups socials i, entre ells sobretot, les del bloc localment dominant, el qual, per la seva connexió amb la propietat i la producció immobiliària, va controlar, perllongadament, la ciutat.

Per aquest motiu, paral·lelament a l'estudi morfològic - plànol, parcel·lari i tipologies arquitectòniques - i a la identificació de les tendències de diferenciació funcional i segregació social, l'autora també explica les relacions existents entre el procés d'organització de l'estructura espacial i les estratègies immobiliàries que anirien configurant-se al llarg d'aquells anys.

En aquest punt s'insisteix en el paper desenvolupat per l'urbanisme local, el qual podria definir-se, molt breument, pel predomini d'un model urbanístic de transició, en el llindar entre les actuacions pròpies d'un període burgès i les pràctiques immobiliàries tradicionals. En base a aquest model que comporta la pràctica d'un urbanisme condicionat per les "elites" locals, es parla dels projectes que anirien apareixent en diferents moments de la història de Vilafranca. Van ésser, primer, els projectes d'una burgesia inicialment lliberal i que va oblidar-los durant la llarga fase de la Restauració. Però foren, també els projectes d'un bloc urbà alternatiu, que es configuraria políticament durant la II República i que tot i la heterogeneïtat dels grups socials implicats -menestrals, treballadors industrials i classe mitjana urbana- aconseguiria formular una proposta àmplia per a la transformació de tota la ciutat.

AJUNTAMENT DE
VILAFRANCA DEL PENEDÈS

0700439479

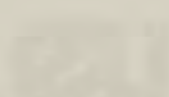

PROJECTES I REALITAT
D'UN PROCÉS URBÀ
DECIMONÒNIC.
VILAFRANCA DEL Penedès
1865-1939

**PROJECTES I REALITAT
D'UN PROCÉS URBÀ
DECIMONÒNIC.
VILAFRANCA DEL Penedès
1865-1939**

MP ANGEL SALLÓ

Publicació de l'INSTITUT DE DIFUSIÓ DE LA CIÈNCIA I LA CULTURA DE BARCELONA

INSTITUT DE DIFUSIÓ DE LA CIÈNCIA I LA CULTURA DE BARCELONA
C/ de la Diputació, 270 - 08002 BARCELONA
TELÈFON: 551 11 11

PROJECTES I REALITAT
D'UN PROCÉS URBÀ
DECIMONÒNIC.
VILARANCA DEL PENEDÈS
1862-1939

**PROJECTES I REALITAT
D'UN PROCÉS URBÀ
DECIMONÒNIC.
VILAFRANCA DEL PENEDÈS
1865-1939**

per

Mª ÀNGELS ALIÓ

Col·lecció «GEO-CRÍTICA. Textos de Apoyo»

PUBLICACIONS I EDICIONS DE LA
UNIVERSITAT DE BARCELONA

BARCELONA - 1986

"GEO CRÍTICA". TEXTOS DE APOYO

Director de la collecció: Horacio Capel

Càtedra de Geografia Humana

© M.ª Àngels Alió i "Geo Crítica"

Edicions de la Universitat de Barcelona

Llorens i Artigas, s/n. 08028-Barcelona

I.S.B.N. 84-7528-191-5 .

Dipòsit Legal: B. 33.481-1986

Disseny de la coberta: Teresa Jordà

Printed in Spain

Imprès i relligat a:

Gràfiques M. Pareja - Muntanya, 16 - 08026-Barcelona

El text d'aquest llibre correspon a una part de la tesi de doctorat de l'autora, llegida a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, el 5 de desembre del 1984. El director de la tesi va ésser el Doctor Horacio Capel Saéz, catedràtic de Geografia Humana del Departament de Geografia d'aquesta Universitat.

El text d'aquest llibre correspon a una part de la tesi de doctorat de l'autor, lligada a la Facultat de Ciències i Lletres de la Universitat de Barcelona, el 7 de desembre del 1961. El director de la tesi va ésser el doctor Lluís Llach, catedràtic de Geografia Humana del Departament de Geografia d'aquesta Universitat.

El text d'aquest llibre correspon a una part de la tesi de doctorat de l'autor, lligada a la Facultat de Ciències i Lletres de la Universitat de Barcelona, el 7 de desembre del 1961. El director de la tesi va ésser el doctor Lluís Llach, catedràtic de Geografia Humana del Departament de Geografia d'aquesta Universitat.

El text d'aquest llibre correspon a una part de la tesi de doctorat de l'autor, lligada a la Facultat de Ciències i Lletres de la Universitat de Barcelona, el 7 de desembre del 1961. El director de la tesi va ésser el doctor Lluís Llach, catedràtic de Geografia Humana del Departament de Geografia d'aquesta Universitat.

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ.....	11
Primera part	
PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ, MORFOLOGIA I ESTRUCTURA URBANES	
I. Delimitació i característiques de les etapes urbanes	21
II. Dinàmica expansiva i reforma de la ciutat	37
III. Els mecanismes urbanístics de l'expansió	49
IV. L'exemple d'una anàlisi de detall: el parcel·lari i l'estructura diferencial urbana	65
V. L'estructura bàsica de la ciutat: el centre i les barriades en expansió	79
Segona part	
LES FORMES DE CONTROL I DE GESTIÓ: EL PAPER DE L'URBANISME	
VI. Classes socials i procés urbà	97
VII. La gestió de l'urbanisme: contradiccions i refús de les propostes d'eixample	115
VIII. L'urbanisme alternatiu: 1931-1938	125
Tercera part	
CONCLUSIONS.....	145
Bibliografia citada	155

INDEX

INTRODUCTION 11

Préface par :
PROFESOR DR KONSTANTIN KURKULOV
ESTABLISHMENT URBAIN

I. Définition et caractéristiques de la zone urbaine 25

II. Les zones urbaines : notions de base 32

III. Les transformations urbaines de l'époque 40

IV. L'évolution d'une ville de 1945 à 1960 50

V. L'évolution des zones urbaines : les principes 60

en épilogue 70

Préface par :
LES JOURNAUX DE CONTROL I DE FINTE
EL PARTI DE BURANISME

VI. Casus urbains : 1960-1965 80

VII. La lutte de l'urbanisme contre les zones de la 100

progrès d'urbanisme 110

VIII. L'établissement urbain (1965-1970) 120

Préface par :
CONCLUSIONS 140

Epilogue final 150

INTRODUCCIÓ

Fins els anys seixanta, el caràcter urbà de Vilafranca encara depenia de la funció de nucli central de una comarca entorn la qual convergia la seva base econòmica, principalment administrativa i comercial, i que repercutia, a més, en la morfologia d'un centre que servia de referència per a definir tota la ciutat.

Tanmateix, però, Vilafranca, a la qual M. Trens havia definit com a «Senyora Vila»,¹ i a la qual bastants vilafranquins continuen considerant una vila tranquil·la i n'enyoren el passat ruralitzant, no s'ha esdevingut com un producte espontani i natural, fruit d'una història local fonamentada exclusivament en la prosperitat comercial i vinícola, sinó que, com en tantes altres ciutats, el procés urbà i el mateix enriquiment econòmic tenien, com a complement, importants desigualtats socials que també s'expressaven en la morfologia i l'organització espacial de la ciutat.

De tota manera, tampoc no s'ha de menystenir la importància de les influències camperoles i menestrals, així com els efectes que es derivaven de les reduïdes dimensions que, a la seva volta, incidien en l'estructura social i la dinàmica local en general. Per aquest motiu, abans d'entrar en l'anàlisi dels fets i circumstàncies que regulen el creixement i l'organització espacial de la Vilafranca decimonònica, pot ésser interessant de remarcar alguns dels seus trets més generals, els quals, per altra part, sempre han estat assenyalats en qualsevol definició de Vilafranca.²

Incidència regional i caràcters urbans

Malgrat l'escassa importància demogràfica,³ Vilafranca forma part d'un conjunt de ciutats de tipus mig, el paper de les quals, dins el sistema urbà català, està sòlidament recolzat per la seva funció de capital comarcal. Són aquestes ciutats, com per exemple Figueres, Vic o Valls, que, en comparació als grans nuclis industrials, han tingut febles creixements poblacionals⁴ i que, en canvi, en l'actualitat, han

1. M. TRENS (1964) va agrupar un conjunt d'articles que havia escrit anteriorment en un llibre que portava el títol: *Vilafranca, Senyora Vila*, i des d'aleshores ençà aquest nom ha servit per a designar el caràcter tradicional i reposat de Vilafranca en comparació a altres ciutats que, com Vilanova, han seguit un model evolutiu diferent, basat en la industrialització i la immigració. El contingut ideològic d'aquest concepte pot comprovar-se en un dels «slogans» de la darrera campanya per a les eleccions municipals el 1982, quan una de les candidatures d'esquerra ofería una alternativa urbana dient «No a la Senyora Vila».
2. L'enumeració de les característiques definidores de la ciutat és un objectiu quasi general en totes les monografies locals, les quals, a part d'altres aspectes, tendeixen a identificar les ciutats amb els seus trets més mítics i monumentals, o si més no en les activitats econòmiques més ben considerades socialment. En aquest sentit, és interessant la consulta de l'obra de B. POCHÉ (1982) sobre la bibliografia local de la ciutat de Lyon.
3. Actualment, Vilafranca ha sobrepassat tot just els 30.000 hab. (25.029 habitants en el 1981).
4. Tot i els canvis demogràfics del segle XIX, el grup de ciutats en el qual pot incloure's Vilafranca va

reforçat el seu sector terciari i han conservat els avantatges d'una estructura urbana sòlida i amb força elements d'herència decimonònica.

Contemplats aïlladament, aquests dos aspectes no són, però, prou importants, car per a valorar la seva incidència cal ponderar-los en funció del context global dins el qual s'insereixen i que, en el transcurs del segle XIX i principis del XX, va significar, sobretot, la connexió amb unes estructures socials i econòmiques determinades, així com la configuració dual d'unes ciutats que s'explicitaven, bàsicament, en el centre, i en els ravals i noves barriades dels extrarradis.

Vilafranca com a nucli central: components econòmics i estructura social

Habitualment, la talla mitjana de Vilafranca i els tipus de relacions que sosté amb la comarca han servit per a remarcar, per damunt d'altres aspectes, la personalitat tradicional, senyorívola, vilatana i comercial de la ciutat. Tanmateix, però, d'altres components han condicionat, igual que el sector dels terciaris, les característiques de la producció i de l'estructura social. D'aquesta manera, més que pensar en un o altre sector, convindria tenir en compte les relacions que s'establien entre agricultura, indústria i comerç, i en les condicions que venien donades pel mateix caràcter de nucli central.

D'aquesta manera, convindria començar preguntant-nos en quina mesura, igual que en altres contrades vitivinícoles del Mediterrani nord-occidental,⁵ la seva creixent importància comercial no estaria també relacionada amb l'augment del nivell de vida de la pagesia de la comarca, la qual fins a finals del segle XX no hauria començat a formar part d'un incipient mercat de consum que, necessàriament, havia d'ésser satisfet a la capital comarcal.⁶

Per altra part, tot i la intensitat de les relacions comarcals i l'enfortiment i ulterior especialització de les activitats terciàries, també s'hauria de destacar la progressiva importància del mercat a la mateixa ciutat, i que estaria integrat pels empleats terciaris i per un ampli contingent de mà d'obra relacionada, és clar, amb la indústria vinícola¹⁷ i les indústries i artesanat relacionats amb la construcció, les comunicacions i d'altres productes derivats de la mateixa economia agrària.

En tot cas, aquestes al·lusions als sectors econòmics també tenen una significació especial en la mesura que reverteixen en la composició d'una estructura social, els components de la qual seran els qui, al cap i a la fi, incideixen en les característiques de la ciutat. Per aquest motiu, cal tenir present que, a part de la burgesia local, on s'hi podien trobar, sobretot, grups i famílies clarament rendistes i agraristes, així com personalitats i petits subgrups relacionats amb el món industrial —comerç vinícola— i les professions lliberals, també existia una àmplia capa treballadora, potser més heterogènia quant a la seva composició perquè incloïa des de l'obrer industrial i dels

tenir un creixement poblacional ben escàs. Ressem a continuació percentatges de creixement d'algunes d'aquestes ciutats entre 1857 i 1950:

Girona	197%	Reus	127%
Vilafranca	177%	Vic	123%
Vilanova	170%	Igualada	121%
Figueres	159%		

5. H. LEVEBRE (1949, en 1971).

6. E. GIRALT (1969) ha assenyalat amb prou rotunditat el procés generalitzat de creixement demogràfic i d'expansió vitivinícola a la comarca durant aquest període.

7. Per a un estudi sobre una comarca semblant, però situada en un context diferent, poden utilitzar-se les obres de R. DUGRAND (1963) i F. AURIAC (1983), totes dues sobre el Llanguedoc i el paper de la ciutat en l'expansió de l'economia vitivinícola.

serveis fins a un considerable nombre de rabassaires i treballadors del camp que, per les específiques característiques de Vilafranca, residien igualment a la ciutat.⁸ De la mateixa manera, tampoc no s'hauria de menystenir el paper d'una classe mitjana, progressivament més important quant a xifres, i que precisament aniria afiançant-se com a classe social⁹ específicament interessada en la funció terciària de la ciutat: serien els botiguers, els empleats del comerç i dels serveis, així com alguns nivells qualificats de l'artesanat i de la indústria, els quals, un cop inserits en la dinàmica política dels anys vint i trenta, també influïrien en l'urbanisme i la gestió vilafranquins.

Conseqüentment a aquesta diferenciació social, l'espai de la ciutat no s'ha de veure només en funció de les idees monumentals, comercials i de prestigi residencial, que són, de fet, les que corresponen al centre de Vilafranca i que serveixen per a expressar habitualment una imatge conjunta de tota la ciutat, difuminant en canvi l'existència de les noves barriades obreres i sostraint la presència dels dèficits i injustícies socials.

I és que, tanmateix, a mitjans dels anys trenta Vilafranca ja havia esdevingut una ciutat profundament diferenciada i en la qual, a part del centre, podia distingir-se una sèrie de barris perifèrics que, com el mateix recinte medieval, també tenien una població i unes funcions considerablement distintes.

Pel que fa a la morfologia i a les característiques espacials, aquestes diferències s'expressaven en l'estructura radial i concèntrica d'un plànol que, a finals del XIX (Figura XI), reproduïa formalment la importància del fenomen de la centralització i que també permetia valorar el fet que, fins i tot al recinte històric, hi havia trames diferents que condicionaven tantes altres modalitats d'impacte a partir del procés d'expansió de la ciutat. Així, per exemple, pot parlar-se d'una primera modalitat de transformació a l'àrea corresponent al primer recinte fortificat, on predominava l'arquitectura nobiliària, i que acabaria esdevenint la zona monumental de la ciutat; la segona, en canvi, s'esdevindria sobre la trama regular que coincidia amb l'ampliació inicial del nucli primitiu, entorn els carrers de La Parellada, Sant Joan i La Palma, i que evolucionarien paral·lelament al nou centre urbà del qual n'esdevindrien part; i tercera, l'àrea de raval tradicional, l'heterogeneïtat del qual estava subordinada al paper organitzador d'alguns carrers propers a convents tals com el dels Trinitaris, així com a un procés més lent d'ocupació protagonitzat preferentment per la població més humil.

De tota manera, són molt més importants les diferències amb el que serien les noves àrees de la Vilafranca decimonònica, les quals assolirien, a més, una considerable extensió. Així, de bon principi, destaca la dicotomia entre la trama regular al Sud-Oest, i que recorda els millors exemples d'eixample menor en ciutats de categoria mitjana o semblant; i una altra, de grau irregular, organitzada bàsicament al llarg dels eixos radials, que la feia, per tant, bastant similars als mateixos ravals.

Per aquests motius, tot i que les característiques sobressortints del centre facilitin la identificació entre aquest i la resta de la ciutat, en una introducció sobre la Vilafranca decimonònica, no pot oblidar-se l'existència dels altres barris que, com el mateix centre, també van desenvolupar-se en el mateix context social i econòmic. Les coordenades històriques a les quals es remeten aquestes estructures econòmiques i socials, poden sistematitzar-se en un model teòric, globalitzador de les situacions

8. Tot i que la premsa local decimonònica no sigui gaire amatent a les notícies socials, en la revista «El Fructidor» pot trobar-se abundant informació sobre l'impacte de les vagues i la problemàtica social a Vilafranca.

9. E. UCELAY DA CAL, (1982) estudia el comportament d'aquesta classe mitjana catalana durant els primers decennis de segle XX.

espacial i temporals i que hem adoptat com a hipòtesi d'aquesta anàlisi: ens referim al model de la ciutat burgesa, del qual passem a ocupar-nos tot seguit.

El model de la ciutat burgesa

La Vilafranca decimonònica es revela, de fet, com un espai de considerable cohesió i eficàcia que li permetrà de mantenir-se en les seves característiques més rellevants —extensió, eixos estructurants, centre i segregació social, i morfologia residencial— fins a mitjans del segle XX.

Aquesta pervivència es relaciona per un costat amb la superfície de les mateixes àrees urbanes, que tenien ja des de mitjans del XIX una considerable extensió, i per una altra banda amb la mateixa capacitat directiva de la ciutat i dels seus grups socialment dirigents que, a través dels sectors del terciari, assolirien de situar Vilafranca a les posicions relativament més elevades del «ranking» de ciutats catalanes (lloc divuitè el 1857 i setzè el 1900).

En realitat, però, la dinàmica de la Vilafranca decimonònica té els trets més generals de la majoria de ciutats catalanes, i s'ha de relacionar, per tant, dins els mecanismes econòmics i de poder que socialment i política s'havien d'enmarcar dins la fase durant la qual la burgesia va assolir els ressorts del poder local i estatal. És també, i sobretot a Vilafranca, l'etapa de la burgesia conservadora i de la Restauració que es perpetuaria a si mateixa en el segle XX amb la dictadura de Primo de Rivera, així com amb tota una sèrie d'institucions relacionades amb l'àmbit del poder català: la Lliga Regionalista, l'Institut Català de Sant Isidre, i d'altres.

Precisament, tot i reconèixer les diferències segons els respectius medis regionals i contextos polítics, el conjunt de teories que expliquen l'organització espacial de la ciutat decimonònica fonamenten els seus raonaments en el paper d'aquestes burgesies respecte les seves ciutats.

L'espai urbà de la burgesia

Les referències al paper de la burgesia quant al grup social que organitza la ciutat en funció dels seus interessos provenen de diverses aportacions,¹⁰ l'acord entre les quals concerneix, bàsicament, a dos aspectes del procés urbà; l'un de caire econòmic i concretament el de la promoció immobiliària inherent al procés urbà, i l'altre, relacionat amb l'estructura de la localització dels usos i les classes socials.

Així, pel que fa al primer punt, fins i tot considerant les diferències existents entre Vilafranca i les grans ciutats respecte a les quals s'han formulat inicialment aquests esquemes, cal pensar, per tant, en la finalitat econòmica del mateix procés urbà que, per primera vegada i en comparació a les etapes precedents, es transforma, ell mateix, en motor, mecanisme i finalitat del creixement de la ciutat. És en aquest punt de contacte entre l'urbanisme, la promoció immobiliària i l'economia on pren la seva dimensió el concepte de valor de canvi de la ciutat, valor generat a partir de l'apropia-

10. En les seves línies més generals, la teoria procedeix dels textos ja clàssics de A. AYMONINO (1963, ...), els quals incorporaven les aportacions de F. ENGELS en *Las grandes ciudades*. Per una altra part, però, les tendències radicals en la Geografia (D. HARVEY, 1973) han recuperat igualment la importància d'aquests i d'altres textos i els han resituat dins dels corrents crítics de la Geografia Urbana.

Tanmateix, però, l'estudi de la història urbana, i principalment el de les transformacions espacials durant el XIX, el del paper de la burgesia i la promoció immobiliària constitueixen els altres punts de referència als quals revertir actualment el model de la ciutat burgesa. Veure, en aquest sentit, l'obra editada per A. CARACCILO (1975), en la qual s'apleguen de manera interdisciplinària, textos de procedència diversa, particularment de l'escola anglesa, italiana i francesa.

ció privada del sòl i de les rendes diferencials que s'obtenen de la transacció amb cadascun dels solars i edificis, que poden augmentar el seu preu precisament com a conseqüència de les diferències posicionals respecte d'una ciutat progressivament més gran, d'un centre proporcionalment cada cop més important, i d'uns límits urbans cada cop més llunyants; i també, entre d'altres elements, de la construcció d'una infraestructura que estableix millors expectatives respecte als solars i edificis veïns.

És a partir d'aquest conjunt d'elements que l'urbanisme assoleix un paper racionalitzador, de control i de projecció, que propicia per un costat l'augment del valor de canvi, i per l'altre procura que el mateix increment no interfereixi les necessitats de reproducció dels mitjans de producció econòmica, que també necessiten de la ciutat; es tracta, doncs, en resum, de conciliar les expectatives del valor de canvi amb les de l'ús, a la fi també residencial de la mateixa burgesia, la qual, utilitzant expressions que ja han estat emprades en altres ocasions,¹¹ organitzaria veritables espais residencials per a ella mateixa i, en canvi, utilitzaria la resta de la ciutat com objecte d'especulació econòmica.

Per tant, aquesta fase del creixement urbà està condicionada per les tendències a la segregació social i l'especialització de les activitats productives, les quals anirien reforçant la propensió a la diferenciació de les distintes parts de la ciutat en contraposició, en canvi, a les etapes precedents, quan les diferències residencials segons les classes socials adoptaven altres modalitats i quan, pel que fa a les instal·lacions fabrils, eren les fàbriques, obradors i magatzems, els qui condicionaven la localització de la resta d'activitats i edificis.

Tanmateix, però, donada la importància d'aquests aspectes espacials, tractem aquest tema amb més deteniment en els paràgrafs següents.

L'estructura espacial del model

La segregació social i l'especialització funcional, així com l'obtenció de rendes immobiliàries, també formen part d'una estructura urbana més complexa, la formalització espacial de la qual, a part de l'esmentada diferenciació en àrees, s'explicita en el mateix paper del centre urbà i de la morfologia de la trama que, en el cas de Vilafranca, i en el del barri del Poble Nou, presenta bastants similituds amb els aspectes més genèrics del model dels eixamples.

En tot cas, el tema del centre és una qüestió fonamental, car entorn d'ell giren dues de les estructures més senzilles i importants de l'organització espacial en qualsevol ciutat. Així tindriem, per un costat, la tendència a l'organització concèntrica que s'estableix entre el centre i les noves àrees urbanes que es situen a la perifèria.¹² La relació entre ambdues vindria explicada bàsicament per la sortida des del centre a la perifèria de totes aquelles activitats i classes socials que no poden costejar la revalorització econòmica del mateix centre, el qual comença a especialitzar-se en activi-

11. M. de SOLÀ-MORALES, (1976, 1978).

12. La idea de les relacions entre un centre i una perifèria és una noció ja clàssica dins dels estudis i els plantejaments espacials. Des de Von Thünen (1826), passant per Baumeister (1876), i E. W. Burgess (1925), ha presidit les reflexions sobre la localització urbana i regional; i actualment, encara, si bé que des d'una ideologia diferent, s'utilitza per a explicar les relacions de dependència a escala mundial (S. AMIN, 1970), o bé per a integrar diferents enfocaments de l'anàlisi regional (A. REYNAUD, 1981).

Donades aquestes diferències quant al model, potser convindria pensar que les relacions centre-perifèria corresponen no tant a uns únics sistemes explicatius, sinó a unes maneres senzilles i elementals de plantejar problemes espacials a partir d'esquemes mentals. Aquesta és almenys la idea de R. BRUNET (1980).

tats terciàries i de direcció que es recolzaven, a més, amb les reformes dels edificis i dels principals carrers de la ciutat.

Per una altra part, el procés de centralització també està reforçat pels efectes derivats d'un segon esquema organitzatiu, l'estructura sectorial, que és aquella derivada de la incidència dels eixos de comunicació regional, els efectes de la qual, en la perifèria, es combinen amb l'estructuració concèntrica.

De tota manera, l'organització espacial de la ciutat burgesa no està condicionada només pels efectes de la dinàmica expansiva i segregadora, car paral·lelament a aquest processos es desenvolupen iniciatives urbanístiques diverses, les quals van aplicant-se, amb major o menor fortuna, per tal de regular l'activitat expansiva i de reforma de la ciutat decimonònica.¹³

Aquest control racionalitzador i explícit, que fins aleshores només havia estat subordinat a les llicències d'obres i als Bans de Bon Govern,¹⁴ s'expressa, en el conjunt de ciutats mediterrànies, amb un model concret de gestió i de formalització de la trama que és, concretament, el de l'eixample. Malgrat tot, quan es parla de ciutats petites o mitjanes, tipus Vilafranca, les referències a aquest capítol diferenciat de l'urbanisme europeu¹⁵ cal plantejar-les no tant en funció d'una juxtaposició rígida i senzilla entre la realitat urbanística local i un model que és considerablement complex, sinó que, més aviat, les seves al·lusions s'han d'entendre en un context tècnic i jurídic, a part de morfològic, que deuria incidir, probablement, en la presa de decisions de la burgesia i tècnics locals en el moment de valorar les distintes possibilitats del creixement urbà i els dels seus mecanismes específics.

En fi, si resumim els aspectes teòrics més significatius de l'ampli i difús model de la ciutat burgesa, pot dir-se que, partint de la hipòtesi inicial que subordina l'organització de l'espai i del procés d'urbanització als interessos d'una burgesia local més aviat heterodoxa en comparació a la d'altres ciutats més grans i industrials, poden distingir-se una sèrie d'esquemes que al·ludeixen a les formes que adoptava l'espai d'una ciutat que estava experimentant un procés de creixement i de transformació, i que va concretar-se, específicament, en la incidència de la centralització, la segregació social i la diferenciació interna; i que, a més, va comportar importants canvis quant a l'estructura social i els mecanismes de poder.

Objectius i continguts:

la justificació d'una monografia local

La presentació, ni que sigui introductòria, de la problemàtica local i del marc teòric al qual ens referirem al llarg de l'obra, és necessària, si més no, per a entendre els mètodes de treball que s'han utilitzat i els objectius proposats. De fet, uns i altres han condicionat la divisió d'aquesta investigació en dues parts, la lògica interna i les relacions mútues entre les quals vénen justificades en funció de cadascuna de les seves problemàtiques: espacial i morfològica la primera, i centrada en la gestió i l'urbanisme la segona.

Així, pel que fa a la primera part, podrà observar-se que s'ha investigat preferentment l'activitat de la construcció, analitzant la seva importància quant als efectes d'expansió i de reforma, i la seva incidència en la configuració d'un espai socialment diferenciat. Com a base dels cinc capítols en què s'analitzen aquests temes, s'han utilitzat diverses fonts, si bé les llicències d'obres particulars en són la més impor-

13. L. BENEVOLO, (1977).

14. I. LÓPEZ GONZÁLEZ (1977).

15. M. de SOLÀ-MORALES, (1976, 1978).

tant. De fet, l'anàlisi dels 3.779 Expedients d'Obres Particular (E.d'O.P.)¹⁶ que s'han treballat i que constitueixen el volum d'edificació al llarg dels anys en els que es centra aquest estudi, el període 1865-1938, ha proporcionat una sèrie de resultats prou satisfactoris com per entendre que els E. d'O.P. siguin una de les fonts cada cop més utilitzades en els estudis urbans preferentment interessats en ressaltar els mecanismes de configuració d'un espai a la base del qual es troben, precisament, les repetides iniciatives individuals.

En canvi, la segona part està fonamentada en un espectre més ampli de documents, tot i que les llicències continuen essent una de les fonts més importants. En aquesta part, han servit per a conèixer els promotors i tècnics de la construcció de Vilafranca, els quals es relacionen amb l'estudi d'un incipient monopoli immobiliari local, i amb el seu paper dins d'un hipotètic bloc de la renda que, en tot cas, té un paper socialment dominant en la localitat.

Els dos capítols destinats a l'urbanisme, és a dir els models de gestió i de disseny del creixement i de la reforma urbanes, es fonamenten, en canvi, majoritàriament, en un nombre força heterogeni de fonts, entre les quals s'han d'esmentar aquelles que també procedeixen dels lligalls de la Secció de Foment de l'Arxiu Municipal i que al·ludeixen als projectes d'alineació, a les discussions entre els membres del Consistori, així com als textos que contenen els esborralls dels tècnics, o bé inclús instàncies dels veïns. Tanmateix, però, la riquesa i la varietat d'aquesta documentació té el seu paral·lel en la bibliografia local i la premsa, la qual, com en d'altres estudis monogràfics sobre ciutats¹⁷ s'ha revelat, igualment, com d'una considerable utilitat a l'hora de conèixer quina era l'opinió dels mateixos ciutadans respecte del procés de canvi i de creixement urbans.

Segueixen finalment unes conclusions on s'assaja la sistematització dels resultats més rellevants de la investigació i que es comenten en una periodització del procés d'urbanització vilafranquí.

16. Per a més informació sobre aquesta font, pot consultar-se Mª À. ALIÓ (1984).

17. Tal com va fer, per exemple, Mª T. PÉREZ PICAZO (1979). Per la nostra part, hem realitzat un estudi específic sobre una de les revistes utilitzades preferentment, la «Gasetta de Vilafranca», titulat *Publicacions locals i identitat comarcal a la Vilafranca pre-republicana*, actualment en premsa a la «Miscel·lània Penedesenca, 1985».

The first section of the paper discusses the historical context of the study, including the role of the state in the development of the economy and the impact of the Industrial Revolution on the labor market. It also examines the role of the church and the state in the provision of social welfare and the development of the welfare state.

The second section of the paper discusses the role of the state in the development of the economy and the impact of the Industrial Revolution on the labor market. It also examines the role of the church and the state in the provision of social welfare and the development of the welfare state.

The third section of the paper discusses the role of the state in the development of the economy and the impact of the Industrial Revolution on the labor market. It also examines the role of the church and the state in the provision of social welfare and the development of the welfare state.

The fourth section of the paper discusses the role of the state in the development of the economy and the impact of the Industrial Revolution on the labor market. It also examines the role of the church and the state in the provision of social welfare and the development of the welfare state.

The fifth section of the paper discusses the role of the state in the development of the economy and the impact of the Industrial Revolution on the labor market. It also examines the role of the church and the state in the provision of social welfare and the development of the welfare state.

The sixth section of the paper discusses the role of the state in the development of the economy and the impact of the Industrial Revolution on the labor market. It also examines the role of the church and the state in the provision of social welfare and the development of the welfare state.

The seventh section of the paper discusses the role of the state in the development of the economy and the impact of the Industrial Revolution on the labor market. It also examines the role of the church and the state in the provision of social welfare and the development of the welfare state.

The eighth section of the paper discusses the role of the state in the development of the economy and the impact of the Industrial Revolution on the labor market. It also examines the role of the church and the state in the provision of social welfare and the development of the welfare state.

PRIMERA PART
PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ, MORFOLOGIA I
ESTRUCTURA URBANES

PRIMERA PART
PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ, MORFOLOGIA I
ESTRUCTURA URBANES

I.—DELIMITACIÓ I CARACTERÍSTIQUES DE LES ETAPES URBANES

L'anàlisi d'algunes de les dades dels E.d'O.P., i concretament les que al·ludeixen a la data de sol·licitud de permís d'obra i al tipus de construcció, permet conèixer bastants característiques del sector de la construcció, resituant-les en relació amb un context social i econòmic més ampli.

Fent referència a les interrelacions que es produeixen dintre l'activitat de la construcció i en el procés urbà en general, hom destacaria en primer lloc els lligams poblacionals i econòmics entorn els quals s'estableixen abundants connexions —com per exemple les que s'evidencien en el comportament cíclic del sector—, però que, a mesura que augmenta la complexitat de l'estructura econòmica local, comencen a desdibuixar-se i a presentar discordàncies evidents.

Característiques generals en l'evolució del sector de la construcció

Partint de l'any 1857 com a data inicial de l'estudi,¹ la cronologia de la sol·licitud de llicències d'obres assenyalava que fins el 1938 el procés de construcció de la ciutat es desenvolupa, bàsicament, en dues etapes, els màxims respectius de les quals es produeixen, la primera, en 1884 i 1885 amb 105 i 100 llicències anuals respectivament; i la segona en 1929 amb 117 llicències. Entre ambdues es troba una altra etapa de relativa poca activitat, amb un mínim de 21 llicències el 1895.

En línies generals, pot dir-se, doncs, que aquesta disposició correspon amb bastant d'exactitud a algunes de les imatges i coneixements cronològics més coneguts i que ja han estat assenyalats per la bibliografia local, tant pel que fa a la crisi de la fil·loxera com a l'enriquiment econòmic i l'augment de la construcció en la dècada dels setanta i vuitanta del segle XIX. Relativament sorprenent sembla en canvi el volum de llicències tramitades el segle XX, sobretot entre 1915 i 1930, tot i que una anàlisi més acurada de les característiques de la construcció permetrà de matisar algunes d'aquestes primeres aproximacions.

Tanmateix, però, aquesta tendència no és pas exclusiva de Vilafranca, i cal tenir en compte que la naturalesa cíclica de la construcció, representada a la Figura I, ja ha estat assenyalada per altres autors per a ciutats ben diferents. Recordem per exemple l'estudi de J.W.R. Whitehand sobre la ciutat de Glasgow,² on identificava, en un interval de temps més llarg, 1860-1970, la presència de cinc cicles de llarga durada, de 20 a 30 anys, i uns altres d'intermitjos de quatre o cinc anys. A més, citant un cas més proper, podríem assenyalat l'existència dels estudis pioners de J.A. Vandellós sobre la indústria de la construcció a Barcelona entre 1910 i 1932,³ l'anàlisi del qual

1. Amb data anterior a aquest any es conserven una vintena de plànols de façana, molt deteriorats, procedents dels expedients d'obres del 1840-1846.
2. J.W.R. WHITEHAND, (1972).
3. J.A. VANDELLÓS, (1933).

reforça l'existència de relatives similituds quant al comportament cíclic de cadascuna d'aquestes evolucions del sector de la construcció.

Aquestes i altres concomitàncies són les que s'observen mitjançant l'anàlisi de les freqüències anuals de la sol·licitud de llicències⁴ (Figura I), tot i que un estudi desagregat de les freqüències segons el tipus d'obra⁵ permet observar que també existeixen abundants diferències, destacant en primer lloc el predomini de les obres majors (Figura I) i les de nova planta abans del 1890 (Figura III); així com les menors i les de reforma (Figura V) després del 1910.

De fet són les obres menors les que desibuixen la magnitud del sector de la construcció en el segon període, engrandint exageradament la seva importància. I és que, en realitat, és senzill entendre com les obres menors han de produir-se «a posteriori», a remolc de l'expansió prèvia representada per les obres majors i les de nova planta més concretament. Pot comparar-se així, la diferent disposició de la recta de tendència i inclús el dibuix de les corbes respectives (Figura I).

Per altra part, la successió d'unes i altres obres pot observar-se igualment mitjançant la comparació dels respectius màxims i mínims, absoluts i secundaris, constant, entre d'altres punts, que els primers màxims en els expedients d'obres majors, el del 1871 i el 1872, no van seguits d'altres corresponents a les menors, ja sigui per circumstàncies especials o bé per d'altres d'índole burocràtica (com la manca de control). Aquests són, però, els únics casos, car posteriorment tots els cims de la corba d'obres majors precedeixen a altres en les menors (Figura I): el de 1898 al de 1899; el de 1912 al de 1913-1916 i el de 1927-1929 al de 1931-1933.

Per altra banda la mateixa diferenciació de les obres majors segons els tres subgrups de tipus d'obres i llurs freqüències anuals explica també l'al·ludit caràcter reformador de la construcció en el segle XX. Així les sèries anuals de les llicències per a nova planta, reforma i mur de tanca, mostren que, tot i els màxims de les primeres en el 1927 i el 1929, el predomini absolut de l'activitat constructiva durant aquests anys cal buscar-lo en les obres de reforma. En conjunt, ambdues corbes reflecteixen molt bé el caràcter de cada un dels dos cicles constructius, el de l'expansió fins 1886 i el de la remodelació fins 1930. Restaria tan sols pendent el tema de les obres que hem anomenat mur de tanca i que de moment proporcionen tan sols un lleu indici sobre la seva possible finalitat substitutòria de les altres dues en els anys de crisi compresos entre 1895 i 1910 aproximadament.

Abans, però, d'analitzar pormenoritzadament cada un dels períodes interns que semblen identificar-se, potser convindria plantejar-se en quina mesura aquesta tendència s'ajusta, o no, a d'altres evolucions.

4. J.A. VANDELLÓS (1933) assenyalava com, entre la sol·licitud o bé la concessió del permís per a edificar, era millor elegir la primera dada, en la mesura que la segona acostumava a estar molt condicionada per qüestions burocràtiques diverses.
5. La classificació dels tipus d'obra es fonamenta en una anàlisi del plànol de façana que acostuma a acompanyar els E.d'O.P. A vegades, quan l'obra és poc important i es refereix a petites reformes de la façana, tals com aparadors, rètols publicitaris, pintar o arreglar ràfecs, entre d'altres casos, els permisos es donaven sense necessitat de presentar el plànol de la façana, si bé aquesta insuficiència quedava coberta per les descripcions que apareixien en la instància. D'adord amb les diferents modalitats d'obra, es van arribar a identificar fins a deu possibilitats, si bé l'estudi es va fer en funció de dues recodificacions de conjunt: una primera que distingia obres majors i obres menors, i una altra destinada a separar les variants bàsiques de les obres majors: nova planta (ja fos en nou sòl urbà o reconstrucció), reforma (que incloïa fins a sis modalitats), i mur de tanca, variant de considerable importància en la ciutat decimonònica. Per a més informació pot consultar-se M.A. ALIÓ (1984).

Els paral·lelismes amb l'evolució demogràfica i econòmica

Tanmateix, però, l'extensió i la reforma són dos fenòmens inherents a un creixement urbà que comprèn igualment altres factors, entre els quals, a l'hora d'explicar el procés urbà a la ciutat decimonònica, s'ha ressaltat sempre i en particular el paper de la incidència demogràfica i la revolució industrial.⁶ Altrament, però, ja hem vist que alguns dels components de l'evolució econòmica local no responen massa exactament a aquest model, car ens trobem, al contrari, en presència d'un creixement demogràfic reduït que està acompanyat d'un procés industrial ben particular que s'allunya de les pautes tèxtils o siderometal·lúrgiques més conegudes.

De tota manera, arribats a aquest punt i coneixent cronologies referides a la construcció, poden intentar-se, si més no, algunes aproximacions raonades entorn dels lligams que, malgrat tot, s'estableixen entre l'evolució poblacional i el marc econòmic.

Connexions amb el creixement demogràfic

Fins 1950, Vilafranca va pertànyer a una categoria de petites i mitjanes ciutats que, d'ençà 1857, solament havien experimentat uns creixements demogràfics relatius de l'ordre del 160-180%, i en aquest grup⁷ s'hi trobaven, per exemple, ciutats com Figueres i Vilanova, les quals juntament amb Vilafranca i potser també Olot, eren capitals comarcals poc industrialitzades. En 1850, Tarragona i Girona podien encara incloure's en aquest conjunt.

I malgrat tot, per explicar importants fenòmens urbanístics d'aquestes ciutats, com l'eixample de Vilanova (1876) i el de Girona (1897) hom ha recorregut tot sovint a la casuística demogràfica però, sense tenir massa en compte que els creixements demogràfics més forts ja havien començat a produir-se algunes desenes d'anys abans. En aquest sentit cal recordar que, a Vilafranca, el 1830, ja hi havia 5.500 habitants que, en la seva majoria, residien a la mateixa superfície urbana que havia albergat a la població medieval, xifrada en 3.928 habitants el 1365.⁸ De la mateixa manera, tot i ésser ciutats més grans, també Vilanova, i sobretot Girona, partien d'uns efectius poblacionals molt limitats.⁹

Per tant, si deixem al marge les ciutats clarament industrials, on l'evolució demogràfica continuaria presentant elevades tendències de creixement durant tot el XIX i primeries del XX, i ens fixem només en ciutats com Vilafranca, ens trobem amb la qüestió que les relacions entre demografia i sector de la construcció haurien de plantejar-se més aviat d'una manera no tant lineal, reconeixent la importància que, en aquest sentit, deuriem haver tingut els efectes derivats d'una densificació que s'havia iniciat prèviament, quan la immigració rural ja havia començat a arribar massivament a una ciutat en la qual encara no s'havien modificat les estructures espacials ni l'arquitectura tradicionals. Probablement aquesta reflexió deuria haver estat prou

6. Pensant per a un context industrial, G. MYRDAL, entre d'altres autors, ho ha explicat en el mecanisme de causació acumulativa. Vegeu D.E. KEEBLE (1971).

7. Som conscients que no és suficient comparar, simplement, percentatges de creixement, però, de totes maneres, val a dir que qualsevol altre procediment estadístic més complex pot ésser excessiu, donats els objectius introductoris d'aquestes comparacions.

Recordem que Girona tenia 8.014 habitants el 1718 i 14.615 el 1857. Igualment, Vilanova assolí els 9.900 el 1819 i els 11.395 el 1857. J. IGLÉSIES (1961).

8. E. GIRALT, (1968), p. 320.

9. J. ESTEBAN NOGUERA, (1976).

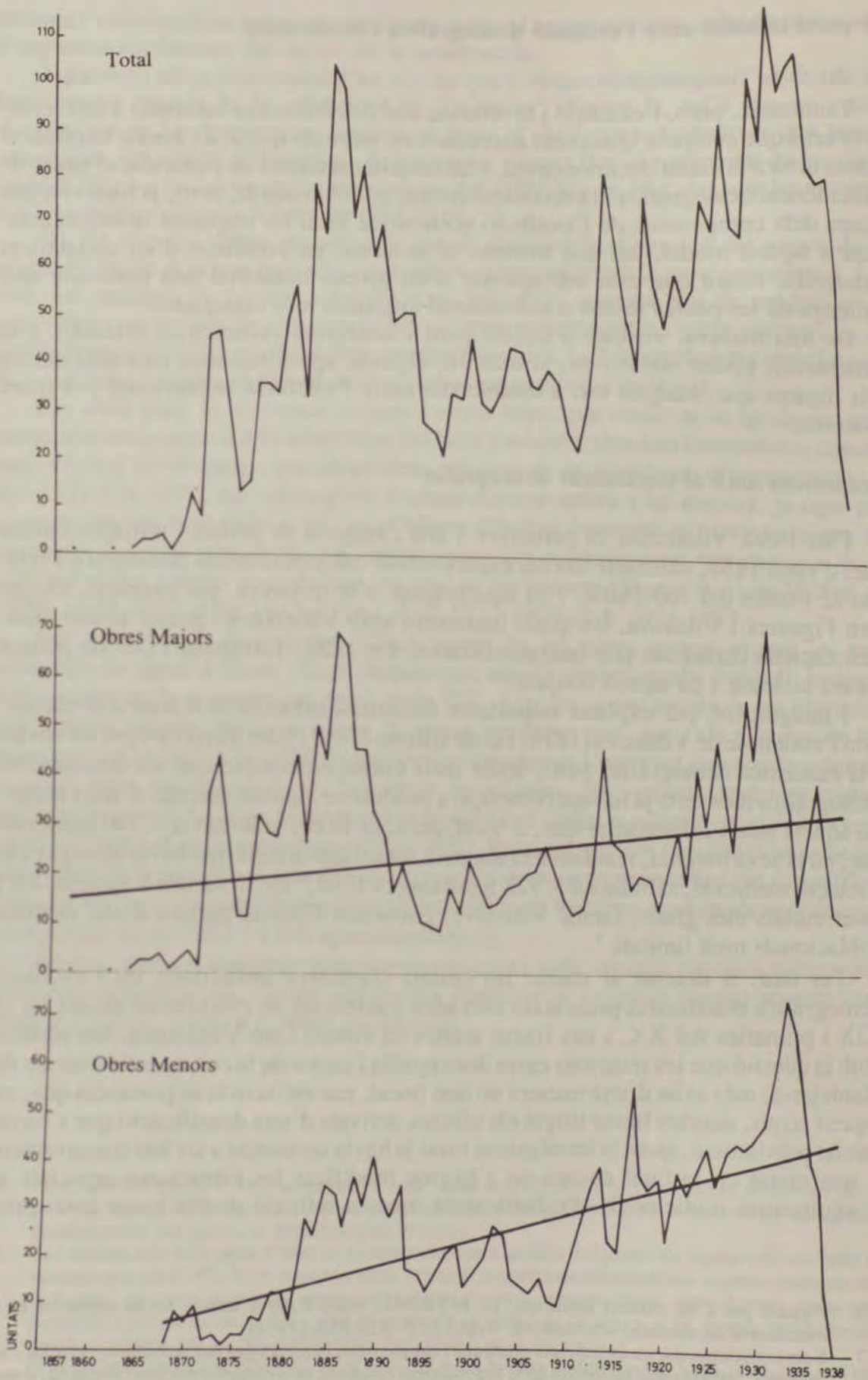

Fig. I. Tramitació anual de «E.d'O.P.» i diferenciació segons la importància de l'obra. 1857-1938.

ponderada pels mateixos responsables del projectes urbanístics i d'eixample d'aquestes ciutats, els quals, com el mateix Eugeni Camplloc, arquitecte vilafranquí i responsable de l'eixample gironí, pensaven en uns creixements demogràfics força reduïts.¹⁰

Concretant el tema en l'evolució demogràfica vilafranquina al llarg de la segona meitat del XIX, sembla com si no pogués aportar-se res més que la confirmació dels temes i relacions més generals. Pot compar-se, així, l'evolució demogràfica local entre 1857 i 1950 (taula 1.1) amb la dinàmica de la construcció (Figura I) i observar, per tant, que el creixement ja s'havia iniciat des d'anys anteriors, la continuació dels quals es concretaria, finalment, el 1888 amb el màxim poblacional del XIX, 8.262 habitants, el qual, com el del sector de la construcció, decauria a finals de segle. Els paral·lelismes amb l'evolució de l'activitat constructiva continuen un cop superada la fase de crisi, i s'arriba així al màxim absolut del 1936 —10.204 habitants—, xifra que tampoc no seria àmpliament ultrapassada fins força anys després, quan un cop superada l'autarquia s'iniciaria l'etapa de l'expansió urbana actual.

TAULA 1.1
EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA ENTRE 1857-1950

1857	6.284	habitants	1910	7.824	habitants
1860	6.244	"	1920	8.586	"
1877	6.971	"	1930	9.822	"
1887	8.344	"	1936	10.204	"
1897	7.998	"	1940	11.109	"
1900	7.749	"	1950	11.177	"

El component econòmic en l'evolució de la construcció

Sembla poc discutible que, durant el segle XIX, el procés d'urbanització, i amb ell el de la construcció, arranquen i depenen de l'enriquiment generat per l'evolució del sector vinícola. Altrament, però, és difícil, almenys amb les dades que tenim, de continuar mantenint aquesta afirmació fins el 1938, i convindria més aviat començar a pensar, pel que fa a després del 1910, en la incidència d'una estructura econòmica més complexa, en la qual el paper d'un terciari i secundari heterogenis¹¹ seria cada cop més important.

A. El sector vinícola com a motor econòmic

Amb la finalitat de confirmar la relació entre economia vinícola i sector de la construcció al llarg del període, hem analitzat les xifres anuals de venda del vi que A. Balcells¹² insereix al final del seu estudi *El problema rabassaire a Catalunya*. Aquestes xifres, que tenen l'avantatge d'estar traduïdes a valors mitjos, evidencien de nou els paral·lelismes existents entre un i altre sector en els dos primers terços del XIX,

10. J. ESTEBAN NOGUERA, (1976).

11. Corresponent al que O'Connor, prescindint de la classificació en secundari o terciari, anomena sector econòmic competitiu. Vegeu el resum d'aquesta interpretació a l'article de F. Roca, (1978).

12. A. BALCELLS, (1968), pp. 288-292.

quan, sobretot en el 1843, s'assolia un màxim de benefici —21'50— que no es tornaria a repetir fins el 1853 —35—, any a partir del qual, i concretament entre 1860 i 1889, s'iniciava un llarg període de creixement en què cap collita no resultaria afectada per la crisi.¹³

De tota manera, i pel que fa a la crisi de la fil·loxera, si ens fixem en la particular evolució experimentada per les obres de nova planta veurem que la davallada del període 1895-1909 coincideix perfectament amb l'etapa de descens de l'economia vinícola, tot i que s'hagin d'establir alguns matisos abans d'afirmar que hi ha una relació de subordinació directa entre aquesta crisi i la de la fil·loxera.

B. La crisi de la fil·loxera i de la construcció

Sembla que la crisi de la fil·loxera va afectar poc els grups socials dominants més relacionats amb la industrialització del vi, que es veuran reforçats i sobreviuran més enllà del XX fins els anys trenta i quaranta.¹⁴

Quina és, doncs, la veritable dimensió de la crisi de la fil·loxera? Potser podrien aventurar-se algunes respostes:

a) Genèricament, pot dir-se que sobretot en va restar afectat el sector rural pròpiament dit, i amb ell els propietaris rendistes. A partir d'aquest moment, la composició del bloc rural, prototípic en la ciutat, restarà força desdibuixat quant a les seves característiques internes. També, és clar, el proletariat camperol en patirà les conseqüències; un índex d'aquest darrer aspecte es relacionaria amb la minva demogràfica i, com veurem, serà un fet important en l'evolució general de la ciutat.

b) La minva d'obres d'ençà 1890 té altres motivacions endemés de la crisi vinícola, i el distanciament de les respectives cronologies d'ençà 1910 confirma la necessitat d'una interpretació més complexa i amb una casuística menys lineal. Sobre aquest punt hi ha una sèrie d'evidències que ho indiquen, entre les quals enumerem les següents:

La recuperació de la corba de la demanda de llicències és anterior a la dels preus mitjos de venda del vi: 1910 i 1914 respectivament, tot i que E. Giralt considera que els anys compresos entre 1916 i 1936 van ésser també anys de crisi;¹⁵ si de cas, l'existència de relacions causa-efecte pot trobar-se en els anys de poques llicències: el mínim de 1918 i el 1926 semblarien adaptar-se als respectius mínims dels anys anteriors pel que fa a la venda del vi: 1917 i 1925. De totes maneres, però, no pot afirmar-se tampoc res de categòric, ja que no tots els tipus d'obres tenen un comportament semblant, malgrat que les obres menors semblen adaptar-se millor a l'evolució vinícola (màxim del 1915 —figura V— respecte el de 1914, i el de 1922 al del 1921). En canvi, les obres majors, i concretament les de nova planta, s'adapten als màxims del 1917 i 1919.

En realitat, la comparació entre ambdós factors esdevé aquí evidentment discutible. La crisi del 1929 i del 1934, així com la incidència de la guerra civil i de la postguerra, són uns factors que no per obvis cal menystenir.

13. E. GIRALT (1968), p. 18.

14. Tal com ens va ésser assenyalat per E. Giralt. Simultàniament, i a part de les firmes més conegudes, la Primera Fira del Vi, celebrada el 1943, recollia tota una sèrie d'empreses, l'origen de les quals es remuntava sobretot a aquests anys. Pel que fa a l'empresa Cortina i Cia, vegeu A. MARTORELL, (1902), p. 20.

15. Vegeu (13), p. 18.

C. El sector de la construcció durant els anys vint i trenta

En tot cas, d'ençà la primera dècada del segle XX, també cal pensar en altres factors que ens orienten respecte a explicacions més complexes. Ens referim a la necessitat d'incloure en aquest joc de relacions el paper de lloc central desenvolupat per Vilafranca, el qual, malgrat la crisi, havia de continuar propiciant un cert dinamisme local, fins i tot considerant els efectes de les crisis més generals que, periòdicament, afectaven l'economia europea.¹⁶

Aquest caràcter d'índole més general, materialitzat en l'evolució dels E.d'O.P., confirma, doncs, les opinions de J.A. Vandellós, el qual el 1933, explicava la tendència cíclica del sector de la construcció per la dinàmica general dels negocis, tot i que insistia en una particularitat que li era característica, un «cert retard» en relació al moviment de conjunt dels altes elements econòmics.¹⁷

Aquest retard, que a vegades pot identificar-se amb la relativa independència que sembla aparentar el sector de la construcció, s'observa sobretot a les obres majors (Figura I) d'ençà el 1930, mentre que, per la seva banda, i en el context del «crac» del 1919 i el 1924, les obres menors no acusaven la crisi tan ràpidament; de totes maneres, però, i després de 1934, també acabarien experimentant una forta davallada.

Pel que fa a la propensió a l'alça dels anys vint, aspecte que J.A. Vandellós també havia assenyalat, pot ésser interessant d'indicar que, tot i les diferències considerables entre Barcelona i Vilafranca, existeix una coincidència remarcable respecte al que aquest autor denomina any base, el 1925, i que detecta empíricament.¹⁸ Per la nostra banda, val a dir que les dades absolutes per al mateix any (Figura I i V) s'acosten molt als comportaments previstos per les rectes que assenyalen la tendència central.

Altrament, però, després de la crisi del 1934, la tònica és clarament decreixent i s'enllaça així amb els punts mínims del 1937 quan en plena economia de guerra eren també generals les dades de minva del sector.¹⁹ Cal recordar que aleshores, a Catalunya, es produïen augments generalitzats del cost de la vida, els quals, a part dels problemes de la guerra, impedièren el normal desenvolupament del sector de la construcció.

D. Els cicles estacionals o de curta durada

Un aspecte particularment rellevant del comportament cíclic de la indústria de la construcció es troba també en la seva tendència estacional. En el mencionat estudi de J.A. Vandellós sobre la indústria de la construcció a Barcelona,²⁰ ja el trobem incor-

16. Vegeu (2) i (3).

17. J.A. VANDELLÓS, (1933), p. 1.

18. Vegeu (3).

19. Josep Mª BRICALL (1978), transcriu uns índexs de preus i de producció, extrets del mateix «Bulleti de l'Institut d'Investigacions Econòmiques» que havia impulsat Josep A. Vandellós (vegi's 3), que expressen aquesta tendència. Anotem a continuació algunes de les dades que considerem més rellevants:

	<i>producció gener 1936</i>	<i>producció juliol 1936</i>	<i>producció desembre 1936</i>
CIMENT	100	53,44	24,01
VIDRE	100	66,97	68,89
MATERIALS	100	8,81	14,17

20. Arribat el moment de la comparació amb les dades de Barcelona, (vegeu 3), vam plantejar-nos si les diferències no estarien motivades per les respectives dades considerades. Per aquest motiu, vam

porat en la mateixa corba general i, per tant, les seves oscil·lacions mensuals accentuen el caràcter cíclic dels períodes històrics. Ara bé, tot i que la periodicitat de la demanda de llicències a Vilafranca s'adapti a alguns dels aspectes de la de Barcelona, cal remarcar algunes qüestions que la diferencien.

L'estudi de la dinàmica estacional de la construcció a Vilafranca tenia com objectiu cercar en quina mesura els ritmes de la vida rural, marcats per la periodicitat de les feines del camp, tenien una incidència a l'hora de prendre decisions urbanes, i de fet, els resultats d'aquesta part de la recerca corroboren aquesta hipòtesi, però només pel que fa al període previ a la crisi de finals del XIX, quan ja hem vist que la dependència respecte de l'economia agrària era major.

Així, s'han estudiat les mitjanes mensuals en la sol·licitud de llicències segons els tres períodes que fins ara hem detectat. En el primer, corresponent als anys 1865-1894, s'hi reflecteix un màxim al mes de gener —de l'ordre de 177 E.d'O.P.—, seguit d'un segon màxim al febrer, abril, juny i setembre-octubre. D'aquests màxims, tan sols el de gener i setembre coincideixen amb els que J.A. Vandellós havia detectat a Barcelona, amb la paradoxa, però, que ell l'havia localitzat en els anys vint durant el segle actual, precisament quan a Vilafranca els màxims hivernals havien desaparegut per a deixar pas a uns màxims exclusivament primaverencs, accentuats sobretot el mes de juny. Evidentment, els comportaments de Vilafranca i Barcelona, pel que fa als mateixos anys, no s'assemblen pas i ens atrevirem a plantejar el fet que aquestes diferències no responen a res més que als respectius condicionants que graviten entorn d'ambdós tipus de ciutat.

D'aquesta manera, hem interpretat com el màxim absolut de gener i el relatiu de setembre es corresponien a un context fortament influenciat pel món rural, ja que en aquesta estacionalitat s'entreveïn les següents relacions:

a) La coincidència amb una època de poca o nul·la feina al camp pel gener, mes durant el qual el pagès podia aprofitar per a dedicar-se a altres activitats. En el XIX, i inclús en el XX, no hem exclòs pas la residència de pagesos a Vilafranca: petits propietaris i rabassaires, que podien dedicar aquests dies a plantejar-se iniciatives de construcció i inclús a participar en les seves tasques prèvies. Aquesta explicació no es contradiu, d'altra banda, amb la por generalitzada a les temperatures baixes quant a la consistència dels materials emprats en la construcció, activitat que tenia lloc, sobretot, a partir del març o a finals de febrer.²¹

b) Contràriament, doncs, el mínim d'estiu respon als períodes de feina més intensa: collita dels cereals i verema. En correspondència, però, el màxim molt secundari d'octubre podria correspondre a la seguretat de les bones collites del vi.

Ara bé, a mesura que la ciutat perdia la seva primera dependència del món del camp i sobretot de l'economia vinícola, canviaven també les èpoques propícies per a la presa de decisions i a les despeses respecte a la construcció de la ciutat. Pot interpretar-se, per tant que el període 1895-1909 reflecteix en aquest sentit uns canvis d'actitud que apareixen ja molt més clars en els anys 1910-1934.

Durant el tercer període, creiem que s'expliciten ja uns tipus de comportaments respecte a la ciutat que s'assemblen molt als que es segueixen actualment i que tenen el màxim a la primavera.

analitzar les freqüències mensuals segons es tractés d'obres majors i menors, amb un resultat materialment irrellevant.

21. En aquest sentit, vam sondejar l'opinió de paletes que haguessin treballat durant els anys trenta. El resultat d'aquestes converses exclou l'autoconstrucció i, com a màxim permet pensar, només en el cas de promotors humils, que participessin en la construcció com a manobres un cop aquests mateixos haguessin desenvolupat les tasques preparatòries a l'aixecament de l'edifici.

Els cicles de la construcció i les etapes urbanes

Partint, doncs, de l'existència d'aquests cicles en la construcció de la Vilafranca decimonònica, es fa necessari preguntar-se en quina mesura les diferències en els ritmes de edificació, i el predomini d'uns o altres tipus d'obra, no tenen a veure, també, amb el caràcter global del procés urbà, al qual permetrien de conèixer millor, i àdhuc sistematitzar en una sèrie de fases prototípiques.

De totes maneres, abans d'entrar en un assaig de divisió interna quant a l'evolució dels permisos d'obra, sembla que seria oportú esmentar, ni que sigui breument, alguns dels aspectes en què s'evidencia la relació existent entre la base econòmica de la ciutat, la seva morfologia i, per tant, la seva construcció.

D'aquesta forma podria plantejar-se el fet que la intensa etapa de reforma que va iniciar-se d'ençà 1900, aproximadament, també podria ésser explicada en part pels canvis tecnològics que s'esdevendrien des d'aleshores en els diferents sectors productius locals i que repercutirien en l'estructura dels edificis industrials i la seva localització. Tanmateix, tampoc no pot oblidar-se la progressiva complexitat de l'economia vilafranquina que, utilitzant el concepte de J. Jacobs en parlar de la fase del reemplaçament de les importacions,²² també podria equiparar-se a la que es produïa a les petites ciutats de la Toscana italiana a finals del XIX i primeries del XX,²³ les quals permetien connectar el creixement econòmic agrícola amb l'urbà i repercutien encara en la morfologia i tipologies arquitectòniques tradicionals.

Abans, però, de continuar tractant aquest tema, que s'analitzarà més endavant, potser convindria remarcar que les mateixes llicències d'obres també recullen aquesta tendència (Figura II), en les quals pot observar-se com a mesura que transcorren els anys va augmentant, lentament però de forma ben precisa, el nombre d'E.d'O.P. tramitats amb motiu d'usos industrials —exclosos els vitivinícoles— i comercials. En tot cas, però, una anàlisi més detallada de les etapes a les quals fèiem esment anteriorment, també pot ajudar a precisar millor algunes de les característiques del canvi en l'economia local.

Les etapes urbanes

Axí doncs, considerant que el ritme de la construcció és bastant representatiu del conjunt de característiques del procés urbà, ha semblat que era raonable dividir aquest procés en tres etapes fonamentals, que seguirien bàsicament els cicles de llarga durada, i que estarien cronològicament situades, per tant, entre 1865 i 1894 la primera, entre 1895 i 1909 la segona, i 1910 i 1934 la tercera; tancaria finalment el procés el curt període 1935-1938, les característiques específiques del qual farien que hagués estat tractat separatament.

A. 1865-1894. L'expansió de la ciutat

Tal com ja hem vist, durant els anys 1865-1894 es desenvolupa el primer període de forta activitat constructiva i edilícia que, a nivell de E.d'O.P., es trasllueix en 1271 llicències (36'31 llicències anuals), de les quals més del 60% són equiparables a les obres majors (810 davant 441 llicències representatives de les obres menors (Taula 1.2).

22. J. JACOBS, (1969).

23. H. LEFEVRE, (1971), pp. 39-59.

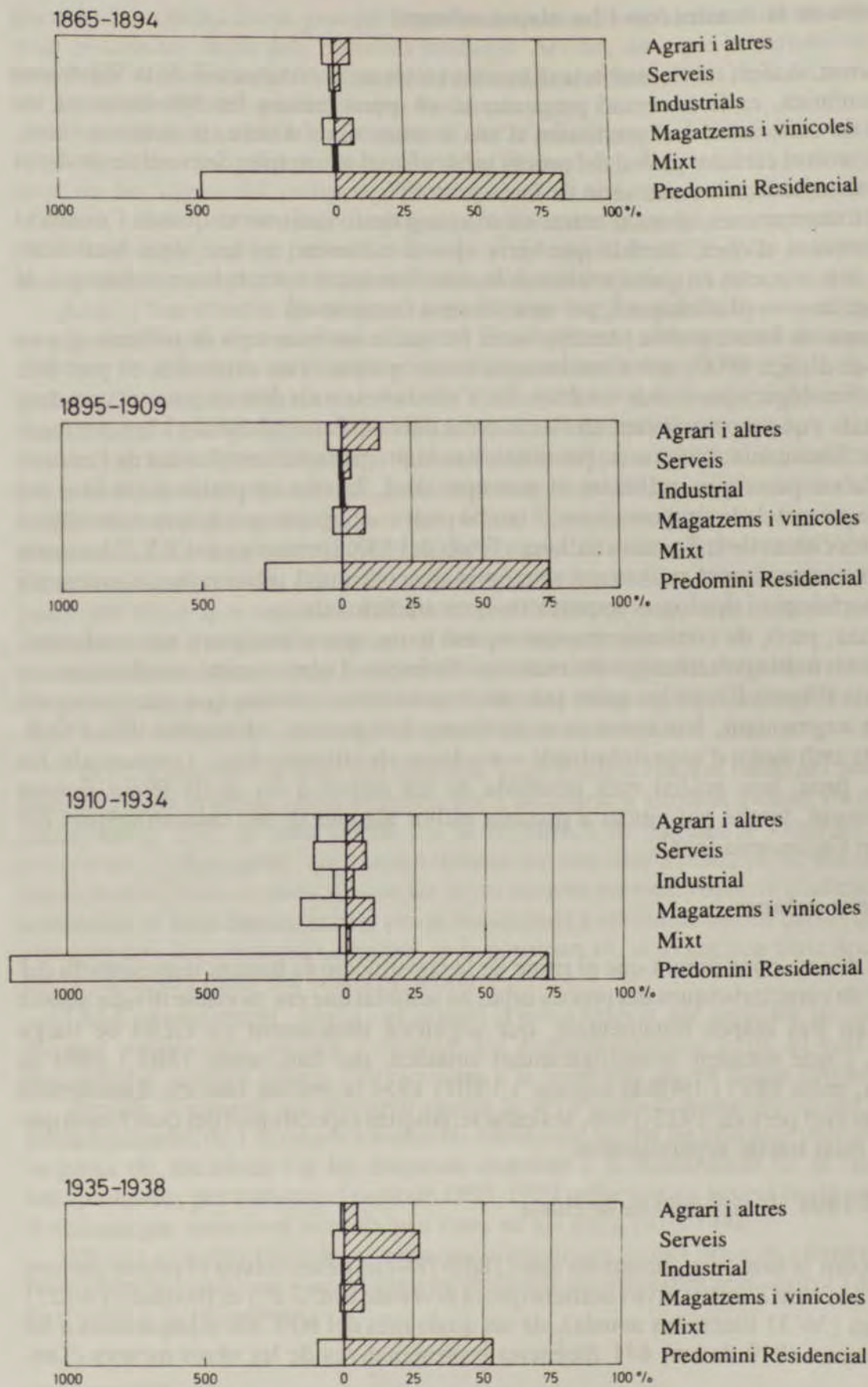

Fig. II. Ús probable dels edificis per als quals es sol·licita permís d'obra. 1865-1938.

TAULA 1.2
 PREDOMINI DELS TIPUS D'OBRA SEGONS ELS PERIODES

<i>Anys</i>	<i>Nova planta</i>	<i>Reforma</i>	<i>Mur de tanca</i>	<i>Total «Majors»</i>	<i>Total «Menors»</i>	<i>Total</i>
1865-1894	462 (57'09%)	263 (32'46%)	85 (10'49%)	810 (63'72%)	461 (36'27%)	1271
1895-1909	82 (30'48%)	115 (42'75%)	72 (26'76%)	269 (52'64%)	242 (47'35%)	511
1910-1934	293 (36'00%)	388 (47'78%)	121 (14'90%)	812 (44'56%)	1010 (55'43%)	1822
1935-1938	32 (35'95%)	37 (41'57%)	20 (22'47%)	89 (50'85%)	86 (49'14%)	175

En conseqüència, i considerant encara les obres públiques que acompanyen i dirigeixen l'expansió i la reforma de la vila, durant aquests anys Vilafranca hauria començat a ésser com tantes altres petites i mitjanes ciutats que també s'estaven expansionant en el XIX complementàriament al comerç vinícola. En aquest sentit són particularment rellevants les dades que tenim sobre l'evolució de la construcció a Tarragona entre el 1857 i el 1877,²⁴ les quals, tot i la categoria superior de la ciutat, assenyalen la mateixa proporcionalitat quant a la intensitat de la construcció: de l'ordre de 4'42 E.d'O.P./100 habitants a Vilafranca i de 4'63 a Tarragona.²⁵

A part d'aquesta forta dinàmica expansiva, la intensitat de la qual no es repetirà fins a l'època actual, hi ha d'altres aspectes que permeten aprofundir en l'anàlisi de la construcció durant aquests anys. Així, comparant entre si la importància de cadascun dels tipus d'obra (Figura III), pot observar-se que les obres de nova planta són les més significatives, i que la recta de tendència assenjala una propensió més forta a l'augment que no les menors. De totes maneres, quant a les menors, cal tenir present que aquestes no van iniciar la seva creixença fins a la meitat del període, quan les de nova planta ja havien començat llur creixement força anys abans.²⁶ També pot ésser significatiu assenjar que les corbes corresponents a les reformes i mur de tanca no segueixen el mateix cicle de llarga durada que les de nova planta (amb uns pendents escassament rellevants pel que fa a les rectes de tendència); aquest fet indica sens dubte la importància de les obres majors —en un 57'09% (Taula 1.2)— que solament començarien a diversificar-se d'ençà el 1882 amb l'augment, relatiu, de les de reforma.

24. J. ARESTE, (1982).

25. Segons les dades proporcionades per J. Areste per a Tarragona (Vegis 24), les llicències per a obres majors durant el període 1858-1870 van ésser 952. A Tarragona, el 1857, el nombre d'habitants era de 18.023 i el 1877, de 23.046.

26. Pere ALEGRET (1878) fa notar que l'expansió als afores de la vila amurallada s'havia deturat durant aquests anys. Nosaltres hem trobat documentació en què hi consten els llocs fortificats, així com els permisos per a enrunar-los posteriorment i aprofitar el material per a la construcció. (A.M. 5/399).

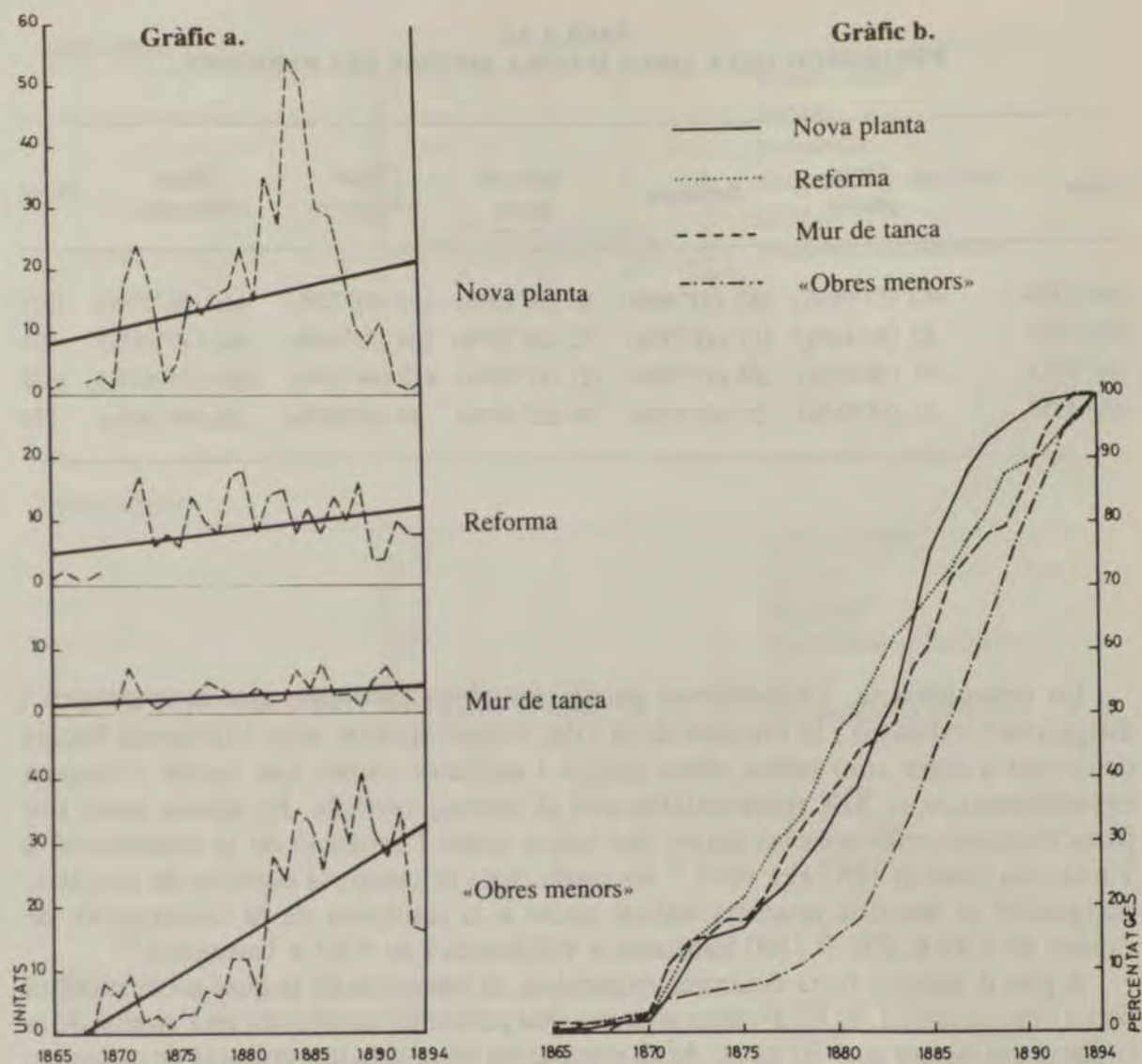

Fig. III. Comparació dels diferents tipus d'obra en el període 1865-1894.

La comparació entre les quatre corbes ve facilitada mitjançant la lectura del gràfic b) on pot observar-s'hi el comportament diferent dels tres tipus d'obres majors respecte de les menors i com d'entre aquelles, les de reforma i mur de tanca segueixen també una progressió més lineal que no les de nova planta, amb el seu interval de crisi (1875-1884) i creixement (1885-1890).

B. 1895-1909. L'estancament

Tot i que sigui discutible separar aquest període de crisi de l'anterior i també del que el succeirà, en la mesura que forma part d'aquests dos cicles, ha semblat preferible tractar-lo separatament. Aquesta decisió ha estat motivada perquè pot indicar que ens trobem davant una etapa de transició; hi ha, però, característiques suficientment rellevants com per a ressaltar aquest període amb un estudi diferenciat. De fet existeix un tret que la defineix respecte als dos períodes principals: l'homogeneïtat general quant a l'estancament i als seus paral·lelismes respecte a la crisi econòmica que

sembla afectar indistintament tots els tipus d'obra, les rectes de tendència dels quals (Figura IV) presenten una quasi absoluta estabilitat i àdhuc una regressió.

Ara bé, les diferències respecte als anys precedents ultrapassen simplement la quantitat anual dels expedients i afecten al predomini d'uns tipus d'obra ja que, durant aquests anys, les obres de reforma són les que assoleixen el seu màxim (42,75% de les obres majors davant un 30,48% de les de nova planta i un 26,76% de les de mur de tanca, que, de totes maneres, també augmenta considerablement (Taula 1.2).

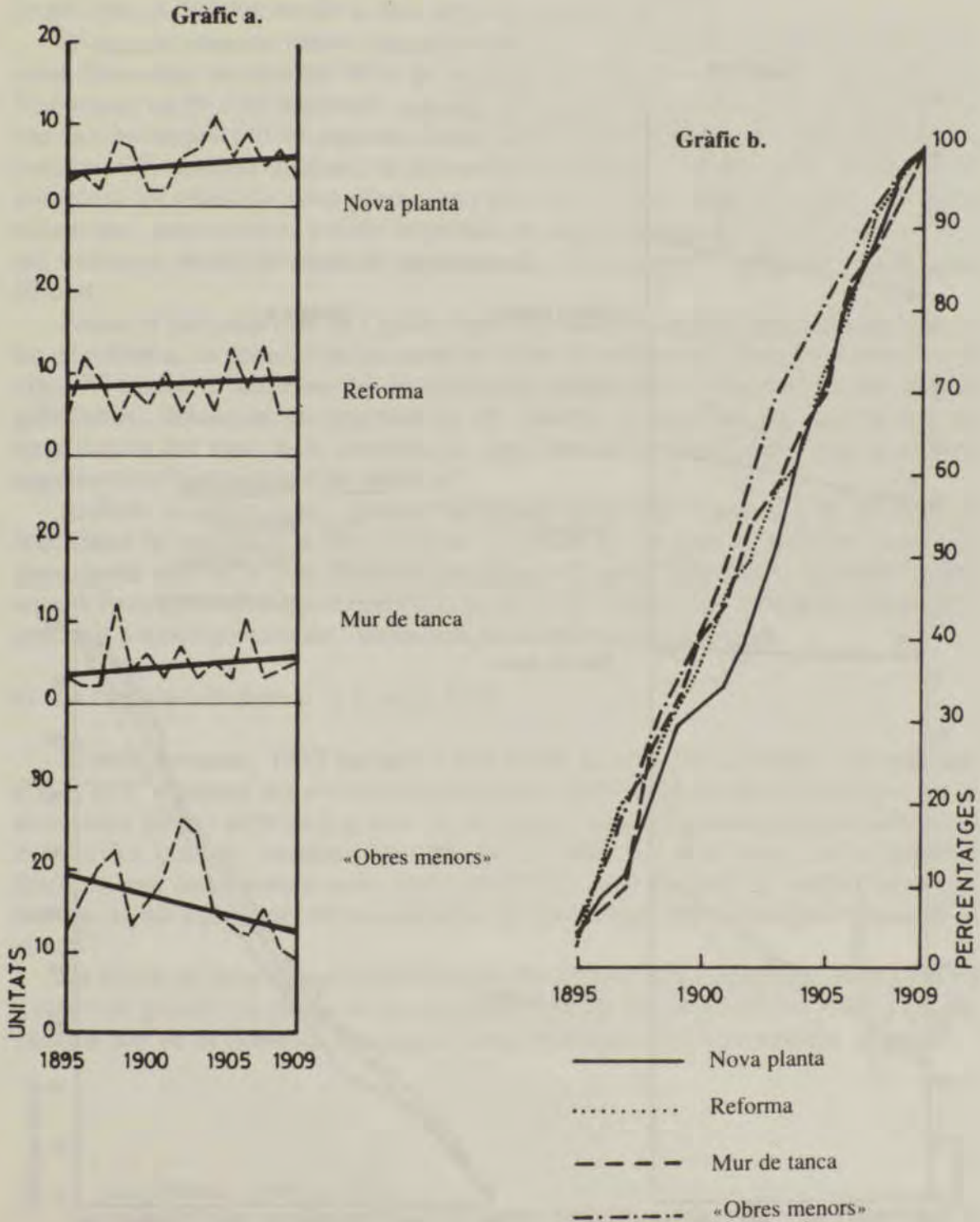

Fig. IV. Comparació dels diferents tipus d'obra en el període 1894-1909.

Aquests canvis en el predomini d'un o altre tipus d'obra reflecteixen amb bastant de fidelitat les circumstàncies de crisi del període, tot i que el predomini relatiu de la reforma (Figura IV, gràfic b) hauria d'atribuir-se probablement a la renovació de llicències per a obres que s'havien concedit anteriorment per a aixecar edificis de nova planta i que deurien haver quedat aturades per la mateixa crisi. De tota manera, aquest fenomen es recull àdhuc parcialment en les instàncies dels E.d'O.P. i cal relacionar-lo a més, amb un canvi de promotors; canvi que, a la seva volta, podria

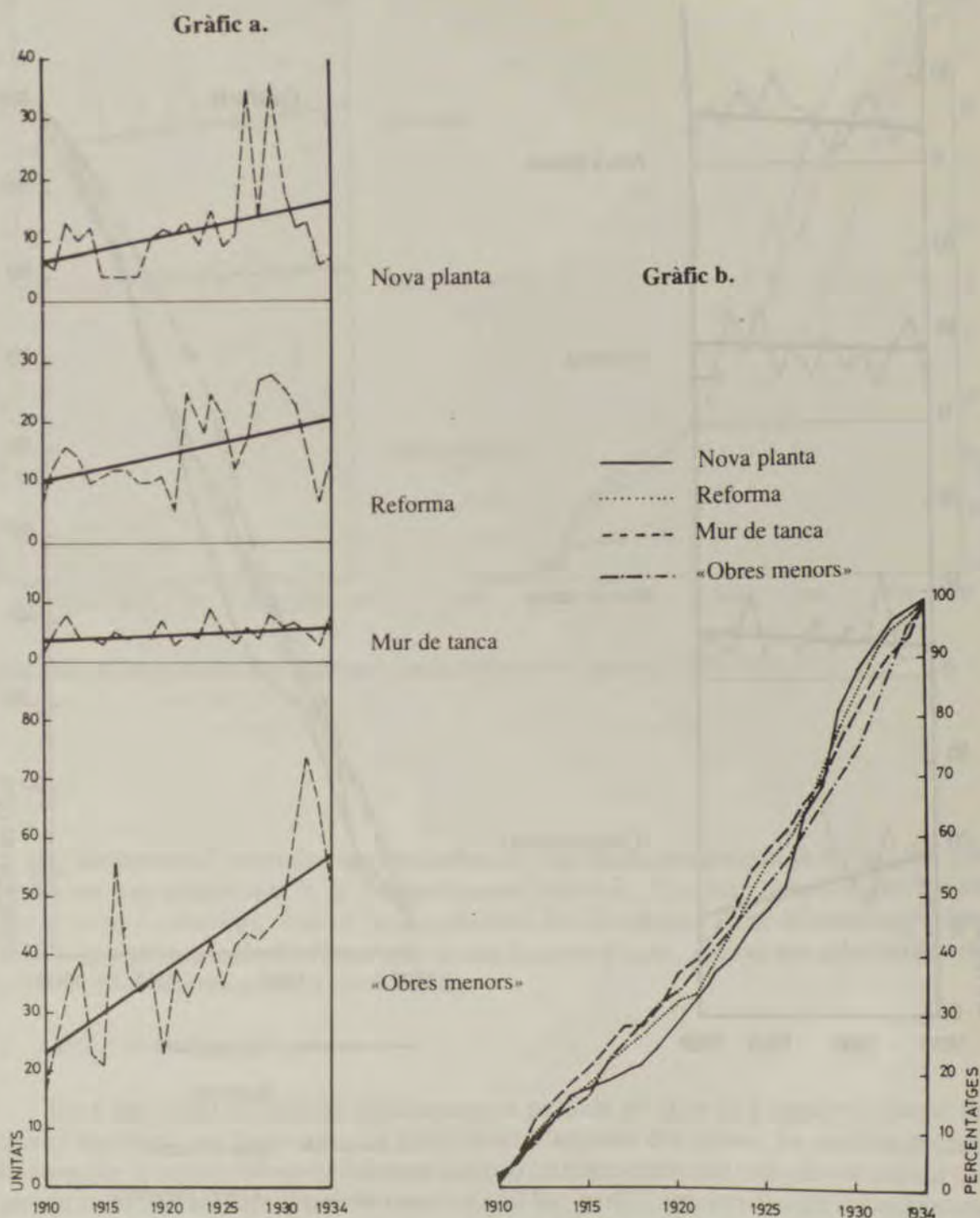

Fig. V. Comparació dels diferents tipus d'obra en el període 1910-1934.

ésser un índex de les modificacions en l'estructura de la propietat²⁷ que, per altra part, també semblarien estar reflectides en l'augment, proporcionalment important, del nombre de permisos d'obra tramitats amb motiu de construccions per a mur de tanca (Figura IV).

C. La reestructuració de la ciutat

Ja hem vist que en els vint-i-cinc anys compresos en aquesta etapa es produeix una revitalització de l'activitat edilícia i de la construcció, la qual té endemés uns signes propis que la diferencien de la dels anys d'expansió del XIX.

D'aquesta manera, convé remarcar que les 1.822 llicències que es sol·licitaren estan formades, en més del 50%, per expedients al·lusius a les obres menors (1.010 llicències i un 55,43% del total), seguides d'un predomini de les obres de reforma pel que fa a les majors (43%): aquestes dades donen la mesura del caire reformador de la construcció, sobretot al nivell de la funció i la imatge.²⁸ De fet, però, si continuem acceptant les obres de nova planta com un sinònim de l'expansió urbana, cal reconèixer que aquesta torna a ésser important en aquesta etapa, sobretot d'ençà 1925, i les mateixes rectes de regressió representades a la figura V (gràfic a) així ho confirmen.

Potser el més rellevant de l'època sigui que aquesta considerable activitat, sigui o no de reforma, es proueixi en un medi local on hi predominava una forta sensació de crisi,²⁹ i semblen confirmar-ho les instàncies tramitades a l'Ajuntament per part de particulars, demanant exempcions en els arbitris, i també de les associacions de treballadors del ram de la construcció, que demanaven més iniciatives quant a la construcció d'infraestructura pública.³⁰

Arribats a aquest punt, podríem preguntar-nos sobre l'aparença de la corba de sol·licitud de permisos d'obra (Figura V, gràfic a), la qual es presenta molt més punxeguda que no la dels períodes precedents (Figura I, III i IV). Al nostre parer, aquest fenomen evidencia l'existència d'uns cicles intermitjos comparativament més precisos a conseqüència de l'estructura econòmica més complexa.

D. La construcció durant la Guerra Civil

Econòmicament, 1935 pertany a una època de crisi ben definida, i la quantitat d'E.d'O.P. d'aquest any ens en dona la mida (Figura I). És en aquest sentit que l'hem incorporat als tres anys de la guerra. A més a més, aquest tractament de conjunt també es justifica perquè, endemés, moltes de les obres per a les quals es va demanar llicència van restar irrealitzades amb l'excepció, molt limitada, d'aquells casos que anaven lligats a projectes de remodelació del centre i que van començar a construir-se el 1937.

En tot cas hi ha quelcom important que les separa i que convé mencionar: són les formes de gestió i de projecte, privatitzades encara fins el juliol del 1936, i centralitzades des de la Direcció Tècnica d'Obres Públiques de l'Ajuntament, després.

27. A. MARTORELL (1902), p. 220.

28. Durant aquests anys predominen les obres menors destinades a reformar el sector comercial de la ciutat: aparadors, rètols publicitaris, etc.

29. «Gasetta de Vilafranca», 15-III-1926, p. 7. 15-IV-1928, p. 6. 15-IV-1929, p. 1-2. 17-III-1930, p. 1. 15-IV-1930, p. 1. 15-V-1930, p. 1.

30. A.M. 36/431.

La successió de dues fases bàsiques: l'expansió i la reforma

Fins aquí, doncs, l'anàlisi de les variables sobre la data de sol·licitud de llicències i els tipus d'obra que es volien executar, i que ha servit per a conèixer diverses característiques de l'activitat de la construcció a la Vilafranca decimonònica, essent potser la més significativa aquella que es refereix a la confirmació d'un procés urbà que s'expressa bàsicament en una primera onada expansiva, materialitzada en el predomini de les obres de nova planta, fins a 1890 aproximadament, i que continua després amb una important activitat de reconstrucció i de reforma més o menys parcial de la morfologia preexistent.

Aquesta evolució respecte al predomini d'una o altra modalitat justifica, per tant, que sigui raonable plantejar-se l'existència de paral·lelismes amb la dualitat expansió-reforma, a la qual havíem plantejat un funcionament recíproc i equiparable als que s'acostumen a proposar quan s'utilitza el model centre-perifèria urbana. Per aquest motiu, aquest tema ocupa una posició preferent en el proper capítol.

II.—DINÀMICA EXPANSIVA I REFORMA DE LA CIUTAT

Si bé en el capítol anterior el procés urbà ja s'ha revelat com un procés diferenciat segons el predomini de l'expansió o de la reforma, cal preguntar-se encara si, a més, una anàlisi de la localització de les obres pot revelar l'existència d'algunes estructures espacials bàsiques en les quals la mateixa dinàmica expansió-reforma continuaria essent un factor rellevant.

Al nivell de les hipòtesis, i dels models,¹ es tractaria, doncs, de conèixer, per un costat, les connexions entre un centre, provisionalment considerat com a casc antic, i una perifèria integrada pels nous barris decimonònics,² les relacions entre els quals vindrien donades, precisament, per les tendències de creixement de la ciutat i la necessària reforma en el teixit urbà preexistent.

Tanmateix, però, s'ha de reconèixer que el procés evolutiu i d'organització dels elements urbans no s'explica exclusivament per aquesta dinàmica tan simple. Així, per un costat, també caldria tenir en compte aquelles altres tendències de tipus sectorial, i que es deriven dels efectes de veïnatge amb les noves travessies urbanes i altres elements viaris que, a més de diferenciar distints sectors en la mateixa perifèria, milloren les possibilitats d'accés i de revalorització del centre.

Per una altra banda, tampoc no pot oblidar-se que la construcció de la ciutat, així com la producció de les seves estructures horitzontals, també es un procés de tipus social mitjançant el que la societat local produeix un espai, les condicions i característiques del qual, tals com per exemple, el preu del sòl o la terciarització, estan en funció de les lleis de la mateixa estructura social.

Aquesta dependència de l'espai, i de la ciutat, respecte dels objectius, exigències i mecanismes de funcionament del sistema social, adquireix una importància especial atès que el model centre-perifèria urbana acostuma a ésser interpretat només en funció de plantejaments mecanicistes en els quals la reforma s'entén exclusivament com una conseqüència inevitable de l'augment dels preus que es deriven del creixement de la superfície urbana en a perifèria, expansió de la qual, per altra part, se n'obliden també els mecanismes de producció del sòl. Plantejada així la qüestió, el fet de l'expansió i

1. Pensem en uns models molt senzills, que només recullen un determinat tipus d'elements, l'objectiu dels quals consisteix a explicar els aspectes més genèrics de l'organització dels espais concrets. Vegeu en aquest sentit les aportacions de R. BRUNET (1980) sobre les estructures espacials i els models que ell anomena «koremas».
2. Amb l'exclusió del barri Centre-Casc antic, que s'ha fet coincidir amb l'antic perímetre medieval més les dues Rambles, la resta de barris, a la perifèria, creiem que es correspon amb bastant d'exactitud a la percepció dels quals es té en l'actualitat. En aquest sentit, és aconsellable comparar aquesta divisió amb les corresponents a les Associacions de Veïns existents actualment, les quals s'associen a les àrees següents: Sant Julià, Poble Nou, Molí d'en Rovira, L'Espirall i Les Clotes. Cal tenir en compte que no es va poder utilitzar cap divisió burocràtica corresponent a les èpoques considerades: la parroquial suposava només la divisió en dues àrees, la de la basílica de Santa Maria i la de l'església de la Santíssima Trinitat. Vam considerar igualment la possibilitat dels quatre districtes urbans existents des de 1926, però dos d'ells compartimentaven el barri centre, així com un altre comprenia aproximadament una part del Raval, del Poble Nou i del Molí d'en Rovira.

la reforma s'interpreta, per tant, al marge del paper de les institucions i els grups socialment dominants, els quals tenen una gran capacitat per a controlar, accentuar o modificar els efectes espacials que es deriven del mateix procés urbà.³

De tota manera, per a abordar l'expansió i la reforma al centre i la perifèria urbanes de Vilafranca, s'ha utilitzat un mètode inicialment esquemàtic i descriptiu, l'objectiu del qual consisteix simplement a detectar l'existència d'aquestes relacions entre ambdues àrees, si bé després s'intentaran detectar connexions amb d'altres elements mitjançant una anàlisi de la localització específica de les obres.

Així doncs, partint de la base que l'expansió i la reforma estan indicades per les diferents modalitats de la construcció, anomenades respectivament nova planta i mur de tanca, i reforma i obra menor, hom trobarà, en primer lloc, un estudi sobre com i en quina mesura aquestes, i la denominació més genèrica d'obra major, s'adapten a les nocions centre-perifèria. En la segona part d'aquest capítol, però, quan s'aborda la ubicació específica de les obres d'expansió i de reforma, començaran a fer-se palesos els efectes de les obres d'urbanització, infraestructura i control sobre la ciutat en general.

El tipus de construcció en el centre i la perifèria urbanes

Si prenem el centre i la perifèria urbanes com els dos sectors fonamentals de la ciutat, i s'estudia el seu comportament segons les obres predominants, destaca, en primer lloc, la rotunditat mitjançant la qual s'expressa la relació existent entre la localització preferent de les obres d'expansió a la perifèria i les de reforma al centre de la ciutat. Tanmateix, però, una anàlisi introductòria del predomini dels diferents tipus d'obra en cada àrea i en cada període (Taula 2.1) permet precisar, d'antuvi, una sèrie de qüestions.

Així, caldria començar destacant els paral·lelismes existents entre les obres predominants a cada una de les àrees urbanes i les freqüències anuals per al conjunt de la ciutat (Figures I, III, IV i V) destacant, en primer lloc, el fet que en els anys 1865-1894 predominin les obres majors en general i de nova planta en particular a la perifèria urbana. També és significatiu de constatar que sigui al centre on es realitzin el màxim nombre d'obres de reforma, incloent en aquest apartat tot el conjunt de petites iniciatives —235 obres menors— que, si bé a efectes de façana tenien una significació limitada, no deixaven d'ésser subsidiàries d'importants modificacions a l'interior dels edificis.

Per altra part, la significació de les anomenades obres menors continua essent evident en els anys 1895-1909, durant els quals, i precisament com a conseqüència de la crisi, tendien a substituir les reformes generalitzades i importants. De tota manera també s'ha de tenir en compte que, quant a les obres majors, destaca la importància, si més no relativa, de les obres de mur de tanca a la perifèria urbana, les quals, amb un total de 65, assoleixen el 13% del període i recullen, probablement, iniciatives d'especulació immobiliària en els límits de la propietat urbana.

Així mateix, la tènue recuperació de la dinàmica expansiva d'ençà 1910 es troba igualment reflectida en l'augment del nombre d'obres de nova planta que es realitzen en aquests barris perifèrics, la majoria de les quals es construiran, sobretot, d'ençà 1925, d'acord amb la tònica que ja havíem anotat en el capítol anterior quan fèiem esment al comportament global de la ciutat. D'altra banda, però, és ben palès que al llarg dels anys vint i trenta el tipus d'obra predominant requeia en les iniciatives de reforma, per la qual cosa s'han de diferenciar, però, els màxims de les obres menors al

3. J.B. RACINE (1984).

TAULA 2.1
EVOLUCIÓ DELS TIPUS D'OBRA EN ELS PERÍODES
1865-1894, 1895-1909, 1910-1934 i 1935-1938

		<i>Centre</i>	<i>Perifèria</i>
1865-1894	nova planta	48 (4%)	414 (32%)
	reforma	127 (10%)	136 (10%)
	mur de tanca	5 (0'3%)	80 (6%)
	«obra menor»	235 (19%)	226 (19%)
1895-1909	nova planta	33 (6%)	49 (9%)
	reforma	55 (11%)	60 (12%)
	mur de tanca	7 (1%)	65 (13%)
	«obra menor»	133 (26%)	109 (22%)
1910-1934	nova planta	41 (2%)	252 (14%)
	reforma	105 (6%)	283 (15%)
	mur de tanca	6 (0'5%)	115 (7%)
	«obra menor»	570 (31'5%)	440 (24%)
1935-1938	nova planta	3 (1%)	29 (16%)
	reforma	13 (7%)	24 (14%)
	mur de tanca	3 (1%)	20 (12%)
	«obra menor»	37 (21%)	49 (28%)

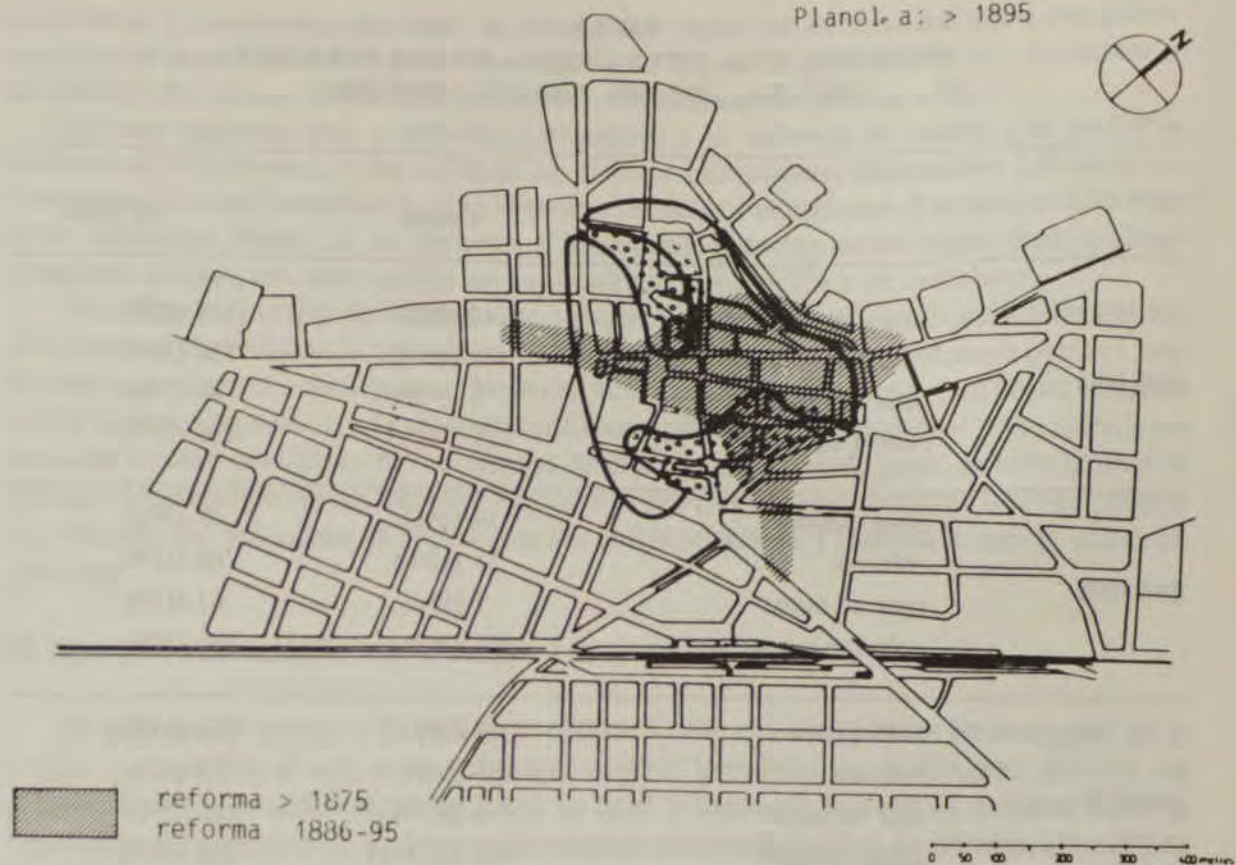
centre, majoritàriament en funció de les activitats terciàries, d'aquells altres màxims de la perifèria urbana, els quals, tant en el cas de les obres menors —amb un 24%—, com en les de reforma —un 15%—, tenien objectius diversos, preferentment residencials i secundaris.

La mecànica expansió-reforma a l'espai vilafranquí

En tot cas, la dinàmica entre el centre i la perifèria urbanes participa d'una sèrie més complexa de relacions amb els altres elements urbans, i és per això que s'ha continuat aquesta anàlisi mitjançant un estudi sobre la localització de les obres, la qual es centra en tres nivells: centre i perifèria el primer, barris perifèrics el segon, i carrers significatius el tercer.

Pel que fa al primer punt, s'ha partit de la ubicació de les primeres obres de nova

Planol a: > 1895

Planol b: 1896-1930

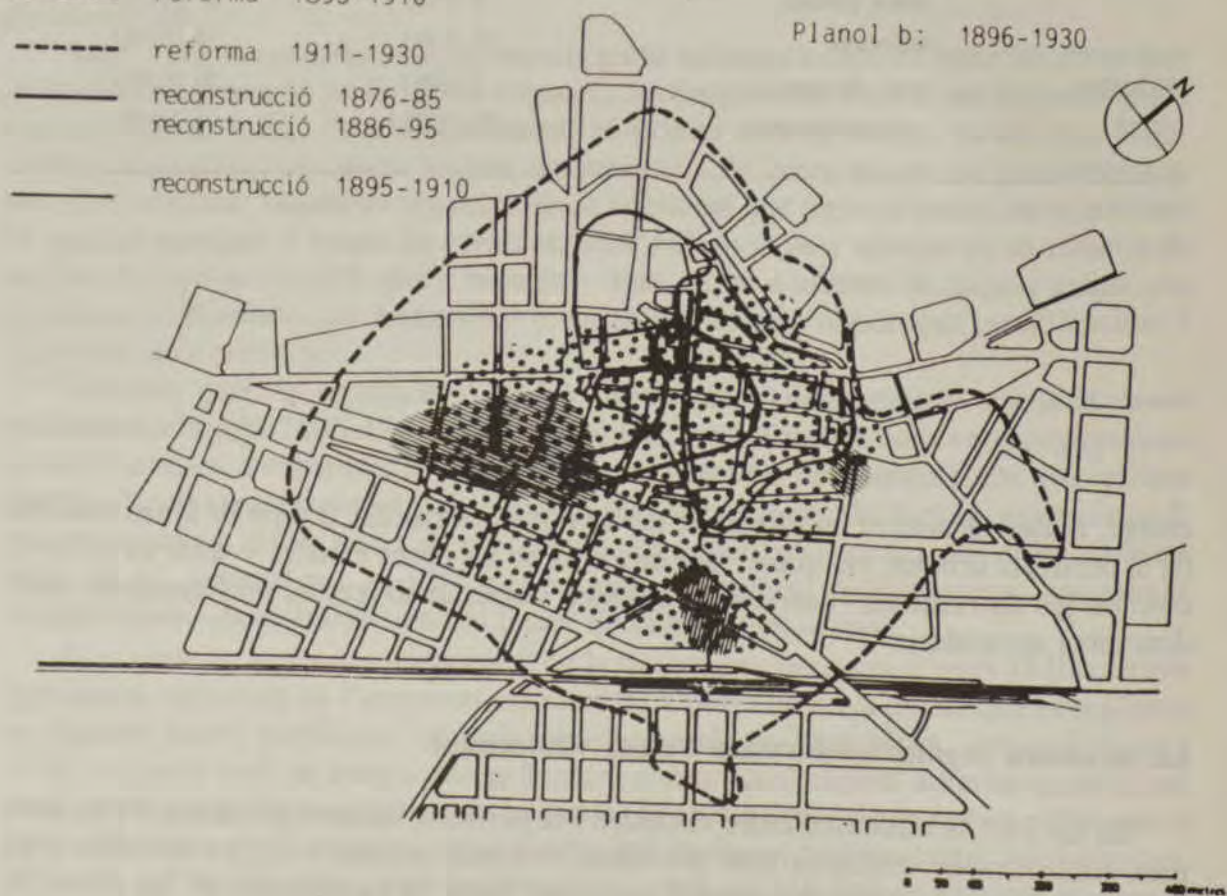

Fig. VI. Àrees predominantment afectades per obres de reforma.

planta, reforma i mur de tança en cada un dels carrers,⁴ i els resultats⁵ s'han expressat, de manera sintètica en dos plànols (Figura VI) corresponents als anteriors al 1895 l'un i al període 1896-1930 l'altre. En general, però, tots dos són concloents en el sentit que reforcen la importància de les activitats de reforma en l'organització i el creixement urbans. De tota manera, però, cal tenir en compte que la seva lectura s'ha de connectar, tal com hem vingut expressant fins ara, amb els processos d'expansió (Figures XII i XIII).

La reforma de la ciutat antiga

Una de les qüestions més sobresortints de l'etapa anterior al 1895 és aquella que accentua la importància de les obres de modificació de les formes urbanes heretades d'èpoques passades, les quals es realitzaren abans del 1875 mitjançant tota una sèrie d'obres de reforma i d'addició destinades, probablement, a permetre majors densitats. Posteriorment, encara, entre 1885 i 1895, la reforma esdevindria més complexa com a conseqüència d'importantes obres de reconstrucció,⁶ les quals afectarien els eixos principals del casc antic i de la Rambla de Sant Francesc i de Nostra Senyora.

Per altra part, però, potser convé insistir en què l'esquema circular que es desprèn d'aquesta interpretació no resulta més que una simplificació, la qual s'ha de cotejar amb d'altres aproximacions a la realitat vilafranquina. Potser, en aquest sentit, sigui interessant avançar que paral·lelament a aquesta tendència concèntrica se n'estava organitzant, igualment, una altra de radial, la qual s'apunta molt tènuament en l'àrea afectada per les reformes anteriors al 1857: ens referim a dues tendències de desviació respecte al centre. La primera, en el sentit N.S.E. reflecteix, simplement, les reformes efectuades en edificis dels ravals històrics i que eren més propers al casc antic; serien, respectivament, les zones de la Plaça Milà i Fontanals i raval de Santa Magdalena, la primera, i raval de Sant Pere la segona. L'altra desviació, en el sentit S.W., està lleugerament inclinada envers la carrera de Barcelona i indica la revalorització de l'antic raval de la Font com a conseqüència dels efectes combinats de les alineacions de la carretera Barcelona-Tarragona (1802), i de l'estació del ferrocarril (1866).⁷

La segona etapa: la reforma de la ciutat burgesa

Per altra part, el plànol corresponent als anys 1895-1930 permet corroborar les nostres primeres impressions respecte a la importància de la reforma durant els anys vint i trenta, la qual veiem extensament repartida sobre zones que tot just havien començat a ésser edificades quaranta anys abans.⁸

Igualment interessant resulta també constatar la tendència de localització general de la reforma, la qual canvia de sentit i s'orienta preferentment vers àrees properes a l'eix Barcelona-Tarragona. Complementàriament, però, s'ha de remarcar la conti-

4. Vegeu la tesi doctoral, capítol III, i apèndix, on figuren els llistats corresponents. Són uns llistats on els carrers estan ordenats segons l'ordre d'aparició del primer expedient tramitat per a obres de nova planta, reforma i mur de tança; no hi apareix el número de solar perquè en cas d'obres de nova construcció i de mur de planta a la perifèria, aquest encara no havia estat otorgat.
5. Per a una anàlisi de detall pot consultar-se la informació continguda en les figures XXI i XXII de la Tesi de Doctorat, les quals reflecteixen acuradament la localització de les esmentades obres.
6. En el casc antic, les obres de nova planta és millor interpretar-les com a reconstrucció.
7. Vegeu supra, capítol tercer, i en particular, Figura XII.
8. Si partim de la base que les obres de nova planta i mur de tanca a la perifèria urbana no hi han estat assenyalades, el plànol a de la figura VI pot interpretar-se a mode de negatiu. De tota manera, pot completar-se aquesta apreciació mitjançant una lectura de la Figura XII.

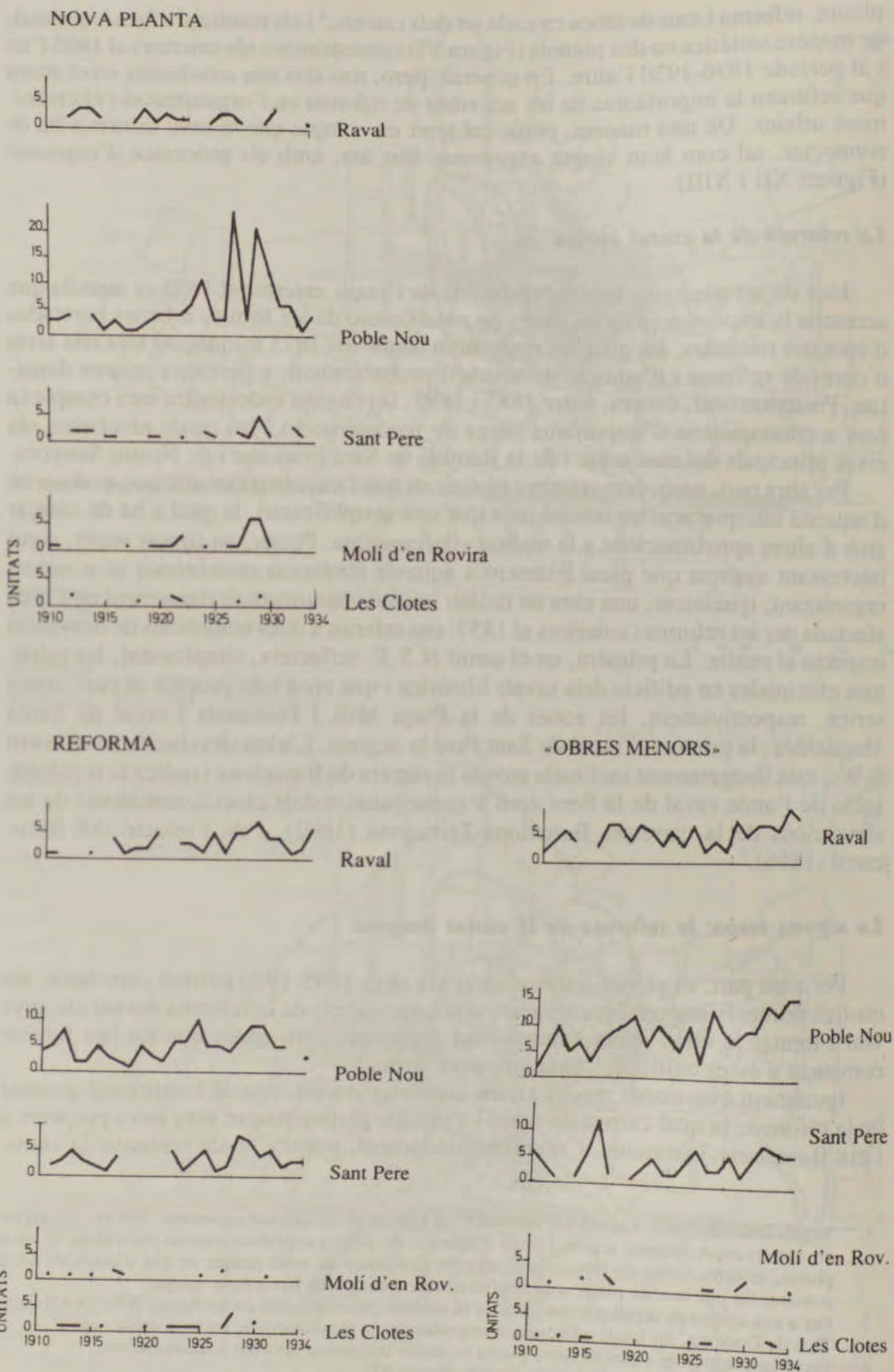

Fig. VII. Obres de nova planta, reforma i «obres menors» als nous barris de la perifèria urbana. 1910-1930.

nuació de la remodelació del casc antic, el qual hauria evolucionat afectant aquells carrers que fins el moment encara només havien experimentat reformes parcials en els seus edificis.

De tota manera, l'explicació d'aquestes activitats de reforma no pot ésser atribuïda, simplement, com a conseqüència dels efectes provocats per una expansió que, altrament, ja hem vist que tenia una escassa intensitat (taula 2.1). Explicant aquesta contradicció entre l'abast de la reforma i l'escassetat de les obres de nova planta en la perifèria urbana, existeixen dos elements que convé tenir presents: el primer fa referència a què va ésser durant els anys 1910-1930 quan va començar a realitzar-se les obres d'infraestructura, les quals, en iniciar-se des del centre, contribuïrien a la revalorització general i proporcional dels béns immobles. Per tant, el segon punt es deriva del primer car s'ha de tenir en compte que les noves construccions que es realitzarien a partir d'aquests anys estaven condicionades d'antuvi per un augment dels preus del sòl que obligava a industrials, i treballadors principalment, a aixecar els edificis a les afores de la ciutat.

Una extensió feble i molt localitzada

Per això, l'escàs nombre d'obres de nova planta que van realitzar-se durant aquests anys en la perifèria urbana, amb un total de 41 (taula 2.1), dona la mida de la fragilitat d'un procés expansiu que, a més, estava materialment limitat a una sola àrea: el Poble Nou, el qual d'ençà els anys vint aniria configurant-se com el barri de residència treballadora i petit burgesa de Vilafranca.

El predomini de l'activitat de nova planta en el Poble Nou contrasta, per tant, amb els altres barris perifèrics (Figura VII) on, tot i la presència d'algunes iniciatives de nova construcció que després de l'any 1925 també coincideixen amb la sort de la loteria de Nadal, s'hi desenvolupava, preferentment, la activitat de reforma.

Així doncs, després de comprovar l'escassetat de l'expansió i el predomini de la reforma, àdhuc en àrees de la perifèria, caldria preguntar-se fins a quin punt pot continuar sostenint-se la hipòtesi d'un procés de reforma provocat per una revalorització paulatina dels preus del sòl com a conseqüència de la dinàmica de l'extensió: sincerament, sembla particularment difícil imaginar que una extensió tan fràgil de la superfície urbana pogués desencadenar una renovació que, a la llum de les dades de les quals disposem, sembla particularment intensa.

En conseqüència, doncs, potser caldria plantejar d'altres explicacions que, postergant una anàlisi mecanicista de les relacions centre-perifèria urbana, fes referència als mecanismes de la relació i a les actuacions específiques que hi tenen lloc. En aquest sentit no podem deixar de preguntar-nos, entre d'altres factors, sobre dues qüestions: l'una, l'existència d'iniciatives puntuals i concretes destinades a potenciar la producció de sòl urbanitzable més enllà del teixit urbà convencional; i l'altra, la influència de les obres d'infraestructura, en particular el clavegueram i la col·locació de llambordes, la construcció de les quals va iniciar-se a les proximitats del centre i repercutirien, és clar, en una revalorització dels preus del sòl que reforçaria encara més les tendències segregadores quant a les construccions obreres a la perifèria urbana.

De tota manera, a aquests dos factors, l'un al·lusiu als mecanismes de la producció social de l'espai, i l'altre al paper de les innovacions urbanístiques a la localitat, caldria afegir-hi encara la incidència de la terciarització que, com a conseqüència de les necessitats de centralització d'aquest sector econòmic, potenciava també a la seva volta l'augment dels preus en les mateixes àrees centrals.

Tendències de localització de les obres als carrers: centralitat i veïnatge

Continuant experimentant sobre les causes que incideixen en la localització de les obres, i considerant només aquells aspectes que relacionen estrictament les característiques de l'obra amb les de la seva ubicació, s'ha assajat una cartografia més detallada d'aquestes variables que es centra, en particular, en una sèrie de carrers que poden considerar-se com a prototipus de les diferents formes d'organització urbana a cada un dels barris de la ciutat.

L'estudi d'aquests casos,⁹ que reflecteix amb considerable precisió la importància decisiva de les obres de reforma i menors al casc antic i al centre, i al Poble Nou, remet un altre cop al paper de la centralitat i als processos de densificació residencial en les proximitats al mateix centre.

Així, la localització de les obres al recinte històric de Vilafranca, al llarg de la Plaça de la Constitució i Vall del Castell (Figura VIII), i al nou centre terciari de la Rambla de Sant Francesc (Figura IX), exemplifiquen molt bé l'ús tradicional, majoritàriament comercial de les obres menors a la Plaça de la Constitució, i el ja més especialitzat i posterior dels serveis professionals (despatxos jurídics, consultoris mèdics, etc.) a la Rambla de Sant Francesc. Aquesta tendència, sobretot en la cantonada amb la Palma, caldria entendre-la encara respecte a la projecció comarcal de la centralitat, reforçada per les funcions també terciàries de La Palma i la Rbla. de Nostra Senyora. De fet, la intensitat de les obres de reforma i addició en els edificis més pròxims al centre —tal com passa a la vorera nord del carrer de la Palma, o al de Sant Pere— abunden en la mateixa qüestió i enllacen amb la constant, ja coneguda, de la transformació dels edificis antics a fi d'acomodar-los no sols a l'activitat terciària, sinó també al tipus de vivenda que l'acompanya: els membres de la burgesia dedicats a les esmentades professions lliberals.

En conseqüència, aquests dos plànols al·lusius al centre no s'han d'entendre com indicadors de substitució de l'ús i abandonament del centre com àrea residencial,¹⁰

9. Per a resoldre els problemes derivats de la carença d'un parcel·lari per a l'època, van utilitzar-se uns esborranys inèdits (A.M. 51/446 fins al 55/450) que recullen les amplades de les façanes i el nom dels propietaris. Aquests esborranys, elaborats entre 1926 i 1927 amb motiu de les obres d'infraestructura del clavegueram i pavimentació, tenien una finalitat purament fiscal i, a la pràctica, són inexistents en les àrees on aquestes obres no van realitzar-se. Habitualment, es complementen amb uns llistats que van contribuir a la localització correcta dels expedients respecte als quals teníem algun dubte.

Amb aquest material com a punt referencial, i sobre el parcel·lari actual, d'un vol. del 1967 reconstruït el 1972 hem confeccionat un segon parcel·lari, del qual no podem assegurar que respongui exactament al de l'època tot i que creiem que el grau d'aproximació és considerable. En aquest sentit, partim de la base que l'estructura espacial de la propietat en els centres de la ciutat té un elevat grau de permanència i en realitat, després d'aquest estudi de detall podem ben concloure, tot i que sigui al marge dels objectius generals de l'estudi, que fins 1980 les variants respecte les parcel·les s'havien produït només en les propietats de les cantonades (reagrupant parcel·les petites) o bé en els grans solar (compartimentats en unitats menors).

Malgrat tot, i perquè en els plànols resultants no hi hagi possibilitat d'interpretacions errònies (cal recordar que l'objectiu no és el parcel·lari) els llinars de les parcel·les s'han dibuixat en gruixos diferents segons provinguin d'una o altra font: un traç molt fi a l'interior de les illes (parcel·lari del 1972) i un de més gruixut en la perpendicular a la línia de façana (informació del 1926 i 1927). Des d'un altre punt de vista, potser cal afegir que la informació s'ha aconseguit ordenant totes les llicències d'obres en els carrers segons la seva numeració. Quan mancava aquesta variable, s'intentava suplir la dada mitjançant altres elements complementaris tot i que en alguns casos ha estat impossible la localització.

10. L'abandonament del centre no es produeix definitivament fins molt més tard, a finals de la dècada dels seixanta en el segle XX, quan la construcció de moderns i pretensiosos blocs de pisos als afores comença a fer possible l'existència d'una alternativa a les àrees tradicionals de prestigi. Tanmateix, però, els episodis de construcció de blocs de pisos a la Rambla de Nostra Senyora, per part d'entitats bancàries diverses, evidencia que la classe mitjana vilafranquina continua valorant positivament la residència en el centre.

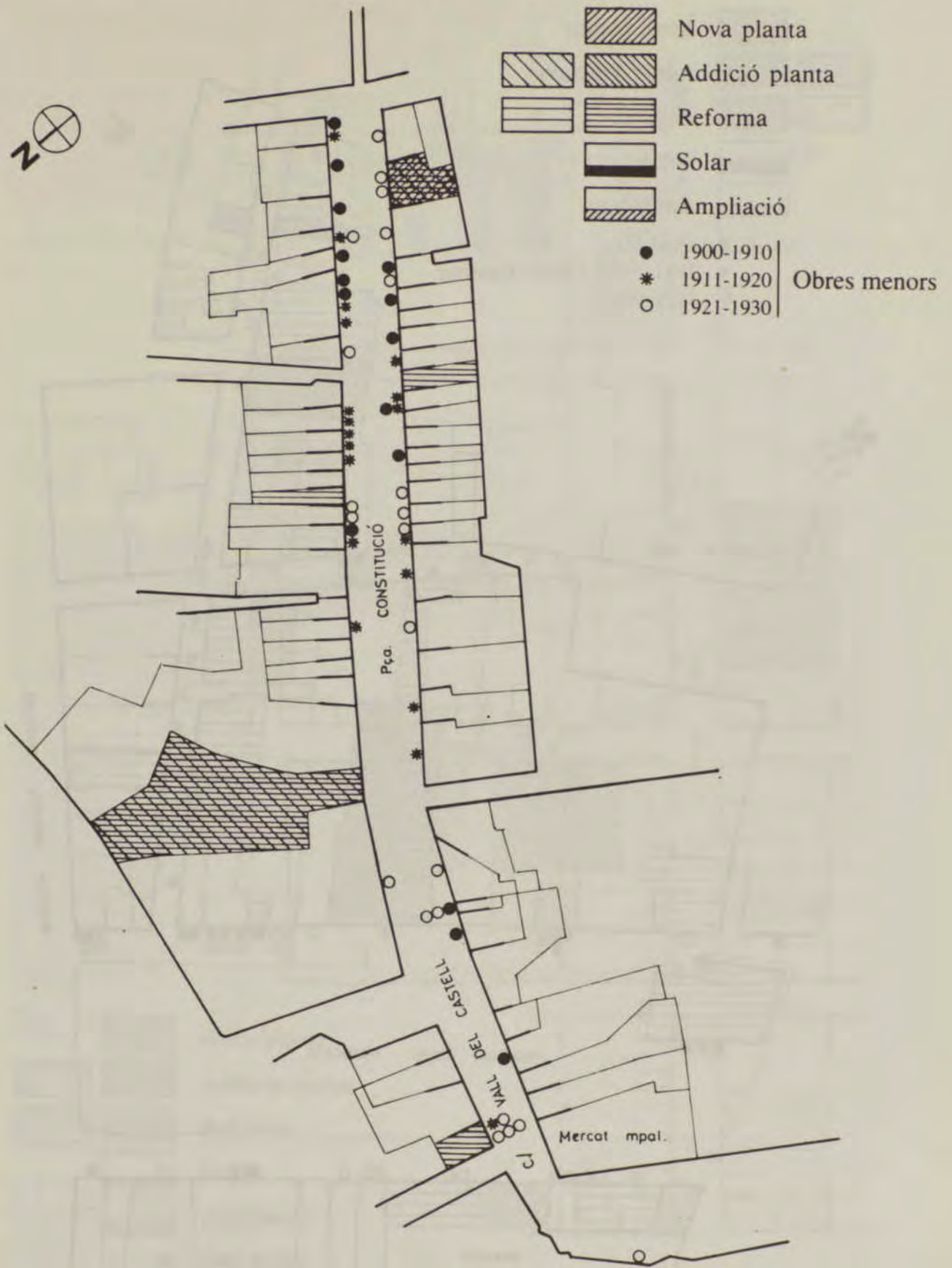

Fig. VIII. Localització dels diferents tipus d'obra al centre comercial tradicional: Plaça de la Constitució i Vall del Castell. 1900-1930.

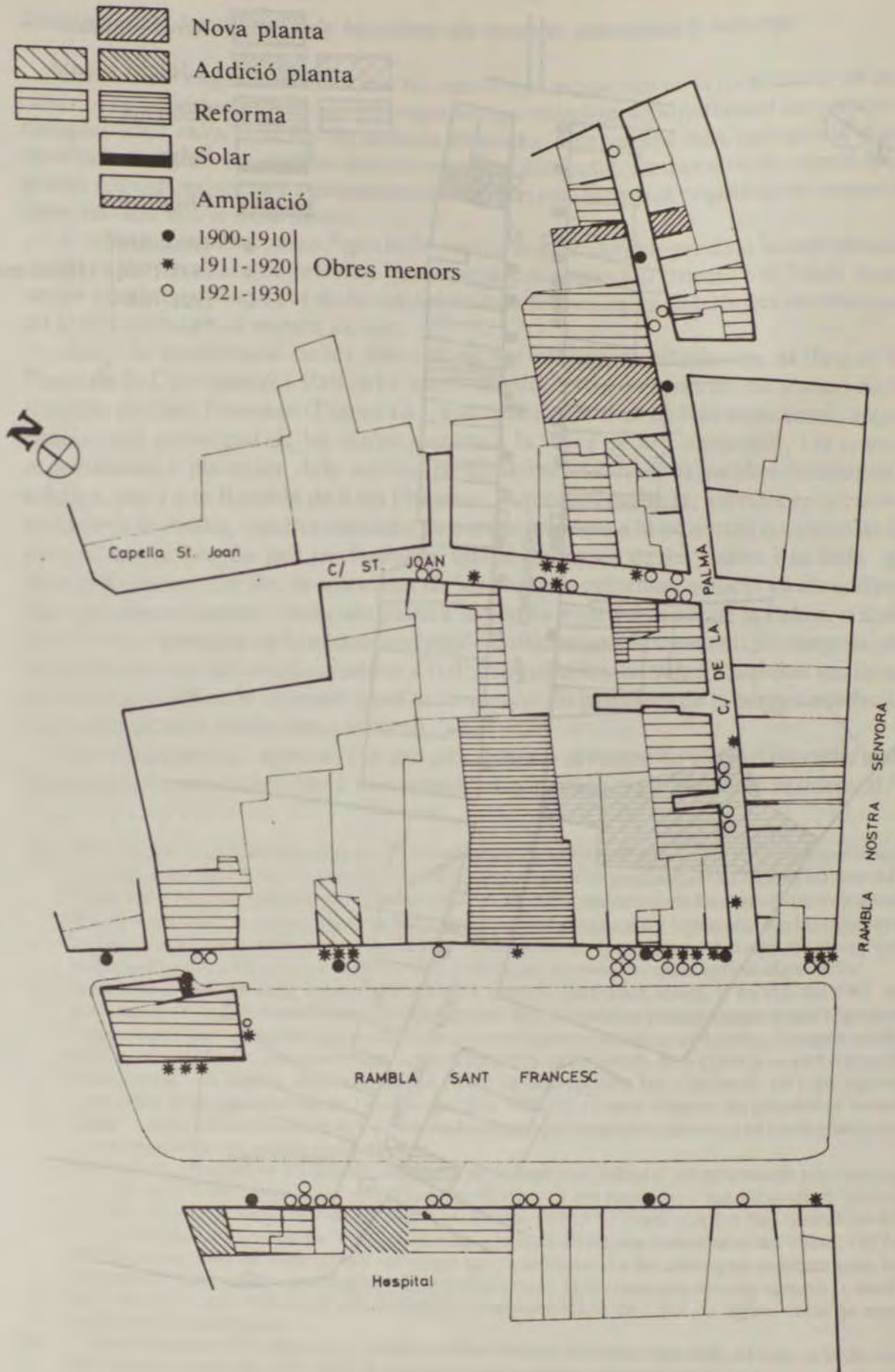

Fig. IX. Localització dels diferents tipus d'obra al nou centre terciari: Rambla de Sant Francesc, carrer de la Palma i carrer Sant Joan. 1900-1930.

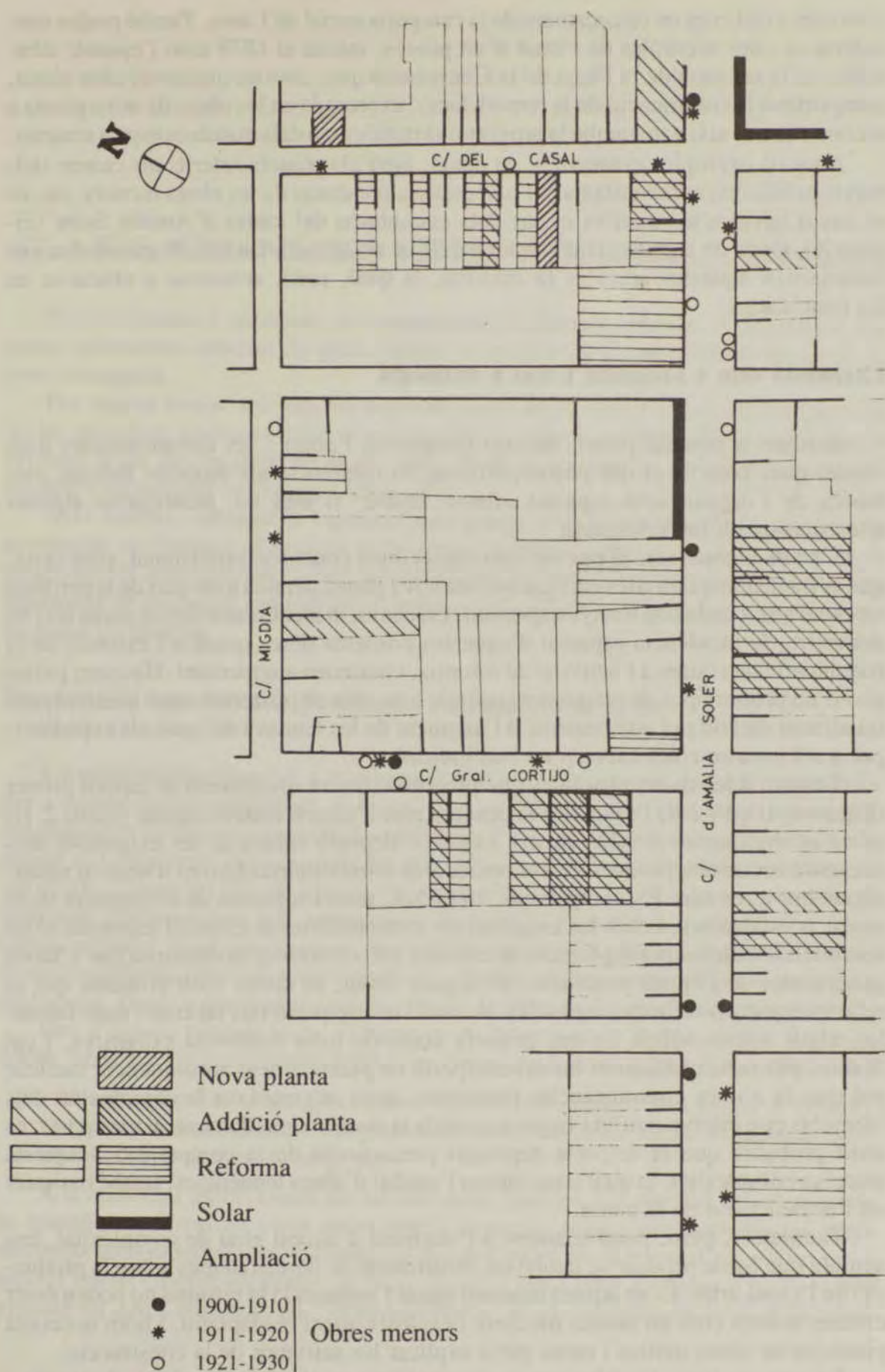

Fig. X. Localització dels diferents tipus d'obra a l'exemple decimonònic: Carrer d'Amàlia Soler, del General Cortijo i de l'Ateneu. 1900-1930.

sinó més aviat com un reforçament de la categoria social de l'àrea. També poden considerar-se com exemples de l'estat d'un procés, iniciat el 1878 amb l'episodi urbanístic de la reforma de la Plaça de la Constitució que, com en qualsevol altre ciutat, comportava la continuació de la remodelació, expressada en les obres de nova planta o reconstrucció, així com també la progressiva mitificació dels mateixos espais centrals.

Aquests exemples contrasten, en canvi, amb els plànols referits als carrers dels barris perifèrics, caracteritzats per una escassa presència de les obres menors, on, en el cas d'haver-n'hi, com és el cas dels encontorns del carrer d'Amàlia Soler (Figura X), tenen un significat més residencial que no terciari. De fet, el tipus d'obra que caracteritza aquestes àrees és la reforma, la qual, però, acostuma a ubicar-se en les cantonades.

L'expansió com a necessitat i com a estratègia

Arribats a aquests punts, un cop comprovat l'abast i les circumstàncies d'un model que, com és el del centre-perifèria, fa referència als aspectes formals més bàsics de l'organització espacial urbana, convé, si més no, plantejar-se algunes qüestions que li fan referència.

S'ha de reconèixer, ni que tan sols sigui com a conclusió provisional, però certa, que la intensitat quant a les edificacions de nova planta per una gran part de la perifèria va esdevenint cada cop menys important. En canvi, la localització de les obres així ho demostra, la incidència espacial d'aquestes primeres obres quant a l'extensió de la rodalia urbana i quant a l'activitat de reforma, continuen augmentant. Hauriem passat així d'un primer tipus de creixement enèrgic a un altre de posterior, molt més lent però igualment efectiu pel que respecte a l'augment de les rendes i del qual els expedients per a reforma en constitueixen un bon indicador.

Tornant a les dades absolutes que proporcionàvem inicialment al capítol primer (Figura I, III, IV i V) i després a la primera part d'aquest mateix capítol (Taula 2.1), se'ns ocorre que en el XIX, quan l'expansió depenia encara de les exigències dels sectors directament productius, les operacions immobiliàries havien d'anar-hi necessàriament a remolc. En comparació, en el XX, amb les pautes de creixement de la ciutat ja establertes, i amb les expectatives immobiliàries ja clares, l'especulació en les rodalies esdevenia simplement un exercici preservador de la dinàmica que s'havia generat des de l'època precedent. En aquest sentit, és doncs molt probable que la relació expansió-reforma, atribuïble al model centre-perifèria, tal com l'hem formulat, sigui només vàlida en una primera etapa de forta tendència expansiva, i cal deduir, per tant, que aquest model comporta un plantejament absolutament ineficaç pel que fa a unes circumstàncies posteriors, quan augmentava la complexitat dels elements que intervenien en l'organització de la ciutat. Senzillament, al meu parer, és molt probable que la resposta depengui precisament de la comprensió d'aquesta mateixa complexitat, la qual cosa suposa l'anàlisi d'altres tendències, també bàsiques en l'organització de la ciutat.

Tanmateix, però, paral·lelament a l'augment d'aquest grau de complexitat, ens sembla que ha de produir-se també un enfortiment de les estratègies sobre la producció de l'espai urbà. És en aquest moment quan l'expansió i la reforma no poden ésser enteses només com un procés mecànic i exclusivament readaptatiu, i hom necessita plantejar-se altres motius i raons per a explicar les activitats de la construcció.

En aquesta línia, l'anàlisi que es desenvolupa en el capítol següent, destinada a descriure els mecanismes urbanístics de l'expansió, pot ajudar a clarificar les relacions que s'estableixen entre aquests mecanismes formals i les decisions personals i concretes dels grups socials respecte l'urbanització de la Vilafranca decimonònica.

III.—ELS MECANISMES URBANÍSTICS DE L'EXPANSIÓ

Paral·lelament a les obres de construcció d'iniciativa privada, hi ha, a més, les grans actuacions urbanes de tipus públic, la incidència estructurant de les quals és prou coneguda.

Per aquest motiu, les pàgines següents estan destinades a aclarir alguns aspectes de les relacions existents entre el sector públic i privat, concretament en allò que fa referència als efectes derivats de les obres d'infraestructura i a la configuració de les distintes formes del creixement urbanístic.

Així mateix, donada la capacitat dels grups socialment dominants quant a la producció de l'espai i el control de la ciutat, també es plantejarà el seu paper en la gestió de les mateixes iniciatives urbanístiques, les quals, tot i que depenien majoritàriament de decisions extralocals, s'intentava d'utilitzar-les localment en profit d'interessos particulars.

Els elements estructurants del plànol i l'extensió de la ciutat

La primera aproximació a la capacitat dels esdeveniments i episodis urbanístics per a assenyalar les tendències de la construcció, s'ha efectuat mitjançant una anàlisi del plànol de la ciutat en la corona perifèrica a l'antic perímetre medieval. El mètode seguit té l'origen en la recerca de les relacions entre les noves vies de comunicació regionals, carreteres i via de ferrocarril, i trames urbanes. Intenta superar, per tant, els habituals plantejaments que contempen l'expansió com la senzilla agregació de nous espais urbans;¹ d'aquesta manera, és factible entendre el plànol a partir de les relacions establertes entre elements explicitats horitzontalment mitjançant formes geomètriques. Entre aquests elements, els eixos i les trames són dos factors fonamentals.

Des d'aquest punt de vista, el paper atribuïble als eixos és assimilable al que en 1960, M.R.G. Conzen² havia denominat *línies de fixació*, a les quals entenia com

«determinats límits que, per la seva significació, actuen com a línia de fixació. Aquestes línies estructuren el plànol, que creix en forma anular a elles mateixes, en una sèrie de *zones marginals*».³

A la ment de l'autor, i en el seu treball sobre Alnwick s'hi tractava així el paper de la muralla medieval tot i que en el procés expansiu de la ciutat identifiqués altres elements amb idèntica funció quant a condicionaments de la trama. Complementari a aquest criteri caldria preguntar-se si la capacitat per a fixar l'expansió no és també present en altres elements que, si bé no limiten, sí que compleixen la tasca de cana-

1. En aquest sentit, estem d'acord amb H. CARTER (1972), quan valorava negativament el mètode d'autors clàssics, com P. Lavedan. Vegeu concretament p. 157.
2. H. CARTER (1972), pp. 161 i 163.
3. Vegeu (2), p. 163.

litzar —com seria el cas de les esmentades vies— o polaritzar l'ocupació en els encontorns.⁴

Pot concloure's ben bé que si considerem el plànol com l'explicitació planimètrica de diferents elements relacionats entre si, s'imposa un mètode eclèctic que contempli diverses possibilitats tenint en compte però, de no arribar a una subdivisió excessiva que dificulti posteriors generalitzacions. En aquest sentit, pel cas de Vilafranca, i creient que el plantejament és assimilable a objectes semblants, hem distingit dos tipus bàsics de línies de fixació.

El primer agrupa aquells elements que compleixen la funció de límit i que com assenyala Conzen determinen *franges marginals* paral·leles a elles mateixes, amb morfologies i usos diferents segons siguin interiors o exteriors respecte al centre. El segon afecta als eixos lineals principals de les franges marginals; en aquests casos la seva incidència estriba en el fet que fixen les tendències espacials específiques en l'ocupació del sector. En resum, en el primer cas fem al·lusió sobretot a les característiques concèntriques del plànol, i en el segon a les radials. En tercer lloc, i sobretot per la seva capacitat d'accentuar els efectes de llunyania o proximitat al centre, hem inclòs també una altra modalitat, l'element puntual, edifici o instal·lació que, al mode dels monestirs medievals, segreuen o condicionen també els encontorns.

Pel que fa a Vilafranca, l'anàlisi dels elements estructurants del plànol, amb dues trames marcadament diferents al Sud i al Nord de l'exterior de la línia de muralla, s'ha fet amb l'ajuda de tres plànols de la vila, que recullen l'expansió en el 1872 i el 1888, així com les previsions des del 1934.⁵ El resultat planimètric a la fi de l'etapa que ens interessa pot examinar-se a la fotografia aèria recollida a la figura XI.⁶

Els elements de l'expansió fins 1872

El plànol del 1872⁷ proporciona una bona referència amb què començar a examinar les primeres tendències espacials de l'expansió decimonònica que com, ja s'ha vist, corresponen a uns anys de forta activitat constructiva. Altrament, però, (Figura XII), les línies del creixement són poques, encara que la seva capacitat per orientar el procés és considerable. Així, si prenem les línies que assenyalen l'antiga muralla medieval —materialment enderrocada i substituïda per edificacions en amplis sectors del seu recorregut—,⁸ la fortificació del 1833⁹ i la via del ferrocarril com a línia de fixació ens adonarem com a banda i banda, la disposició de la trama remet amb relativa facilitat al concepte de franja marginal, intensament edificada enmig de les

4. Com seria també el cas dels monestirs medievals, els quals van determinar el tipus d'ocupació i parcel·laris específics en els seus encontorns. Podem citar com exemple el cas de la ciutat de Bolònia i l'obra de P.L. CERVELLATI - R. SCANNAVINI (1973).

5. El plànol del 1934 correspon al Projecte d'Eixamplament i Reforma de la vila d'en J.M. Barenys. Per això, la trama real del moment no hi és recollida amb fidelitat. L'hem utilitzat a conseqüència de la manca de qualsevol altra font cartogràfica.

6. La seva datació només pot ésser aproximada, entorn el 1953, car no hi ha capt altra referència que no sigui la mateixa realitat fotogràfica: el velòdrom, el quarter, l'ocupació del barri del Moli d'en Rovira o de Sant Julià i l'Espirall són factors que ajuden en la datació. Els negatius es conserven a la Secció Tècnica de l'Ajuntament.

7. Publicat en la primera edició de la monografia històrica de P. ALEGRET (1872), va ésser recollit per Josep Mª Barenys en l'informació prèvia al Pla d'Eixamplament i Reforma (1934).

8. A l'A.M. existeix un plànol anterior del conjunt de la vila, corresponent aproximadament al 1860, però no ha pogut ésser utilitzat a conseqüència del seu mal estat de conservació.

9. P. MAS I PERERA (1932).

9. En Ramon Escllassans i Milà, vegeu C. MAS, (1902) descrivia així la fortificació del 1833: «la població fou cercada, es taparen les entrades dels carrers que sortien a fora, es voltà tot el caseriu de rases i s'establiren en els portals de Barcelona i de Tarragona dos ponts llevadissos». Vegeu, p. 92.

dues primeres (la franja marginal interior) i amb tendència decreixent en les rodalies. En aquest sentit, l'existència de la via del ferrocarril compleix un paper molt important enfortint les expectatives de la zona Sud, les quals estaven virtualment assegurades des de 1802 quan l'alineació fora la vila de la carretera Barcelona-Tarragona.

Respecte aqüesta zona, el futur Poble Nou, hi juguen a més una sèrie de factors que també condicionen característiques específiques de una trama, que ja abans del 1850 tenia una predisposició a l'escaire. Els tipus de parcel·les alineades perpendicularment a la carretera de Tarragona i la Rambla Ntra. Senyora, així com les alineacions subsegüents a la instal·lació de la caserna, foren els dos elements determinants de la configuració futura del barri.

En contraposició a aquest esquema d'organització bàsica del Poble Nou, l'expansió a la franja marginal a l'Est i l'Oest és més imprecisa, car en absència d'altres elements urbanístics, la seva ocupació va seguir simplement les propostes tradicionals dels ravals: propietats i camins rurals.

Manteniment de les tendències. 1872-1888

Durant els setze anys compresos entre 1872 i 1888, any en què disposem de un nou plànol,¹⁰ l'expansió, i les formes concretes de l'expansió, s'havien ja encaminat definitivament. Així ens trobem que la via del ferrocarril esdevé l'element de fixació bàsic en detriment de qualsevol altre, tant dels antics (línies de muralla i de fortificació), com dels nous (carretera d'Igualada i de St. Martí). A la figura XII pot observa-s'hi com la via del ferrocarril, que hi és considerada com límit extern de la franja interior, o intern de la franja exterior, ha estat ja superat en els indrets on l'estació i la carretera a Sitges-Vilanova, faciliten el pas a l'altre costat. Al mateix temps, ha esdevingut realitat el projecte d'una trama amb tendència regularment homogènia al Poble Nou, en el qual, el carrer d'Amàlia Soler compleix la funció de línia de fixació secundària respecte a l'antiga línia de la fortificació dels set anys.

En comparació a la importància que pel barri té aquest conjunt d'elements: caserna, via i estació, carreteres a Sitges-Vilanova i Barcelona-Tarragona, en la resta de la zona perifèrica els corresponents factors susceptibles d'actuar com a línies de fixació continuen essent poc reeixits. Tot i les expectatives que hi van generar les travessies de les noves carreteres a Igualada (1879) i a St. Martí (1880), el procés de l'expansió hi serà feble, i en tot cas circumscrit al llarg dels esmentats eixos i en les àrees intermitges entre aquests i la carretera de Barcelona i Tarragona.

Les expectatives del creixement en 1934

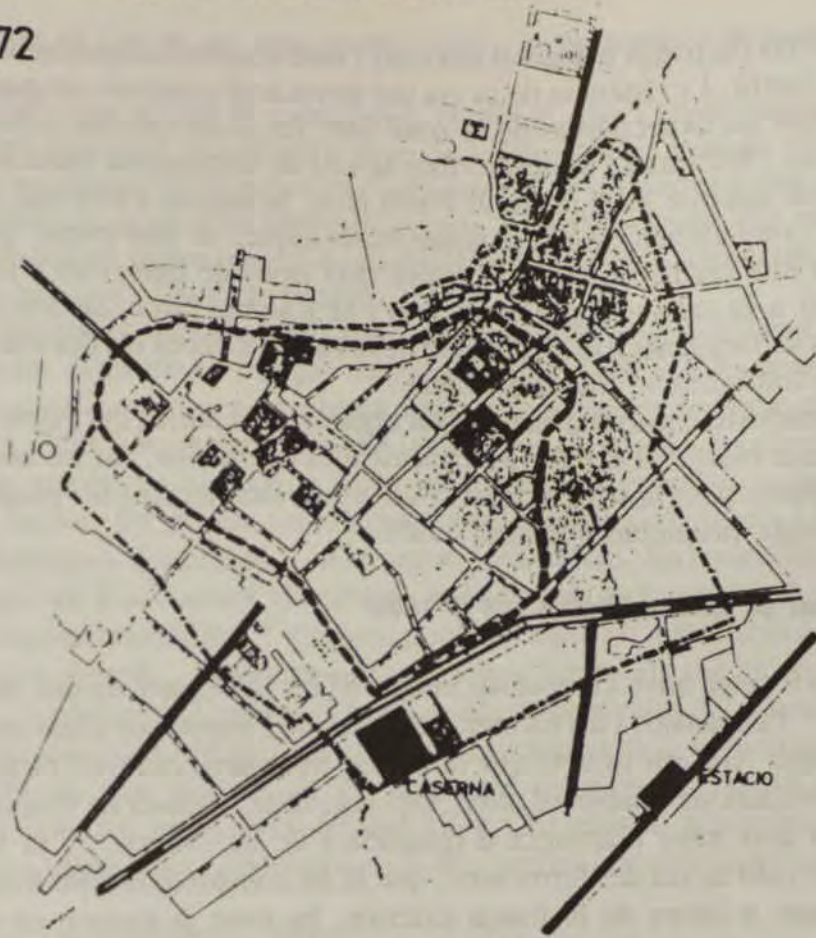
Les expectatives del creixement generades a partir dels elements urbanístics del XIX es compleixen indefectiblement en els anys vinents.

A part de les dades obtingudes dels E.d'O.P., aquest fet pot comprovar-se igualment a través d'una lectura del plànol corresponent a l'any 1934 (Figura XII) que, cal dir-ho, és una previsió a mig termini, la qual, en el cas d'haver-se acomplert, no modificaria substancialment les tendències decimonòniques.

Així per exemple, en el nivell del projecte, la via de circumval·lació hauria propiciat la necessària colmatació als ravals i de la franja marginal interna al Nord. La noció d'una franja marginal externa més enllà d'aquesta via —amb l'enllaç ja habitual amb la de la via del tren, s'acompliria també amb la previsió d'una ocupació

10. El plànol forma part de la segona edició del llibre d'en Pere ALEGRET, vegeu (7). De fet, tant el llibre com el plànol assenyalen una fase considerablement important en la qual la ciutat va esdevenir objecte de coneixement i de cultura per part dels vilafranquins il·lustrats.

1872

1888

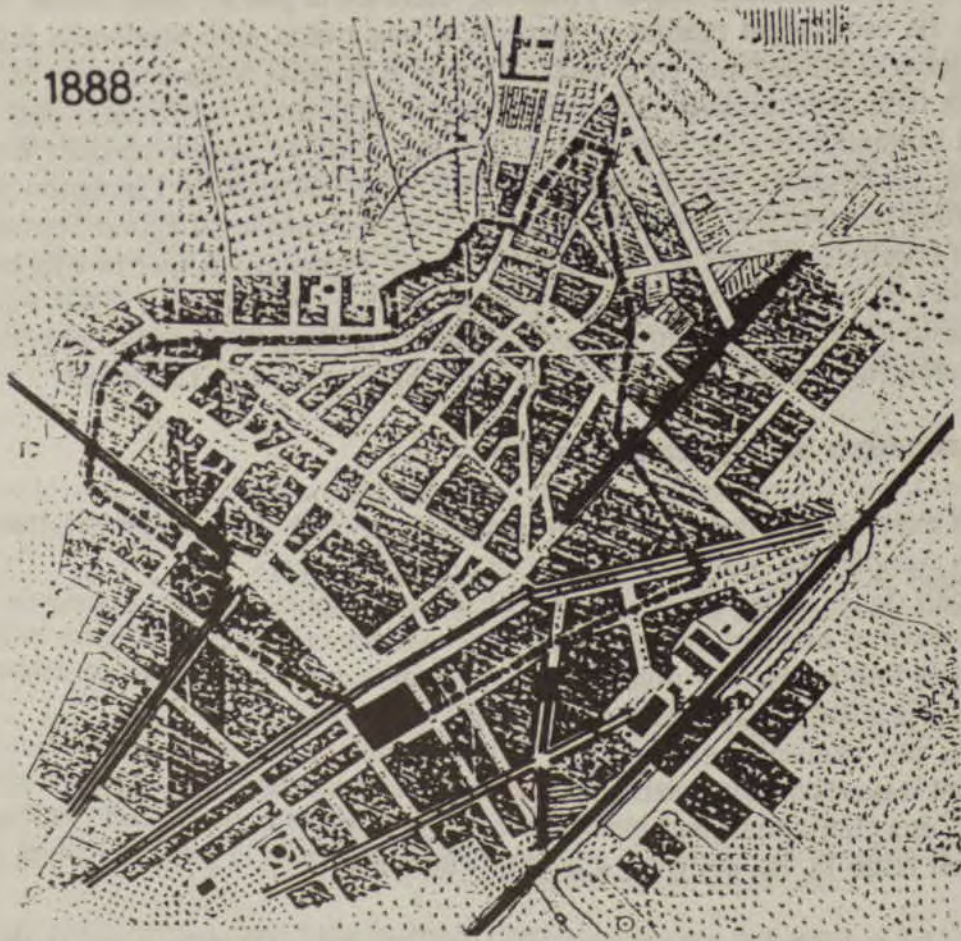

Fig. XII. Elements estructurants del creixement urbà: 1872, 1888 i 1934.

REFERÈNCIES

- Límit intern franja marginal interior.
- · - · - · - 1872: Límit extern franja marginal interior.
1888 i 1934: Límit intern franja marginal interior.
- 1872: Límit extern franja marginal exterior.
1888 i 1934: Límit intern franja marginal exterior.
- ==== Camins i carreteres.

1934

extensiva a l'exterior, reflectida en el disseny d'una ciutat jardí al Sud i de dos parcs al Nord i Nord-est.

En la realitat, val la pena assenyalar com la projecció de la carretera de Moja al Sud-oest continuava la tendència expansiva ben precisa al Poble Nou, quan en canvi, a la resta de la perifèria el procés es mantenia encara solament fixat gràcies als eixos radials decimonònics. Hi ha també altres elements que ens permetrien precisar millor altres qüestions, però aquestes excedeixen aquesta lectura directa del plànols.

Fig. XI. Vilafranca del Penedès als voltants del 1953.

Capacitat urbanística de les línies de fixació decimonòniques

La influència de les línies de fixació ultrapassa, però, el nivell d'una expansió considerada en abstracte i així com reforça i orienta l'activitat constructiva, i també es relaciona amb elements de tipus social i polític, principalment la propietat i les institucions.

Quins són, per tant, els tipus de relacions que es deriven de la capacitat expansiva de les línies de fixació? Un coneixement més clar dels temes «quarter», «ferrocarril» i «carreteres» pot ajudar a respondre aquesta qüestió que, com es veurà, presenta alguns canvis al llarg del procés.

Les relacions del quarter amb els ravals de Ntra. Senyora i San Francesc

Tot i que no hi hagin fonts fidedignes on recórrer, és de suposar que, com en altres ciutats on també s'hi establiren instal·lacions militars durant el XVIII i XIX, el quarter de Vilafranca deuria haver generat al seu entorn algun tipus de dependència o servitud.

El quarter, —avui conjunt de la Plaça de l'Exèrcit, va començar a construir-se el 1759 i no va veure finalitzades les obres del que serà el cos principal de l'edifici fins 1802,¹¹ precisament quan l'alineació de la travesia de la carretera de Barcelona-Tarragona, l'eix i amplada de la qual semblen condicionats per les servituds estratègiques de la mateixa caserna.¹²

Pels mateixos motius és correcte pensar que l'actual Rambla de Sant Francesc hauria adquirit el seu caràcter de zona de passeig a redós d'una funció principal, però desdibuixada, de tipus marcial, perspectiva al quarter, desfilades, parades, etc. En aquest sentit la història local proporciona alguns indicis de la intervenció militar en aquest indret i d'ells es desprèn aquest nou objectiu militar per a un raval que fins 1823 havia estat un lloc de poques i deficientes construccions on hi treballaven els corders i els espartenyers.¹³

Aquestes dades fan referència a la intervenció de Carlos Ullman, qui durant la dècada ominosa va exercir de governador militar a Vilafranca i va incidir també en altres qüestions de la vila.¹⁴ Sempre segons aquestes fonts, va ésser ell qui va decidir, també, que els esmentats gremis es traslladessin al que avui és la «Font dels Alls» i carrer d'Hermenegild Clascar, desocupant l'espai corresponent a la Rambla de Sant Francesc.

Amb aquest raonament, insuficientment provat però satisfactori en tant que hipòtesi urbanística, podem aventurar-nos encara a trobar una explicació per a les cases de «Cal Vamus» —ja existents el 1856—¹⁵ les quals estarien així condicionades al límit militar establert des del quarter.

Ara bé, malgrat les característiques particulars d'aquest tipus d'incidències, cal

11. P. ALEGRET, (1887), p. 236.

12. Vegeu (11). En aquest any va produir-se una visita reial a la vila i amb aquest motiu van arranjar-se una sèrie d'edificis i perspectives. En aquest sentit, l'acabament de les obres del quarter i l'alineació de la Rambla de Nostra Senyora complien també una funció escènica de la ciutat contemplada des de fora pels viatgers.

13. Vegeu (10).

14. L'expedient de la carnisseria a la Plaça de l'Oli i Vall del Castell en 1878 conté una acta notarial del 1829 en presència del governador militar Carlos Ullman. A.M. 5/400.

15. Probablement, sense la intervenció del governador militar aquestes cases podrien haver estat el principi d'una mansana rectangular al llarg de la Rambla de Sant Francesc.

entendre que la imposició de les servituds no era considerada unidimensionalment com a feixuga per la població, sinó que els contactes amb les institucions locals (públiques i privades) eren fins i tot cordials, àdhuc atesa la tradició lliberal de la «elite» vilafranquina durant la primera meitat del XIX.¹⁶ Una bona prova d'aquest nivell de bones relacions la tenim més tard, el 1887, quan l'Ajuntament, malgrat els curts pressupostos propis, va costejar l'acabament de les obres a l'edifici.¹⁷

El ferrocarril des de la perspectiva local

Els efectes generats pel ferrocarril —estació i via— són, però, bàsics per a entendre l'expansió durant aquests anys. La seva importància és òbvia en les immediacions de la franja marginal, però, per comparació afecta també el conjunt de la ciutat i aquest fet serà conegut i aprofitat per diferents membres de la classe dominant local. Malgrat tot, la capacitat de gestió d'aquest fet no serà sempre el mateix, tot i que la polèmica hi serà sempre present.

La capacitat de gestió va ser intensa sobretot en l'etapa de la construcció de la línia del ferrocarril, quan además del control derivat de les accions subscrietes pels vilafranquins, alguns càrrecs de la Junta de Govern de la «Sociedad de Ferrocarriles Tarragona-Martorell»¹⁸ estaven ocupats per destacats membres de la burgesia local, com eren per exemple Modest Lleó, Fèlix Barba i Rabella o Joan Almirall.¹⁹

La importància d'aquestes actuacions, sobre les quals parlarem també més endavant, s'accentua encara si la relacionem amb les altres dues iniciatives urbanístiques que van derivar-se de l'estesa de la via a les proximitats de la vila: l'estació del ferrocarril i el traçat definitiu del carrer d'Amàlia Soler. De la combinació de totes tres, així com de les alineacions dictades pel quarter i la carretera Barcelona-Tarragona, es derivava una tendència expansiva pròpia dels eixamples del XIX (Figura XI i XII) i que el 1868 semblava que pogués assegurar-se amb motiu d'un projecte d'eixample que estava destinat a resoldre l'enllaç de la carretera a Barcelona amb l'estació. Aquest projecte tindrà encara una altra incidència, materialitzada en la potenciació del carrer d'Amàlia Soler, com a eix director del que seria el Poble Nou, i que aleshores només s'apuntava com a carrer transversal des de «el Quarter» i «el Telègraf».²⁰

Malgrat tot, a mesura que les circumstàncies polítiques derivaven vers concepcions més conservadores, àdhuc en el nivell dels negocis, la capacitat d'incidència del grup local dominant, inclús des d'un ideari urbanístic, va anar minvant. Finalment, la pèrdua de la seva capacitat d'influència va fer-se palesa.²¹ En aquest sentit, pot ésser interessant aportar alguna informació sobre el conflicte que d'ençà 1908 va sostenir l'Ajuntament amb la «Compañía de Ferrocarriles Madrid-Zaragoza-Alicante (M.Z.A.)», el qual és una prova significativa de la davallada de categoria de la ciutat i

16. C. MAS I JORNET, (1902), p. 265.

17. Vegeu (10).

18. La «Sociedad de Ferrocarriles Tarragona-Martorell» tenia també projectes de ramals de ferrocarrils que enllaçaven amb l'interior català, i en la memòria del 1862 parlava concretament de la construcció d'una línia Vilafranca-Igualada. Vegeu *Ferrocarriles de Tarragona a Martorell... 20-II-1862*.

19. Modest Lleó va ésser alcalde el 1857 i diputat provincial el 1875, Fèlix Barba i Rabella, regidor el 1856-1857, va ésser també diputat a corts el 1840, i provincial el 1838. Vegeu C. MAS I JORNET, (1902), pp. 290-292.

20. Els noms històrics dels carrers del General Cortijo i del Duc de la Victòria.

21. Tot i que continuen els intents d'assegurar una economia d'exportació al Penedès. Aquest objectiu es relaciona amb un projecte, del 1904, en què es tornava a formular el projecte d'unir mitjançant el tren les ciutats de Vilafranca i Igualada. Vegeu *Memòria sobre ferrocarrils secundaris presentada por los Ayuntamientos de las comarcas de Igualada...*

dels grups socialment dominants, en comparació a la puixança de les empreses privades d'àmbit estatal.

La desavinença va començar arran d'unes obres de la companyia que suposaven, a la pràctica, la desaparició del pas a nivell de la carretera de Vilanova en la travessia de Santa Digna, així com, temporalment, interferien també l'accés a la ciutat des de la de Barcelona. Com a conseqüència de les obres en aquests dos accessos van derivar-se una sèrie de problemes a la ciutat, els del tràfic i l'expansió entre els més importants. Ens detindrem en aquest darrer perquè fa referència a l'ocupació de la zona marginal externa a la línia de fixació de la via del ferrocarril.

Tal com s'observa a la figura XII, la banda Est de la via del ferrocarril estava ja ocupada en el 1888 i si atenem les dades de sol·licitud de llicències podem remutar la seva ocupació fins 1873. Lentament, el sector va anar configurat-se com una àrea industrial²² a la qual diàriament s'hi dirigia un bon nombre de treballadors.²³ A més, a principis del XX, algunes institucions financeres locals²⁴ començaven a considerar aquest indret com un lloc idoni on invertir-hi capital, especulant amb les possibilitats urbanes d'una zona inicialment agrària.

Ens trobem així que d'ençà 1910, aproximadament, conflüen una sèrie de pressions contra la companyia i que l'Ajuntament intentava canalitzar. En aquest sentit, el 1918²⁵ i el 1920²⁶ l'Ajuntament va interposar sengles recursos en els quals, hi eren palesos, sobretot, els efectes que provocaven les obres en la imminent expansió d'una àrea en què, deien, hi havia aprovat un projecte d'eixample i en què es proposava construir una sèrie d'equipaments.²⁷ Com a contrapartida, presentaven una alternativa al pas a nivell de Santa Digna, consistent en un altre pas més al Sud, en la perllongació del carrer General Cortijo que hagués augmentat, a la seva volta les expectatives de la zona a una i altra banda de la via.²⁸

Tendències expansives i intents especulatius arran de les travessies urbanes de les carreteres

La capacitat de les travessies urbanes de les carreteres per a maximitzar les expectatives urbanístiques dels solars veïns va ésser una experiència que els propietaris vilafraquins assimilaren ràpidament. Almenys, aquesta és la constatació que es desprèn de l'estudi de les actituds dels propietaris respecte les carreteres d'Igualada, Sant Martí i Moja (1978, 1880 i 1929) i que indiquen un procés que va des de l'actitud subordinada primer, —important davant les iniciatives emparades per la tècnica dels enginyers de la Diputació— a les actuacions decidides després, quan el Ple de l'Ajuntament era qui reclamava a la Diputació la construcció de les obres de la carretera de Moja.

22. En el 1876 s'hi van edificar ja dos magatzems vinícoles.

23. Segons una instància dels empleats del carrer de Comerç (peons, boters i meritoris) presentada a l'Ajuntament el juny del 1920. A.M. 20/415.

24. Arran d'aquest afer, l'Ajuntament comptava expropiar una part dels solars que la «Sociedad de Bancos del Panadés» tenia a l'altra banda de la via. Vegeu «Expediente sobre desvío de la carretera Sitges-Igualada...». A.M. 20/415.

25. Vegeu «Recurso del Ayuntamiento contra una iniciativa de la Compañía de Ferrocarriles M.Z.A.» A.M. 17/412.

26. Vegeu (24).

27. En el recurs de l'Ajuntament (vegeu 25), aquest alega que pensava construir un conjunt de cases barates i un grup escolar. Van començar-se algunes gestions per a la recerca de solars però la iniciativa no va prosperar. L'afirmació sobre l'eixample no era tampoc rigorosament certa, car tan sols hi havia pensat un projecte de perllongació de les alineacions existents, que altrament no van aprovar-se definitivament fins uns quants anys després, (vegeu infra, capítol setè).

28. Vegeu (25).

La constatació dels efectes que les travessies tenien en els «patis», revaloritzant-ne els preus i l'estimació social, potser podria remuntar-se al 1802, amb motiu de la carretera Barcelona-Tarragona.²⁹ Malgrat tot, l'experiència no deuria haver pas ultrapassat cercles reduïts de propietaris, ja que el 1878, l'expedient sobre la travessia de la carretera Igualada-Sitges³⁰ recull només algunes reticències dels veïns obligats a retirar les seves línies de façana. En 1880, però,³¹ ja s'havia fet prou evident la importància d'aquestes iniciatives, car els propietaris locals, quan van conèixer el que havia d'ésser el traçat de la carretera d'Aguiló (més coneguda per la de Sant Martí), van dividir llur opinió respecte al projecte segons quina fos la ubicació relativa de les seves terres respecte la futura carretera, i n'esgrimiren diferents arguments.

De totes maneres, enfront el grup de propietaris que pretenia accentuar així, encara més, els efectes derivats de la d'Igualada, la Diputació va mantenir el projecte inicial. Aquest, que partia de la confluència Rbla. Nostra Senyora/Sant Francesc, va potenciar els terrenys del barri de Sant Pere en particular i de la centralitat en general al accentuar el paper de la confluència d'ambdues rambles i dels carrers pròxims del casc antic.

Trenta anys després, la capacitat de gestió havia canviat, almenys respecte a la Diputació, i era precisament l'Ajuntament qui demanava a la Diputació la construcció de la carretera de Moja en un determinat indret.³² De totes maneres, aquest és un tema sobre el que haurem de tornar més endavant.

Les formes del creixement urbanístic

L'anàlisi del creixement urbà suposa, però, quelcom més que la descripció de les diferències morfològiques derivades de la colmatació dels espais intermitjos a les noves línies de fixació. En el procés hi intervenen accions i processos de gestió que incideixen en les característiques de la trama i a ells cal remetre's igualment.³³

Ravals i eixample són, en resum, les dues formes del creixement de la ciutat. Estan separades per l'eix carretera Tarragona-Barcelona i, junt amb el recinte medieval, sustenten un mecanisme elemental de segregació social que, cal reconèixer-ho, durant alguns moments del procés entra en contradicció amb ell mateix. A vegades també, i sobretot en la proximitat al centre, els eixos principals introdueixen un tercer component diversificador a causa del seu valor com a lloc de prestigi. Igualment, la trama en escaire al barri Molí d'en Rovira és un dels altres factors que desdibuixen aquest senzill esquema dual en les formes del creixement vilafranquí en una perifèria no homogènia.

L'urbanisme decimonònic

L'expansió de la ciutat durant la primera meitat del XIX segueix l'habitual procés de seguiment de les línies de fixació, ja fossin camins tradicionals o carrers de raval (Sant Pere, Santa Magdalena, Montserrat, de Ferran, del Cid i de Pínes entre altres), o bé noves carreteres (Barcelona, Tarragona, Igualada). Entorn 1840-1860 hi ha, però,

29. L'anàlisi de les llicències d'obres en els primers anys almenys així ho confirma.

30. 1879, vegeu *Expediente sobre la travesia de la calle de Santa Clara en la carretera de Igualada-Sitges*. A.M. 5/400.

31. 1880. Vegeu *Expediente de travesia desde esta villa a San Martín Sarroca en dirección a Aguiló*. A.M. 6/401.

32. En el camí tradicional de Moja. Vegeu el llibre d'actes de la Comissió Permanent en la sessió corresponent al 23/V/1929. L'acord es pren a proposta de l'alcalde, J. Álvarez i incloïa la resolució que l'Ajuntament pagaria el 30% del pressupost.

33. M. de SOLÀ-MORALES (1974), p. 2.

quelcom que els unifica, i és la seva homogeneïtat en tant que multiplicitat d'usos i de classes socials. La proximitat de grups socials diferents en aquesta primera etapa expansiva, que pertany a una característica molt comuna de les ciutats en aquesta fase pre-burguesa o industrial³⁴ correspon a una fase durant la qual encara no s'havia afermat l'acceptació d'un valor diferencial del sòl i del diferent prestigi per als barris residencials. Durant aquests primers anys, i en els posteriors, s'expressarà morfològicament a través del parcel·lari, que recull la figura del pati, el qual, com la parcel·la gòtica al recinte medieval,³⁵ condiciona igualment una tipologia arquitectònica residencial i artesana a la perifèria decimonònica.

El pati, que per llur importància mereixerà un tractament específic en altres apartats, remet a la qüestió de la propietat i les seves formes de transacció. Aquestes formes acostumen a produir-se en un procés de divisió de la gran propietat i en Pere Regull Pagés, quan es referia als primers assentaments al Poble Nou, recordava com el carrer d'Amàlia Soler (vegeu figura XII) va organitzar-se inicialment entorn una finca dividida en «censals que cobrava n'Amàlia Soler i Tort».³⁶

En realitat, tal com es veurà més endavant, propietat i parcel·lari condicionen les formes de gestió i d'actuació tècnica tant dels ravals com de l'eixample.

A. Les parcel·lacions decimonòniques³⁷

Les parcel·lacions decimonòniques, en nombre de nou,³⁸ es succeeixen entre 1870 i 1890; d'entre elles, dues s'ubiquen fora les barriades de raval; una en el Poble Nou (1884) i una altra en el carrer de Comerç (1872). De les altres set, quatre s'ubiquen al Raval pròpiament dit. Són les corresponents al carrer de Valls (1870), Pere Alegret (1877) i de Sant Ramon (1878). La quarta, en el que serà el carrer Baldomer Lostau (1884), no va arribar a realitzar-se (vegeu figura XIII). Entre aquest barri i el casc antic, constituint així un episodi intermig entre la reforma i l'expansió, cal afegir-hi també la del carrer de Miret (actual Dos de Maig) en el 1883.

En canvi, al barri del carrer de Sant Pere, al seu redós i al de la nova carretera de Sant Martí tan sols se n'hi van projectar dos, més tardans, que tampoc no reeixiren: el de la Creu de Sant Salvador (l'actual carrer de Pere III) i el de la plaça de Sant Julià, aprovats en el 1888 i 1890 respectivament.

Les característiques comunes a aquests projectes, principalment l'origen en una sola finca i la gestió única centralitzada en el propietari, li propiciaren un considerable èxit en aquells casos en els quals es tractava d'espais intersticials, de límits precisos entre línies de fixació. Aquests casos, seguits d'un procés de colmatació bastant ràpid, contrastarien així amb aquells altres on mancaven línies de fixació en alguns dels seus extrems, els quals tendrien per tant a presentar una predisposició a la dispersió. De totes maneres la causa de la seva irrealització caldria cercar-la també en altres components, i la proximitat de la crisi econòmica, posterior al 1890, en seria el més evident.

34. Vegeu C. AYMÓNINO (1971).

35. J.I. LINAZASORO (1978).

36. «Gasetta de Vilafranca», 15-X-1924. *Els carrers de Vilafranca*.

37. Vegeu *Els projectes d'urbanització decimonònica de Vilafranca...* a la «Miscel·lània Penedesenca» corresponent al 1982, on hi apareixia un article introductori i provisional sobre el tema. M.A. ALIÓ (1982).

38. Vegeu (37).

B. Els eixamples

En comparació a les «parcel·lacions», supeditades a les decisions úniques dels seus propietaris, els projectes d'eixample al Poble Nou suposen, en canvi, un procés més complex que afecta diferents finques. És potser per aquest motiu que, en absència d'un projecte general per al barri, no pugui parlar-se de l'Eixample, i més aviat calgui pensar en una idea comuna sobre l'alineació regular, explicitada genèricament per propietaris diferents.

En aquest sentit, el projecte d'eixample del 1867 en el sector pròxim a l'estació del ferrocarril podria haver introduït la figura urbanística de l'eixample com a possibilitat legal. De totes maneres aquesta va ésser l'única vegada en què el projecte obeïa a uns instruments de gestió específics,³⁹ i en els casos que el seguiran caldrà més aviat parlar simplement de projectes parcials d'alineació⁴⁰ condicionats igualment a uns límits de finques. Tal com veurem més endavant, Albert Moliner i Manuel Vidal i Rollan foren dos dels propietaris que, prèviament d'acord, encarregaren els corresponents projectes d'eixample en els seus terrenys els quals, però, es complementaven.⁴¹

La duplicitat de les expectatives de l'expansió, corroborada pel comportament aparentment ambigu d'alguns propietaris, com el mateix Manuel Vidal i Rollan, marcarà la futura estructura espacial de la ciutat. Aquesta conducta de tipus mixt, recolzant alhora iniciatives de parcel·lació i d'eixample, indueix a fer pensar en una doble estratègia molt ben definida durant aquests anys d'intensa activitat constructiva. A la base d'aquesta estratègia hi confluirien l'aprofitament de les plusvàlues derivades de les noves línies de fixació i les diferents necessitats i possibilitats adquisitives que respecte a la vivenda trindrien els grups socials vilafranquins. Parcel·lacions i eixample estarien així als dos extrems de les possibilitats urbanístiques locals, les quals, a través de la pràctica urbana, anirien configurant, en absència d'un pla oficial, un model força operatiu per a les necessitats localment dominants.

És cert que hi ha alguns episodis dubtosos, però la seva mateixa indefinició explica la seva irrealització, ja que, en el cas d'haver-se acomplert, haguessin entrat en conflicte amb les expectatives de les àrees veïnes. És el cas de la parcel·lació decimonònica del carrer de Comerç,⁴² el prototipus parcel·lari de la qual no s'adeia a l'arquitectura dels magatzems vinícoles. També el projecte de perllongació del carrer de la Soletat, la parcel·lació del Poble Nou, n'és l'altre cas, el qual sembla que no va aprovar-se precisament com a conseqüència de l'oposició dels veïns.⁴³ Podria ser que el mateix hagués succeït amb els dos projectes d'alineació de Les Clotes, sorgides arran de la nova carretera de Sant Martí, i que tampoc no prosperaren.⁴⁴

Els projectes d'alineacions en el segle XX

En el segle XX, però, els projectes d'alineacions passaran a ésser competència de l'Ajuntament. D'ençà 1903⁴⁵ i fins 1934⁴⁶ aquest serà l'únic tipus de mecanisme

39. L'arquitecte redactor del pla va ésser Modest Fossas, i sembla ser que va realitzar-ho per encàrrec de l'Ajuntament.

40. Tal com els defineix I. LÓPEZ GONZÁLEZ (1977).

41. Vegeu (37) pel que fa als carrers de Pere Alegret i de Miret.

42. Vegeu (37).

43. A.M. 8/403.

44. Vegeu «Expediente sobre urbanización y proyecto de una calle que cortará perpendicularmente la de Farrán y carretera de La Llacuna... 1886». A.M. 6/401, i el «Proyecto de Alineaciones que Don Ramón Planas y Soler eleva para su aprobación... 1887». A.M. 6/401.

45. Vegeu, «Plànol del carrer de Barberà...». A.M. 7/402.

46. Ens referim al projecte d'urbanització i eixamplement de J.M. Barenys.

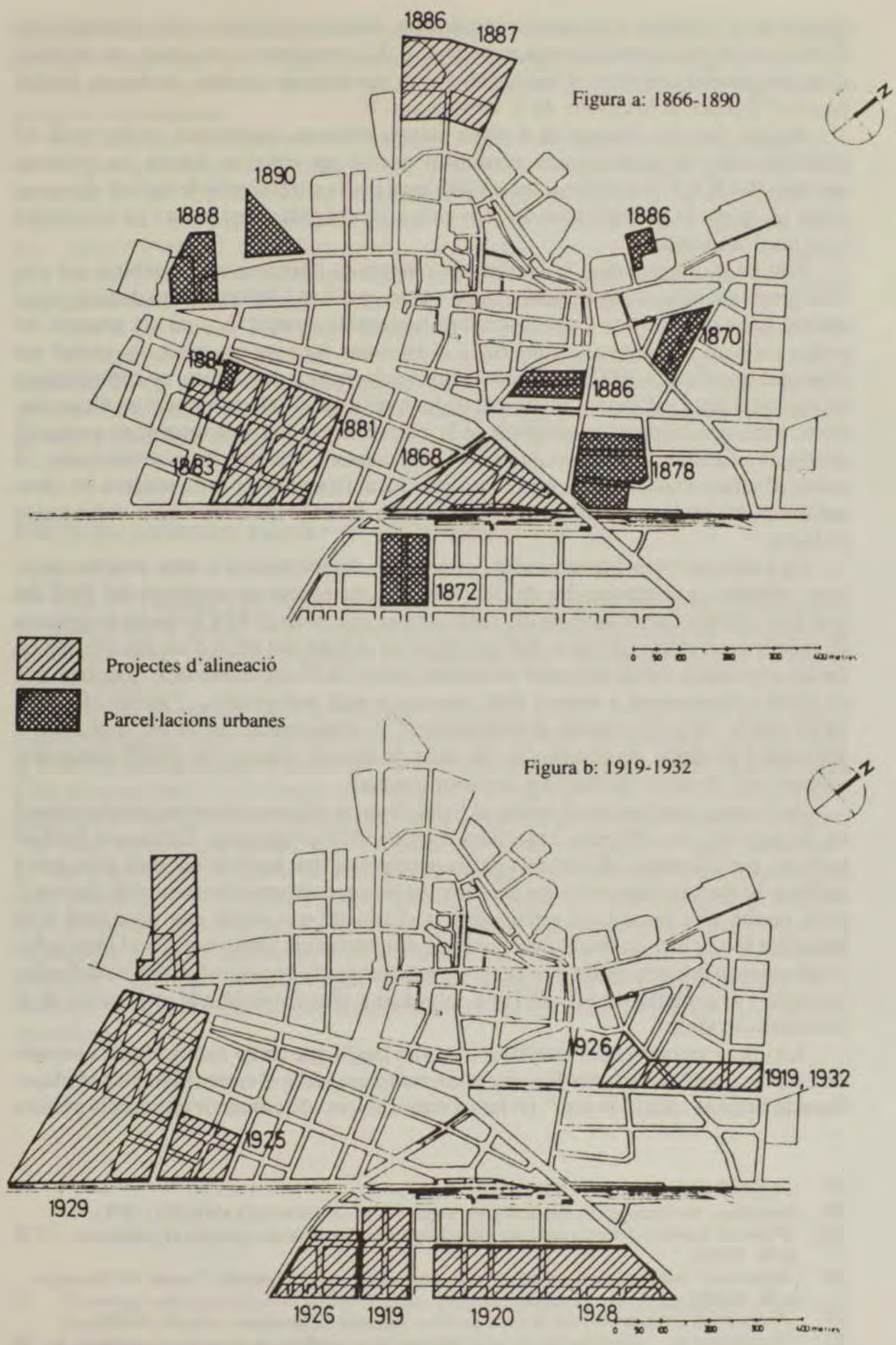

Fig. XIII. Àrees afectades per projectes d'alineació: parcel·lacions urbanes i projectes parcials d'eixamplament.

formal de l'expansió i en aquest mecanisme anirà evidenciant-se la capacitat dels tècnics municipals com instruments eficaços dels propietaris, els quals, en absència d'un pla general i en el cas d'alguna iniciativa que lesionés els seus interessos, podien recórrer sempre al Ministeri de la Governació.⁴⁷

Aquest procés, diferent al d'altres ciutats mitjanes espanyoles en les quals les parcel·lacions decimonòniques continuen encara en vigència durant les primeres dècades del XX,⁴⁸ pot explicar-se a Vilafranca per la confluència de factors diversos, entre els quals la permanència del pati com a model parcel·lari per a l'ús residencial n'és un d'important.

S'hi ha d'afegir també la facilitat de control de l'administració pública per part dels grups socialment dominants en una ciutat, que fins 1960 aproximadament, tenia encara unes dimensions i una estructura social poc complexa, i on els ressorts del poder estaven sòlidament establerts. Cal recordar aquesta capacitat de control per entendre que d'ençà 1903, les intervencions dels tècnics municipals no comportarien en cap moment l'adopció d'un model de racionalització del creixement en els entorns, sinó que suposarien simplement la vulgarització dels instruments de projecció destinats a facilitar l'expansió puntual i l'especulació. Serà precisament aleshores, i a partir d'aquesta constatació, que l'oposició local rependrà en certa manera les idees decimonòniques de models teòrics —idees globals sobre la ciutat— com a alternativa política.

La conversió dels plantejaments urbanístics decimonònics a unes simples tècniques aïllades i executades des de l'Ajuntament, la trobem en un plànol del 1903 del que serà el futur carrer de Pere III, precisament allà on en el XIX hi havia un projecte de parcel·lació decimonònica. Pel que respecta al barri del Molí d'en Rovira, allà on trenta anys abans havia fracassat també una parcel·lació decimonònica, hi trobem que el 1919 —òbviament a remolc dels interessos dels industrials— l'indret afectat el 1872 sofria un nou projecte d'alineament.⁴⁹ A continuació, el 1920⁵⁰ i el 1926⁵¹, seguiran l'exemple els terrenys de les dues propietats veïnes; i el 1928⁵² succeirà el mateix amb la resta del barri en el sector oriental.

Però més complicat és el procés al Poble Nou, on les propietats no eren tan grans i on hi jugaven les diferents capacitats d'oferta dels propietaris. En aquest barri hi trobem, per exemple, el cas dels petits propietaris que havíem adquirit patis per a edificar-hi llurs residències i que demanaven infraestructura i alineament de façana,⁵³ però també s'hi donava la circumstància d'aquells que sense cap necessitat d'ús immediat forçaven l'augment dels preus del sòl provocant una extensió del límit urbà. Amb aquesta intenció podien explicar-se algunes gestions que sobre ubicació d'equipaments van executar-se al barri i que culminaren sens dubte amb la construcció de la carretera de Moja.

Així per exemple, hem localitzat material inèdit que conté indicis d'una operació de desplaçament del quarter fins una zona compresa entre el carrer Menéndez Pelayo, Ramon Freixas i Rafel Soler.⁵⁴ Hi havia també intents de construir una escola pública

47. I. LÓPEZ GONZÁLEZ (1977), p. 34.

48. Recordem, per exemple, el cas de Gijón. Vegeu M. LLORDEN MIÑAMBRES (1978).

49. «Plano de la pieza de tierra que Don Francisco Soler García posee contigüo al ferrocarril». 1919. A.M. 56/451.

50. «Expediente instruido para urbanizar una pieza de tierra en la partida Camino del Passatge...» A.M. 56/451.

51. «Proyecto de urbanización de la finca que Don Marcelino Claramunt...» A.M. 56/451.

52. «Expediente de... urbanización de unos terrenos comprendidos en el perímetro formado por las calles de Comercio, Lepanto...» A.M. 27/422.

53. 1908. A.M. 13/408.

54. 1927. A.M. 26/421.

al Sud del Tívoli, —equipament al qual es referia el recurs del 1918—,⁵⁵ així com un altre de «cases barates». Aquests assaigs recorden les estratègies especulatives produïdes en els encontorns de les ciutats espanyoles dels anys seixanta a partir dels polígons residencials.

A Vilafranca, en l'intent hi col·laborava una petita institució financera local⁵⁶ que el 1932 va manifestar-se finalment en una proposta formal d'alineament a un altre barri, on la Caixa d'Estalvis del Penedès hi figurava ja com a promotor oficial. Els solars on s'havia d'ubicar estaven situats a l'extrem de la carretera d'Igualada (en la Pça. Fèlix Mestres) i va acompanyar-se òbviament d'un altre projecte d'alineament que afectava als espais intermitjos amb el carrer del Nord. A la figura XIII hem senyalat la localització d'aquest i els altres projectes d'alineacions fins 1932.

Amb la intervenció dels grups financers, els indicis de les estratègies especulatives, més que no de construcció, es reforcen. També la presència d'alguns propietaris implicats en els projectes d'equipaments del Poble Nou abunda en el mateix sentit i ens indueix a pensar en la configuració d'un grup financer i immobiliari que començaria ja a operar en la ciutat.⁵⁷

Entorn les estructures socials i els mecanismes expansius

A la fi d'aquest recorregut sobre els mecanismes urbanístics que presideixen l'expansió de la ciutat, i que invalida un plantejament mecanicista de les relacions centre-perifèria, s'imposen algunes reconsideracions, encara que siguin en forma molt general.

Hauriem, en primer lloc, de refermar la hipòtesi sobre la capacitat de gestió de la classe dominant respecte els processos espacials. És cert que fins ara solament hem detectat el protagonisme d'individus concrets, però la seva rellevància com a mostra d'un conjunt social més ampli és irrefutable. A través d'ells, i de la manera que entenen i actuen sobre els elements que estableixen les pautes evolutives de la ciutat, s'ha anat entreveient també una evolució del propi bloc urbà al qual pertanyen.

De totes maneres, abans de continuar investigant les relacions que s'estableixen entre propietaris, urbanisme i construcció de la ciutat, pot ésser convenient deturar-nos encara en l'estudi de les estructures espacials, principalment en la morfologia, la segregació i l'especialització. Ens introduïm en la seva anàlisi, amb l'ajuda del parcel·lari, del qual ja hem tingut ocasió de conèixer la seva importància com a mecanisme que facilita la relació entre la propietat —estructura social— i la mateixa morfologia.

55. «Plano del solar que adquiere el Itre. Ayuntamiento de Vilafranca... para emplazamiento del Grupo Escolar proyectado». 1920. A.M. 56/451.

56. Ens referim a la «Sociedad de Bancos del Panadés».

57. Segons les instàncies del propietari M. Fontrodona, S. Valls i P. Soler (A.M. 21/417) pel que fa al quarter. També les de M. de Prat i d'Abadal i M. Fontrodona Almirall pel que fa al carrer del Bisbe Morgades, Ramon Freixas i Rafael Soler. LL. d'A. 3-II-1922.

It is not clear how far the evidence goes to support the view that the English language is a mixture of Old English and Old Norse. The evidence is inconclusive, but it is clear that the English language is a mixture of Old English and Old Norse.

A further point to be noted is that the English language is a mixture of Old English and Old Norse. The evidence is inconclusive, but it is clear that the English language is a mixture of Old English and Old Norse.

It is not clear how far the evidence goes to support the view that the English language is a mixture of Old English and Old Norse. The evidence is inconclusive, but it is clear that the English language is a mixture of Old English and Old Norse.

Notes on the text

1. It is not clear how far the evidence goes to support the view that the English language is a mixture of Old English and Old Norse. The evidence is inconclusive, but it is clear that the English language is a mixture of Old English and Old Norse.

2. It is not clear how far the evidence goes to support the view that the English language is a mixture of Old English and Old Norse. The evidence is inconclusive, but it is clear that the English language is a mixture of Old English and Old Norse.

3. It is not clear how far the evidence goes to support the view that the English language is a mixture of Old English and Old Norse. The evidence is inconclusive, but it is clear that the English language is a mixture of Old English and Old Norse.

References: ...

IV.—L'EXEMPLE D'UNA ANÀLISI DE DETALL: EL PARCEL·LARI I L'ESTRUCTURA DIFERENCIAL URBANA

El parcel·lari, en el llinar entre les formes de la propietat i la morfologia, és un element considerat com a bàsic en l'anàlisi del procés urbà. De fet, la seva importància és atribuïble al seu caràcter d'estructura formal i estable on cristal·litza la confluència dels interessos immobiliaris i els mecanismes jurídics i tecnològics dels quals disposa la societat en un moment històric concret.

La seva rellevància ha estat assenyalada tradicionalment en textos ja clàssics de la geografia i de l'urbanisme i pensem per exemple amb A. Rossi quan incorporava les aportacions de J. Tricart per tal de recolzar el paper de la propietat en la diferenciació entre els tipus d'immoble i de les formes de les parcel·les, les quals, el mateix J. Tricart, considerava com a indicadores de la lluita de classes a la ciutat.¹

Actualment, el parcel·lari continua mereixent nombrosos estudis, entre els quals es poden identificar enfocaments diversos segons els tipus d'influències considerades predominants. Així, l'èmfasi en el tema arquitectònic² o en el de la propietat³ condiciona, d'antuvi, dues tendències, a les quals se n'hi hauria d'afegir una tercera, si tinguéssim també en compte aquelles que es deriven de les investigacions sobre ciutats concretes i que utilitzen el parcel·lari com a instrument específic d'anàlisi.⁴ Aquesta darrera modalitat, més monogràfica que no temàtica, ha estat la que ha orientat el desenvolupament i característiques d'aquest capítol.

Així, pel que fa al parcel·lari vilafranquí, que no és pas homogeni, pot veure's que la seva mateixa diversitat és el producte de tres factors bàsics: l'un la tipologia arquitectònica; el segon, l'estructura de la propietat; i el tercer, la relació dels dos primers respecte al conjunt de la ciutat.

Al llarg de les pàgines següents, hom trobarà, per tant, un assaig de classificació de les distintes parcel·les que es desenvolupen durant aquesta fase de l'evolució urbana, així com una anàlisi de la importància que el destí social i la tipologia arquitectònica podien assolir en la configuració d'aquests mateixos tipus parcel·laris.

De tota manera, atès el caràcter fonamental de la localització, s'han estudiat

1. A. ROSSI, (1966), (ed. en castellà, 1971), pp. 76-77.

2. P. PINON - P. MICHELONI (1975).

3. M. TATJER (1979).

En aquesta comunicació, l'autora exposa sistemàticament la vertebració jurídica de les institucions sobre la propietat privada. Aquest estudi representa un avanç recopilatiu i teòric respecte a la seva tesi de llicenciatura sobre el barri de La Barceloneta, on hi analitzava la relació entre morfologia i parcel·la. Vegeu M. TATJER (1973).

4. Recordem concretament tres estudis sobre ciutats; el de l'arquitecte I. LINAZOSORO (1978) sobre les ciutats basques, i els del geògraf R. MAS (1978) sobre el parcel·lari a l'eixample N.E. de Madrid, i C. CARRERAS (1978) sobre els barris S.W. de Barcelona. Els dos primers accentuen el paper de la morfologia i l'urbanisme, el darrer, en canvi, com el de M. TATJER (1973), posa l'accent en l'estructura de la propietat.

també els efectes que es deriven de la ubicació de les parcel·les en un o altre indret de la ciutat. Per tal de desenvolupar aquest aspecte, s'aporten finalment una sèrie de casos d'algunes mansanes que poden considerar-se exemples prototípics quant a les condicions que incideixen, usualment, en la configuració del parcel·lari.

Característiques bàsiques del parcel·lari

Tot i l'aparença genèrica del parcel·lari, caracteritzat per l'heterogeneïtat, cal advertir que, pel que fa al període que ens ocupa, el parcel·lari es desenvolupa només a partir d'uns pocs elements, els quals estan a la base de les formes resultants.

Així, des d'un punt de vist geomètric, és particularment rellevant la incidència que assolix l'acceptació col·lectiva d'una parcel·la tipus, un patró o mòdul, anomenat pati, que s'utilitza com a unitat bàsica de transacció immobiliària i que es relaciona, a més, amb el prototipus d'edifici menestral dels comparets.

És entorn de la figura del pati que s'ha organitzat la majoria de l'espai residencial produït durant l'etapa burgesa. De fet, tot i que hagin de considerar-se també altres tipus de solars derivats d'unes residències amb més prestigi social o bé del parcel·lari heretat en el casc antic, creiem que, tal com ja han assenyalat altres autors, la ciutat s'ha desenvolupat a partir d'un sistema parcel·lari i edificatori específic i limitat que determina, en gran mesura, les pautes organitzadores de l'espai en força sectors urbans.⁵

Per tal d'identificar aquests tipus bàsics de parcel·la, així com per a estudiar algunes de les relacions que s'estableixen entorn d'aquesta diferenciació, s'ha utilitzat un conjunt de 1.425 dades referides a les dimensions de l'amplada de la façana dels edificis construïts o reformats entre els anys 1865 i 1938.⁶

Parcel·les de la Vilafranca decimonònica

La línia de façana, que incorpora la relació parcel·la-edifici, ha esta ja utilitzada amb eficàcia per altres autors i, en casos de ciutats molt més complexes, com és per exemple la de Madrid, ciutat de la qual R. Mas⁷ n'ha assenyalat la seva importància com a reflex de l'organització social.

A Vilafranca, aquesta dada ha servit per a detectar la importància del pati com a tipus bàsic de parcel·la, la regularitat i predomini del qual ha pogut ésser corroborada després d'un examen de la freqüència amb què apareixen les xifres corresponents al llarg del període considerat.

D'aquesta manera s'ha pogut detectar fàcilment que hi ha un tipus predominant de parcel·la, de cinc metres d'amplada (Figura XIV), i que correspon precisament al pati. De tota manera hi ha una altra xifra que destaca quant a la seva freqüència, coincident amb els deu metres, que es deriva de la utilització de dos patis com a una única parcel·la. En fi, cal remarcar també que, prèviament a ambdós màxims, destaquen dos màxims secundaris, situats entorn els 7'70 i 8'70 metres, els quals corresponen, de fet, a les dues dimensions equivalents a la del pati únic, més, aproximadament, un terç, un mig, o dos terços d'un altre. Prenent, doncs, aquesta evidència com a punt de partida per a la classificació, i tenint present a més altres distribucions de

5. Tal com afirmen J. BUSQUETS, A. FONT i J.L. ORDOÑEZ (1980) en l'estudi previ al Pla General de Vilafranca, (p. 93).

6. La data sobre la longitud de la façana ha estat obtinguda a través dels plànols que contenten els E. d'O.P.

7. Vegeu (4), p. 43.

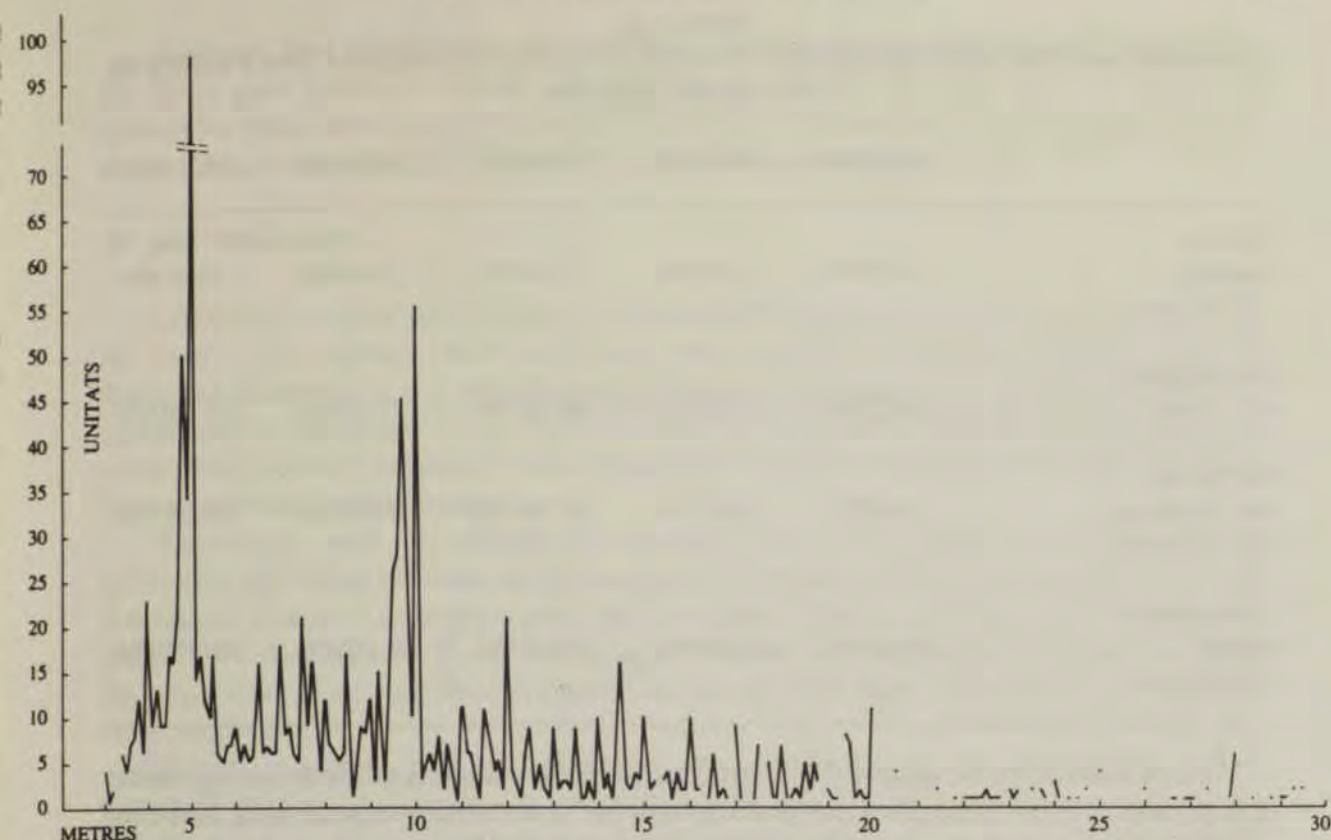

Fig. XIV. Amplada de les façanes: freqüències segons els plànols dels «E. d'O.P.». 1865-1938.

freqüència considerablement menors, s'han establert quatre tipus de parcel·la, a les quals hem anomenat *parcel·la gòtica*, *pati vilafranquí*, *derivat de pati vilafranquí* i *gran parcel·la urbana*, l'evolució de les quals, quant als respectius predominis, presenta algunes diferències (Taula 5.1).

Tenim, doncs, la parcel·la, que a Vilafranca s'anomena *pati vilafranquí*,⁸ que comprèn un 20'8% dels casos estudiats, i que correspon a una mida situada aproximadament entre els vint-i-cinc pams d'amplada i els 150 de llargada. Aquesta parcel·la, en el segle XIX i en alguns sectors corresponents als de la primera etapa expansiva, assoleix unes dimensions menors, potser com a conseqüència del seu origen en una ampliació natural de la petita parcel·la gòtica. Aquesta amplada condiciona, però, l'existència d'un edifici construït en alçada i profunditat, la qual cosa feia necessari que, a vegades, segons l'ús a què s'hagués de destinar l'edifici, el promotor necessités adquirir una superfície més extensa, que acostumava a ésser la dels dos patis o, com a mínim, un pati més un terç, o un pati més mig pati, mides que corresponen a les freqüències secundàries que ja hem comentat.

Aquestes parcel·les més grans, però que es deriven de la dimensió bàsica dels quatre o cinc metres del pati, són el segon grup de parcel·les que hem destacat i que hem anomenat, simplement, amb el qualificatiu de *derivats del pati vilafranquí*, el qual plega el 41'10% de les amplades considerades (Taula 4.1).

8. En els E. d'O.P. és corrent trobar també la denominació de pati com a sinònim de solar i en aquest sentit s'assimila el nom amb què coneixen encara els solars els pobles de les zones rurals tarraconines.

TAULA 4.1
CLASSIFICACIÓ DE LES PARCEL·LES SEGONS LA LÍNIA DE FAÇANA DELS EDIFICIS.
EVOLUCIÓ 1865-1938

	1865-1894	1895-1909	1910-1934	1935-1938	1865-1938
Parcel·la medieval..... — 3'99 mts.	12 (2'8%)	12 (6'2%)	34 (4'3%)	5 (6'8%)	63 (4'4%)
Pati vilafranquí 4 — 5 mts.....	109 (25%)	22 (11'3%)	149 (20'7%)	17 (23%)	297 (20'8%)
Derivats del pati vilafranquí 5'01 — 10 mts.	186 (42%)	79 (40'7%)	293 (40'6%)	27(36'5%)	585 (41'1%)
Gran parcel·la urbana + 10'01 mts.	129 (29%)	81 (41'8%)	245 (34%)	25 (33'8%)	480 (33'7%)

En la realitat, però, aquest segon grup també inclou aquells edificis corresponents a la gran parcel·la gòtica però que precisament per la seva escassa presència, així com per la irregularitat de les amplades, no han pogut ésser detectats en aquest assaig de classificació.

El parcel·lari medieval circumscrit al recinte del barri centre-casc antic, està en canvi recollit en tots aquells casos corresponents al mínim de la *parcel·la gòtica* (3'60 a 3'80 mts.) i del qual ha estat ja demostrada la seva importància com a permanència en nombroses ciutats de categoria semblant.⁹ Per aquest motiu, la seva freqüència està recollida en un altre grup de parcel·les que si bé no representen un nombre considerable de casos —4'6%— (Taula 4.1), en la realitat del casc antic té una gran capacitat organitzadora.

La quarta agrupació de què s'ha de fer esment fa referència a la parcel·la que excedeix els 10 metres, la importància numèrica de la qual, 480 casos i el 33% del total, no s'adiu a un conjunt mínimament homogeni com el dels altres grups. Així, (Figura XIV) pot observar-se que entre els 10'01 mts. i els 30 mts. (màxim absolut enregistrat), s'hi troben parcel·les tan diferents com les que sostenen edificis d'espectre constructiu tan divers com algunes cases burgeses del centre, els magatzems vinícoles del barri del Molí d'en Rovira, els murs de tanca dels solars suburbans i les cases d'origen rural incorporades dins el teixit urbà.

Malgrat la seva heterogenitat i el fet que a vegades es sostenti en la compra de dos patis i mig o fins tres o quatre patis, li hem aplicat la denominació urbana per referència a les cases de renda barcelonines en particular i de la ciutat burgesa en general. També ho hem fet així atesa la pròpia evolució del parcel·lari, amb tendència a augmentar les amplades a mesura que anaven proliferant les iniciatives de construcció de pisos en immobles entre mitgeres.

Aquests quatre tipus de parcel·la són, doncs, els que organitzen l'espai edificat i la propietat al conjunt de la ciutat durant l'etapa considerada. De totes maneres, si hom exclou la petita parcel·la gòtica, restringida al casc antic, resulta que, en conseqüència, el conjunt de la perifèria urbana segueix unes pautes organitzadores encara més simples.

9. Vegeu I. LINAZOSORO (1978).

Amb tot, bo i reconeixent aquesta lleugera propensió a l'augment de la importància de la gran parcel·la urbana, pot ser convenient deturar-nos en el pati, que si bé reflecteix una certa categoria menestral, potser semicapitalista,¹⁰ representa, sens dubte, una situació intermitja entre la parcel·la medieval i l'actual.

El pati vilafranquí

La relació entre el parcel·lari i el sistema tipològic, tal com l'entenen J. Busquets, A. Font i J.L. Gómez, en el sentit de «cada una de les formes (arquitectòniques) realment diferents i que es repeteixen amb poques variacions»,¹¹ és prou evident en el cas del pati vilafranquí i la casa suburbana pròpia dels treballadors del camp, a la qual els mateixos autors anomenen de «comparets», i que va esdevenir el prototipus de la casa menestral i treballadora.

Tanmateix, però, les referències als patis són molt freqüents en les instàncies de sol·licitud de llicències i serveixen tant per a assenyalar el tipus de solar sobre el qual s'aixecarà l'edifici, com per a precisar la modalitat jurídica mitjançant la qual s'estableix l'ús dels terrenys. És important aquest darrer aspecte perquè els patis són de fet els únics solars que continuaran regint-se, fins el 1920, aproximadament, en règim de cens enfitèutic.

El pati compleix així la mateixa funció que tenen solars semblants en altres ciutats,¹² inclosos habitualment en un procés de divisió de les grans propietats i que estaran a la base del nou grup de nombrosos i petits propietaris que es formarà al llarg d'aquests anys.

Les semblances amb un conjunt més ampli de ciutats es troben també en les versions reduïdes del pati, entorn els 4, 4'20, i 4'60 mts. de façana; mides freqüents en molts ravals catalans fins 1880. Aquestes mides, que en l'amplada concreta dels 4'20 recorden les dimensions que el mateix I. Cerdà¹³ havia observat en el raval marítim de Barcelona, ens acosten també als reduïts solars sobre els quals es construiran les vivendes rabassaires de la comarca.

Plantejada així la qüestió, el pati, i el pati vilafranquí,¹⁴ vindrien a ésser un mòdul que compliria la mateixa funció que la de la petita parcel·la gòtica, en el marc d'un mode de producció i context espacial diferent. D'aquesta manera s'entendria, aleshores, aquesta transició dels 4 mts. al 5 mts., així com la regularització final de la profunditat que, d'altra banda, s'adiu molt bé a la mateixa regularitat de les illes del Poble Nou, barri del qual els vilafranquins arribaran a tenir-ne la imatge prototípica del procés de creixement.

De la mateixa manera, la qüestió de la correspondència entre tipologia i amplada de la parcel·la és clara. A la correspondència inicial entre cos d'edifici i els 4, 4'60 o 5 mts. de façana ja sigui amb portalada central o escala lateral, s'hi afegeixen dues possibilitats de complexitat. La primera, engrandir l'edifici en alçada, el qual permet aleshores l'existència d'un segon pis per a destinar a lloguer; i la segona, engrandir el solar a partir de porcions derivades del mateix pati. Aquesta segona possibilitat es

10. A. ROSSI (1966), p. 77.

11. Vegeu (5), p. 97.

12. Pensem en els barris treballadors de Sants, Sant Martí de Provençals i Sant Andreu a la Barcelona del segle XIX, i fins i tot en Gràcia, malgrat les dimensions més grans que usualment acostumen a presentar els edificis decimonònics.

13. Segons I. CERDÀ, la dimensió de 4'20 era comuna al quart de casa (també 4'20 en profunditat) i als 8'40 de profunditat. Vegeu la seva *Teoria general...* (1867), vol. II, pp. 687.

14. La permanència del pati continua, com a mínim fins el 1945. Vegeu en aquest sentit, *Expediente promovido por Doña Mercedes de Prat...* on l'arquitecte municipal, el 1943, calcula el valor de l'expropiació en base al nombre de patis previsiblement existents al solar en litigi A.M. 48/443.

complementa a vegades amb la construcció en alçada, i és la que ocasiona les parcel·les de 10 mts. (dos patis), 7'50 mts. (un pati i mig), o 6'50 mts. (un pati més un terç), i acostuma a produir-se davant dues circumstàncies: la necessitat d'un pati aneç lliure, possiblement destinat a horta o bé la construcció de vivendes per a llogar o vendre, cada una en un cos d'edifici.

Hi ha més variants, entre les quals la que introdueix l'entresol d'ençà 1910, aproximadament, i el xalet modest des de 1920. Totes elles, en conjunt, configuren la morfologia de les barriades menestrals primer i la del Poble Nou després. Tot i els canvis estilístics, contribuïren al desenvolupament d'unes àrees homogènies oposades a la imatge més urbana del centre, en el qual s'hi contraposava una tendència de construcció sobre suports parcel·laris diferents.

Les tendències en barris i carrers

La correlació entre tipus de parcel·la i arquitectura implica, a més, una connexió amb l'ús i el destí social de l'edifici. Seguint aquest raonament, és factible, en conseqüència, utilitzar també la dimensió de l'amplada de la façana per tal d'estudiar fins quin punt es produeix a Vilafranca una tendència a la diferenciació i segregació social que, tot i les diferències òbvies, la faci assimilable a altres ciutats.¹⁵

De fet, malgrat que la regularitat que introdueix la figura del pati sembli destinada a aportar una considerable homogeneïtat, l'anàlisi pormenoritzada de la localització de les parcel·les segons siguin més o menys grans, proporciona sens dubte la corroboració de l'existència d'una sèrie de desigualtats, a l'origen de la qual es troben una sèrie de fets que no distorsionen ni invaliden el que fins ara s'ha exposat.

En aquest sentit, l'anàlisi dels valors mitjos (Taula 4.2) permet concretar algunes de les tendències diferencials dels barris vilafranquins, i observar, d'antuvi, que mentre la moda, que resulta majoritàriament homogènia com a conseqüència del predomini de la parcel·la pati, d'altres valors centrals, tals com la mitjana i la «mediana», indiquen la presència de construccions i parcel·les heterogènies.

La constatació de les diferències àdhuc a l'interior dels barris acostuma a correspondre's amb la segregació social,¹⁶ i estan motivades per una sèrie de circumstàncies diverses relacionades amb la tipologia arquitectònica i la producció del sòl urbà en cada un dels indrets de la ciutat. Aquesta tendència acostuma a manifestar-se mitjançant els valors proporcionalment més alts en els carrers importants de cadascun dels barris i de les Rambles, sobretot, i es remet, és clar, a la ja al·ludida organització de l'espai a través de la incidència d'uns eixos principals que, durant l'etapa d'expansió, van esdevenir àrees cobejades des d'un punt de vista residencial.

De tota manera, i des d'un punt de vista general, l'anàlisi d'aquesta tendència mitjançant els valors centrals mereix una sèrie de consideracions específiques:

1). Quant els barris perifèrics, cal constatar les diferències existents dins del mateix Poble Nou, entre el carrer d'Amàlia Soler, el més important, i el carrer de Menéndez Pelayo y el del Casal; aquest carrer recull encara la modalitat de pati petit, herència d'una parcel·lació anterior al 1870 i on les cases són petites i humils. En canvi, el carrer de Menéndez Pelayo va ésser edificat sobretot d'ençà el 1900 aproximadament, quan la figura del pati ja estava establerta, i tot i que la qualificació social sigui corresponent a la classe mitjana en general, també incorporava les característiques més tradicionals del carrer d'Amàlia.

Aquesta lleugera diferència entre carrers horitzontals i verticals s'adverteix amb

15. Vegeu R. MAS (1978).

16. Com a la majoria de ciutats i de barris. Per a un exemple concret, vegeu R. MAS (1978).

TAULA 5.2
MIDES DE LES LÍNIES DE FAÇANA. 1865-1938

	<i>Mitjana</i>	<i>«Mediana»</i>	<i>Moda</i>	<i>Màxim</i>	<i>Mínim</i>	<i>Nº dades</i>
Barri Centre	8'965	7'850	5'000	48'80	0'100	318
Pça. Constitució	6'557	6'050	3'900	17'00	0'100	14
c/. de la Cort	7'210	5'550	6'200	10'70	4'500	10
Pça. de l'Oli	7'844	6'775	6'800	12'90	4'600	9
c/. de la Font	7'660	6'950	4'000	16'00	3'400	20
La Parellada	8'231	7'875	3'600	18'50	3'200	29
c/. de la Palma	9'487	8'300	4'200	20'50	4'200	15
Rbla. St. Francesc	10'986	8'800	8'800	26'60	5'000	22
Rbla. Ntra. Senyora	12'365	10'500	9'500	23'20	5'000	23
c/. de la Fruita	12'700	7'850	5'400	26'00	5'400	6
Vall del Castell	17'240	9'700	8'300	48'80	8'300	5
Barri Poble Nou						
-Barceloneta	9'946	7'817	5'000	98'00	0'500	458
c/. Menéndez Pelayo	8'381	5'020	5'000	29'50	4'600	26
c/. del Casal	8'900	5'350	4'300	22'50	3'800	14
c/. d'Àmalia Soler	9'011	6'525	5'000	41'00	0'500	76
Barri St. Pere						
Barri St. Pere	10'238	8'783	5'000	51'00	1'000	232
c/. La Paloma	5'622	4'900	4'000	9'50	4'000	9
c/. Verdaguer	7'578	7'400	4'200	11'00	5'502	9
c/. St. Pere	8'768	7'650	5'200	25'00	4'000	44
Barri «Raval»						
Barri «Raval»	12'597	9'693	9'700	99'90	1'600	252
c/. Pere Alegret	11'400	7'725	4'300	68'00	4'000	43
c/. Sta. Magdalena	13'418	9'700	4'400	48'30	4'400	11
Barri Les Clotes						
Barri Les Clotes	12'850	11'400	4'800	23'70	4'800	66
Barri Moli d'en						
Rovira	13'456	10'029	10'000	48'30	0'100	71
c/. de Comerç	13'243	9'600	4'700	48'00	2'200	21
Altres dades						
Altres dades	— —	— —	— —	— —	— —	28
Vilafranca						
Vilafranca	10'646	8'975	5'000	99'90	0'100	1425

claredat en el barri de Sant Pere, on, tot i la mateixa qualificació social, el carrer de Sant Pere apareix amb una moda superior als altres dos, el carrer de la Paloma i Verdaguer.

2). Pel que fa a les Rambles, situades entre el cast antic i el Poble Nou, i que són els dos carrers més prestigiosos de Vilafranca, destaca l'existència d'unes modes

considerables (8'800 a la Rbla. de Sant Francesc i 9'500 a la de Nostra Senyora), que confirmen la correlació existent entre residència burgesa i parcel·les més amples que no les corresponents als barris perifèrics.

3). De tota manera, el comentari de les modes de les Rambles enllaça amb les corresponents a la resta del barri Centre-Casc antic, on, la moda remet amb precisió al tipus d'edifici més freqüent en cada un dels carrers i permet identificar, per tant, la casa gòtica, a la Pça. de la Constitució, la qual sofreix en el XIX i primeries del XX intenses reformes potenciades a més per la política urbanística de renovació d'ençà 1878 (Figura XVIII). Pel que fa al casc antic, la moda de la Pça. de la Constitució i la Parellada són les més reduïdes, tot i que en aquests carrers també hi hagin exemples de grans cases gòtiques, la qual cosa ens facilita, per cert, un exemple del per què la mitjana aritmètica no és sempre una dada operativa.

L'augment de les modes en els altres carrers del Centre-Casc antic podria tenir altres explicacions més complexes que no les de la proximitat als carrers importants. Pensem, per exemple, en el carrer de la Font, que durant l'Edat Moderna participava de la categoria de raval i que possibilitava per tant una parcel·lació més extensiva, que la del casc antic pròpiament dit.

De tota manera, l'augment de la grandària en l'amplada de les línies de façana, té al barri Centre-Casc antic, dos orígens diferents: l'ún és el de la presència de les cases de renda, i l'altre la funció mixta residència-magatzem, vàlida sobretot als carrers marginals del barri, com és, per exemple, el de la Fruita.

Si ens centrem en les cases de renda, de les quals en trobem els millors exemples a les dues Rambles, al carrer de la Palma, i les travessies urbanes de les carreteres, cal recordar que aquestes s'ubiquen en solars de 9 i 12 metres d'amplada, els quals, segons J. Busquets, A. Font i J.L. Gómez¹⁷ corresponen als tres i quatre balcons respectivament. Aquesta amplada coincideix també amb la noció de regularitat, entesa en tant que parcel·la poc profunda (quinze metres a Vilafranca) i que garanteix un màxim d'asseïllament a l'interior de les vivendes.¹⁸

En canvi, si ens atenem als magatzems i grans edificis d'utilització diversa, haurem de referir-nos a les cases d'herència rural, pallisses i corrals, als carrers orientats al Nord del casc antic.

Aquests darrers i les cases senyorials de les rambles donen la mida de dues tendències bàsiques a l'espai de la ciutat, sobre les quals haurem de tornar més endavant.

L'organització del parcel·lari a l'interior de la mansana

La relació edifici-solar, que és un dels mecanismes fonamentals mitjançant els quals es produeixen els conjunts homogenis al llarg dels carrers, o d'alguns dels seus trams, no és l'únic element en l'organització de l'estructura parcel·laria, i aquest fet es fa palès quan es considera la localització de les parcel·les a l'interior de la mansana. Ultra les diferències en la categoria dels carrers, que com ja s'ha vist incideixen en els tipus d'edifici i la grandària de les parcel·les, hi ha dos factors més que cal considerar: l'un és la capacitat indiscutible de la iniciativa privada que, a la pràctica, i sobretot quan correspon a la gran propietat, organitza la distribució dels solars dins els límits de les finques respectives. L'altre es relaciona amb aquest primer, però també té a

17. J. BUSQUETS, A. FONT, J.L. GÓMEZ (1980).

18. R. MAS (1978) ha assenyalat la relació existent entre parcel·la regular, de tendència quadrada i de façana àmplia, amb els immobles de pisos a les grans ciutats.

Fig. XV. Límits de la gran propietat en el parcel·lari actual del Poble Nou (1878-1880).

veure amb la mateixa tendència expansiva del creixement urbà, el qual condiciona l'existència d'amplis espais lliures desocupats, els quals, en una etapa posterior, seran reparcel·lats segons uns criteris que ja no seran els mateixos que els de les àrees veïnes.

En aquesta línia, l'anàlisi de l'organització del parcel·lari a l'interior de la mansana serveix per a mostrar com en una unitat espacial de tipus menor han de conciliar-se entre si un sèrie de factors, entre els quals la finca inicial acostuma a ésser predominant.

El parcel·lari procedent de finques rústegues

El primer tipus de mansana al qual fem al·lusió és aquell en el qual predomina una relativa tendència a l'homogeneïtat, homogeneïtat per la regularitat quant a la forma i a la grandària de les parcel·les.¹⁹ Aquestes mansanes estan ubicades en sectors diferents de la ciutat, si bé totes elles van ésser originades durant l'etapa expansiva de la segona meitat del XIX i, com es veurà, sembla que els factors explicatius de les seves característiques parcel·làries estiguin relacionats amb l'origen de la propietat i l'adopció del pati com a unitat parcel·lària.

El cas més representatiu es troba en unes poques illes del Poble Nou, les característiques de les quals corresponen a una circumstància concreta i poc freqüent: l'ocupació ràpida d'uns solars que procedien de grans finques rústegues. En aquest sentit, la mansana que ocupa la part central de la propietat de A. Moliner apareix com un dels millors exemples de regularitat, en què el pati esdevé a més l'element fonamental de l'organització.

19. Segons la definició emprada per R. MAS (1978).

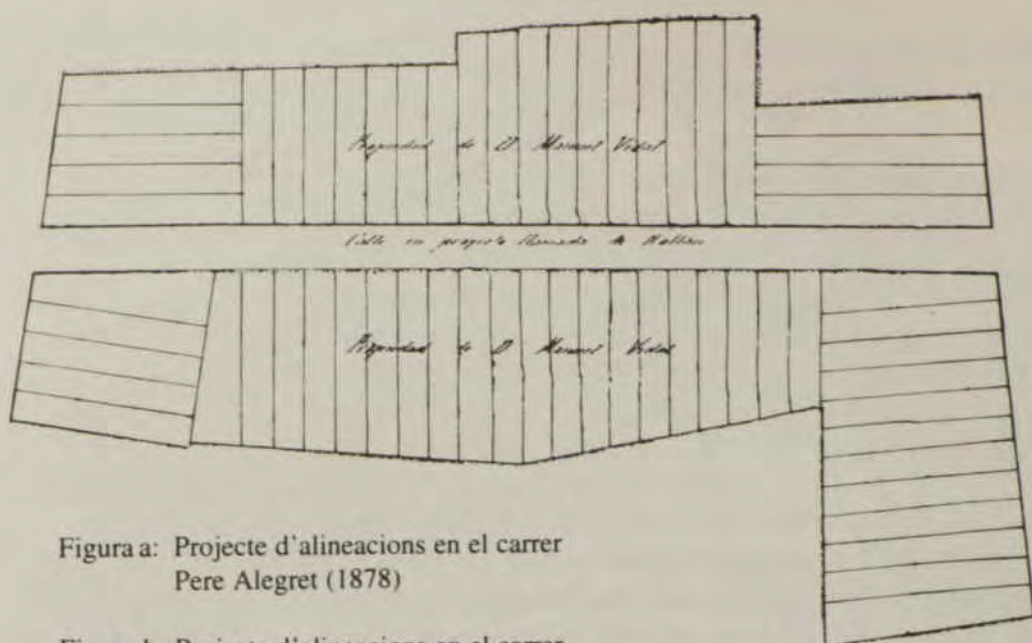

Figura a: Projecte d'alineacions en el carrer
Pere Alegret (1878)

Figura b: Projecte d'alineacions en el carrer
Valls (1870)

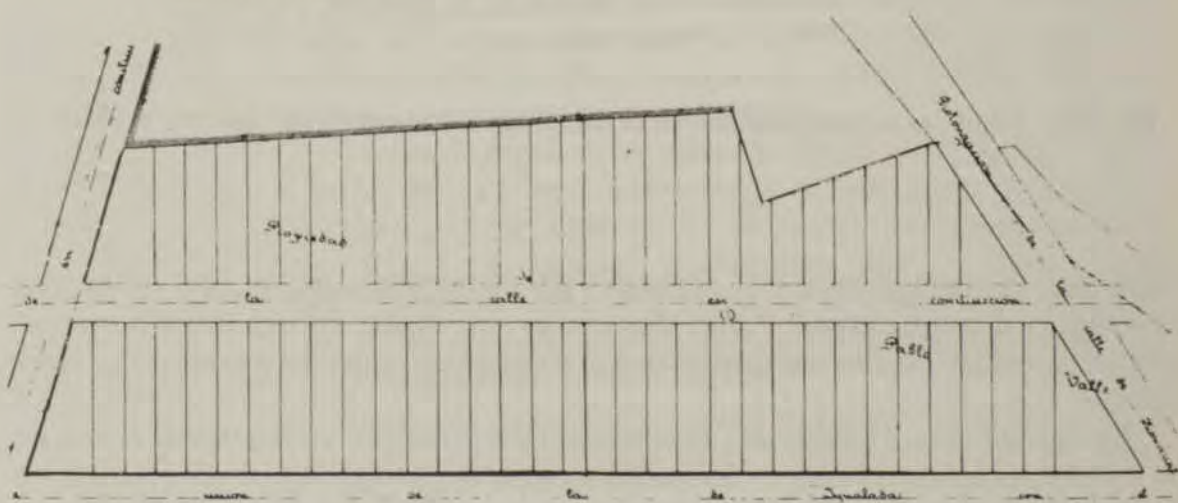

Fig. XVI. Parcel·lacions urbanes decimonòniques. Projectes del carrer de Valls, d'A. CASADEMUNT (arquitecte), 1870, i projecte al carrer de Pere Alegret, de J. INGLADA (mestre d'obres), 1877.

En tot cas, per a mostrar fins a quin punt és important la divisió de la propietat per tal d'explicar parcel·lars irregulars a l'interior de la mansana, s'ha recollit a la figura XV, el parcel·lari de conjunt del sector, amb el senyal dels límits de les propietats principals d'abans del 1875. S'hi observa que les tres illes veïnes a la mansana de l'Albert Moliner només mantenen la regularitat en dos costats, així com l'únic factor explicatiu de les diferències respectives sembla que pugui remetre's als límits de les esmentades finques.

Destaca, en canvi, la manca de senyals en el parcel·lari que presumiblement deuria haver-hi deixat l'antic camí de la Pedrera. Aquesta absència pot explicar-se per un acord previ que possiblement deurien haver pactat els dos propietaris veïns, ambdós promotors dels dos projectes d'alineacions que condicionaren l'urbanisme en l'àrea,²⁰ i que semblaven haver acordat una «reparcel·lació» com a eina complementària als seus plans.

20. Vegeu capítol tercer i capítol setè.

Aquesta relació entre parcel·lari homogeni i regular (integrat habitualment per «patis») i gran propietat originària, rau en els fonaments explicatius de la repetitivitat al llarg dels carrers de les àrees perifèriques, amb independència de la trama o del barri.

De tota manera, també hi han exemples d'aquest lligam en el raval, allà on les iniciatives dels propietaris no estaven sotmeses a cap principi d'alineació i on predominen les trames resultants de les parcel·lacions decimonòniques.

En aquest sentit, és particularment alligadora la distribució de les parcel·les a les illes del carrer de Valls i de Pere Alegret (Figura XVI), les quals encara recullen en el parcel·lari actual les línies mestres de la lotificació preestablerta pels antics propietaris, els límits de les finques dels quals es corresponien, és clar, amb la partició a l'interior de la mansana.

Si bé en aquests dos casos era fàcil de mantenir la divisió parcel·laria com a conseqüència de la construcció dels «paquets» de cases de comparets, també poden trobar-se vestigis d'aquest tipus d'organització en d'altres indrets de la vila i, en aquest sentit, pot ésser interessant d'aportar el cas del parcel·lari resultant del projecte d'en Fèlix Via,²¹ en el límit amb la propietat de l'esmentat Manuel Vidal i Rollan (Figura XV), i que va ocupar-se segons els esquemes habituals a finals del XX, quan el mòdul pati era un instrument immobiliari majoritàriament utilitzat en qualsevol àrea de la ciutat.²²

Las tendències del parcel·lari prop de camins i travessies

A més de les condicions que es desprenien dels límits de les propietats rurals, l'organització del parcel·lari prop de camins rurals i de travessies urbanes també estava determinada per la tendència dels mateixos eixos.

En general, a Vilafranca, es distingeixen dues formes diferents d'adaptació a aquesta xarxa viària, l'una seria la més tradicional dels ravals en la qual és fàcil distingir encara la resta de les antigues propietats; la segona, més complexa, en què la influència de les travessies afectava també àrees que ja estaven construïdes en els límits del recinte medieval.

Així, mentre per un costat tenim els magnífics exemples de raval del carrer de Santa Magdalena i de Sant Pere, que foren construïts d'acord amb els mecanismes tradicionals de l'enfiteusi, el pati i la casa de comparets, per l'altre hauríem de referir-nos, com a mínim, a tres àrees en les quals l'organització del parcel·lari segueix unes pautes marcadament heterogènies: primera, l'eix del carrer d'Hermenegild Clascar, on el parcel·lari de tendència regular adaptable a la casa de renda contrasta amb el de la Plaça de Jaume I; segon, el parcel·lari de la banda dreta de la Rambla de Sant Francesc (Figura IX) també amb grans parcel·les l'origen de les quals sembla ésser que pot remuntar-se a principis del XIX; i tercer, el cas ja ben diferent de l'illa de Santa Clara, en el qual s'hi combinen les característiques de raval amb la subordinació a les antigues propietats, i la influència de la fortificació del 1873.

Altres formes d'organització parcel·lària

Tanmateix, hi ha altres tipus d'organització de les parcel·les en el procés d'expansió i d'organització de l'espai de la ciutat.

A Vilafranca poden destacar-se en aquest sentit dues modalitats més: la primera fa

21. Mª À. ALIÓ (1982).

22. Probablement, aquest seria també el cas del carrer de Pere III, vegeu (21), així com d'altres carrers perifèrics del mateix barri de Sant Pere i del Poble Nou.

referència al parcel·lari del recinte medieval, i la segona al parcel·lari supeditat a les funcions industrials en general i als magatzems vinícoles en particular.

A. La reforma del casc antic

En referir-nos al casc antic, a part de les referències a l'herència del parcel·lari medieval, cal també tenir present els efectes d'apropiació dels antics terrenys del comú (valls, castell i d'altres), els quals revertiren en una organització parcel·laria diferent a la de les àrees veïnes.

Per a servir d'exemple d'aquests tipus de modificacions en l'espai preexistent, pot utilitzar-se el cas de les illes organitzades al llarg de la Pça. de la Constitució i del Vall del Castell (Figura VIII), on es pot constatar que, al costat del parcel·lari gòtic, entorn els 3'80 mts. d'amplada, s'esdevé la presència de la gran parcel·la medieval que sustenta el palau prototípic així com també es pot trobar tot un conjunt de parcel·les d'amplada variables i que obeeixen probablement a l'ocupació de l'antic recinte fortificat,²³ i a les reformes urbanístiques i arquitectòniques de la segona meitat del XIX.

B. El parcel·lari industrial

Comentari a part mereixeria el tema de les parcel·les en les quals s'assenten els edificis industrials. Respecte a aquest punt, poden comparar-se, al carrer de Comerç (Figura XVII), les diferències entre les divisions parcel·laries inicials, adscrites encara al mòdul pati, i l'ús residencial, que preveia la corresponent divisió parcel·laria, quan encara no eren manifestes les expectatives industrials de la zona, amb la parcel·lació final resultant, la qual, per mor de les necessitats dels grans magatzems vinícoles, van desenvolupar una àrea de predomini de grans parcel·les sense criteris organitzadors massa evidents.

Podríem trobar altres exemples sobre la contradicció entre els tipus bàsics de parcel·les i les necessitats industrials, però potser els dos exemples més suggestius siguin els de la «Electra Vilafranquesa S.A.» i la «Farinera Vilafranquina» en el parcel·lari prototípic del carrer de Miret, i el del conjunt vinícola «Berger i CIA», als extrems de la parcel·lació del carrer de Pere Alegret (Figura XVII) i carrer de Sant Ramon. En tots tres casos va perdre's també la parcel·lació en patis que previen els corresponents projectes inicials.²⁴

L'evolució del parcel·lari en el marc d'un procés urbà de tipus burgès

En resum, i abans d'acabar el capítol, potser caldria insistir en algunes de les connexions que s'estableixen entre el parcel·lari, l'estructura de la propietat i la morfologia, entorn les quals sembla que s'hi apunti una evolució divergent, netament burgesa per una banda, i que conviu en canvi amb la presència de característiques aparentment rurals. Ens volem referir sobretot a dues qüestions; la primera, l'evolució des del predomini d'una estructura de la propietat terratinent a una altra d'heterogènia i compartimentada. La segona, el que sembla un clar predomini dels edificis

23. Les fonts que s'han utilitzat en aquesta investigació només ens han facilitat la informació continguda en un plànol desconegut fins el moment i possiblement datat entre 1855 i 1860. En ell hi destaquen, en particular, els camins d'accés a la ciutat. Vegeu infra, nota (13) del capítol setè.

24. Vegeu (21).

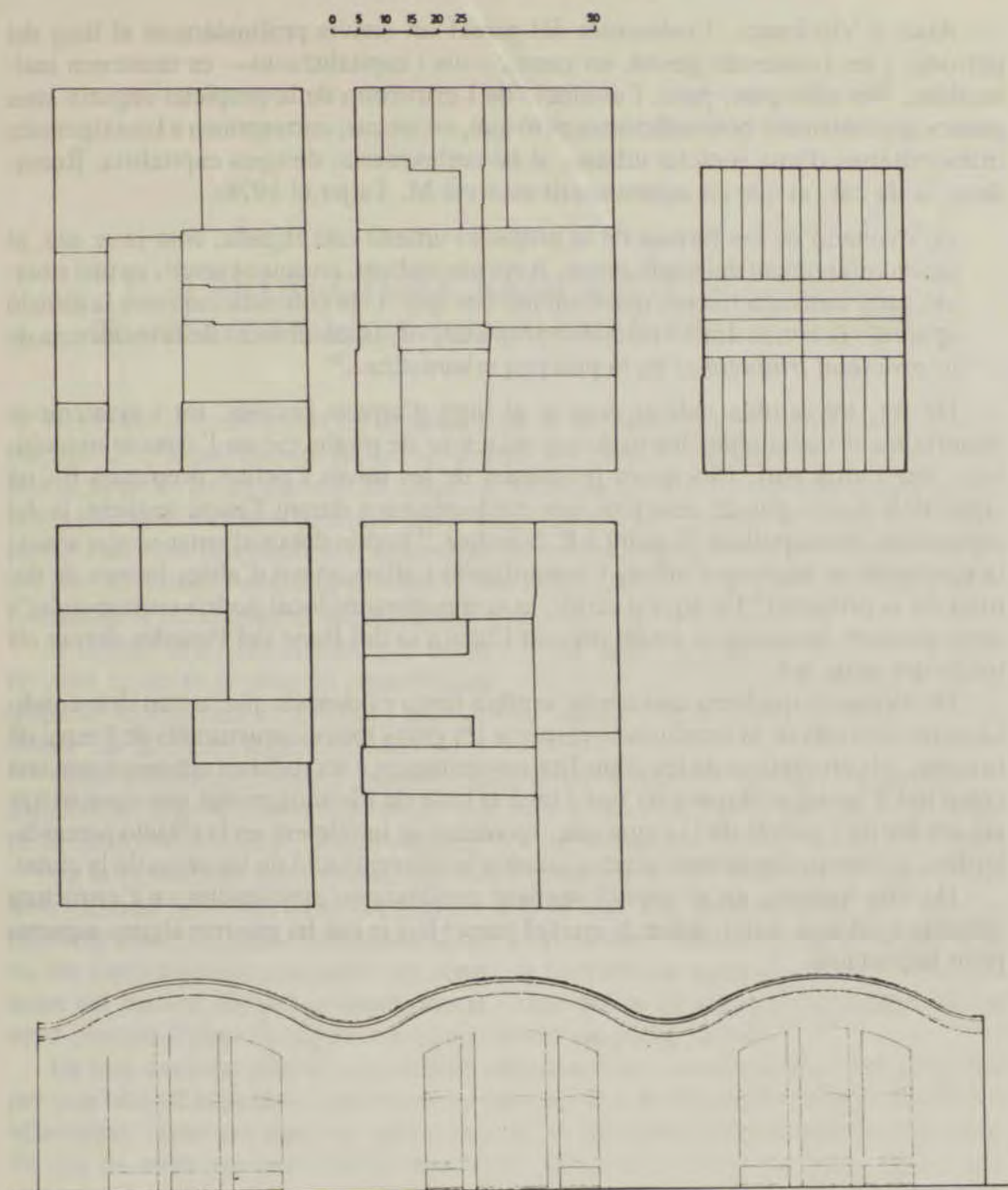

Fig. XVII. Parcel·lari industrial al carrer de Comerç i incompatibilitat amb el projecte de parcel·lació urbana, per a la mateixa zona, de M. ELIAS (mestre d'obres), del 1872. Façana d'un magatzem vinícola al carrer de Pere Alegret. Projecte de E. CAMP-LLOCH (arquitecte), 1904.

unifamiliars o semicapitalistes²⁵ i que permeten, la coexistència artesanal o agrària.

Pel que fa al primer punt, ultra la confirmació d'estratègies netament capitalistes i que apareixen relacionades amb la remodelació del centre, la construcció dels magatzems vinícoles i les cases de renda, manca potser afegir que la ciutat segueix el procés habitual en la història de les ciutats decimonòniques, el qual acompanya la seva expansió amb l'aparició dels negocis immobiliaris.

25. A. ROSSI, (1971).

Així, a Vilafranca, l'estructura del parcel·lari canvia profundament al llarg del període, i les formes de gestió, en canvi, —ús i capitalització— es mantenen inalterables. Per altra part, però, l'evolució de l'estructura de la propietat segueix unes pautes aparentement contradictòries però que, en tot cas, corresponen a les exigències immobiliàries d'una societat urbana, si bé embrionària, de tipus capitalista. Recordem, si de cas, el que en aquest sentit escrivia M. Tatjer el 1978:

«L'evolució de les formes de la propietat urbana està lligada, com ja se sap, al desenvolupament del capitalisme. Avui ens trobem, en aquest sentit, en una situació caracteritzada fonamentalment per dos fets: 1) la contradicció entre la difusió aparent i la concentració real de la propietat, i 2) la disminució de la incidència de la propietat tradicional en la pràctica urbanística».²⁶

De fet, tot sembla indicar com si al llarg d'aquest període, tot i mantenir-se materialment inalterables les mateixes relacions de producció en l'aspecte immobiliari, per l'altra part, l'incipient predomini de les noves i petites propietats fos un signe dels nous tipus de relacions que predominarien durant l'etapa següent: la del capitalisme monopolista. Seguint J.E. Sánchez,²⁷ podria doncs afirmar-se que aquesta contradicció implicava alhora l'organització i afiançament d'altres formes de domini de la propietat? En aquest sentit, el comportament local podria correspondre's amb aquestes hipòtesis si tenim present l'aparició del Banc del Penedès durant els inicis del segle XX.

De moment, quelcom que també sembla força evident és que, a part dels condicionants derivats de la localització respecte les grans línies estructurants de l'espai de la ciutat, els propietaris de les grans finques rústegues a les rodalies urbanes tenen una capacitat d'incidència que està fins i tot a la base de l'homogeneïtat que caracteritza alguns barris i carrers de la ciutat que, recolzant-se igualment en la relació parcel·la-edifici, generava importants efectes quant a la diferenciació de les àrees de la ciutat.

De tota manera, en el capítol següent continuarem aprofundint en l'estructura diferencial d'una ciutat, sobre la qual el parcel·lari ja ens ha mostrat alguns aspectes prou importants.

26. M. TATJER (1979), p. 73.

27. J.E. SÁNCHEZ (1981), pp. 48-49.

V.—L'ESTRUCTURA BÀSICA DE LA CIUTAT: EL CENTRE I LES BARRIADES EN EXPANSIÓ

El procés de creixement i d'organització de la ciutat, també suposa el desenvolupament d'un espai central progressivament més ampli i complex, així com la diferenciació de les altres parts de la ciutat. A Vilafranca, el procés de configuració d'un important centre urbà es produeix paral·lelament a l'expansió de la ciutat, que s'acompanya a més per una tendència diferencial en les àrees i els barris, que només s'allunya del comportament actualment descrit en els models,¹ en allò que fa referència a l'absència d'un eixample decimonònic per a residència burgesa.

A la base d'aquest procés, que permet compensar les necessitats d'ús de la ciutat amb les de la producció immobiliària, hi ha una sèrie de mecanismes, entre els quals les diferències en els preus del sòl i les mateixes intervencions urbanes en són potser els dos més sobresortints.

Conseqüentment, aquest capítol està destinat a explicar que tots dos factors incideixen en la potenciació del centre, així com a observar fins a quin punt el creixement urbà s'acompanya de una propensió a la diferenciació i a la segregació social.

La informació per a estudiar aquests mecanismes s'ha obtingut a partir d'una sèrie variada de fonts, entre les quals, els E. d'O.P. han proporcionat les variables referides a la diferenciació espacial de les activitats econòmiques i residencial. També, tot i que aquests expedients no siguin la font idònia per a estudiar el funcionament del mercat del sòl, ocasionalment i amb motiu de algunes expropiacions, ha estat possible trobar-hi algunes notícies sobre els preus del sòl.

De tota manera, una documentació important per aquest capítol està integrada per una sèrie d'expedients, pertanyents igualment a la Secció de Foment de l'Arxiu Municipal, i que van obrir-se amb motiu de les reformes urbanístiques en el centre. En ells ha estat possible obtenir abundant informació sobre els grups socials que potenciaven, o s'oposaven, a aquestes reformes, així com les estratègies que desenvoluparen per tal d'aconseguir les seves finalitats, i també el valor econòmic de les expropiacions que havien de fer-se.

En tercer lloc, s'ha utilitzat tota una informació, procedent de documentació diversa, entre la qual destaca la mateixa bibliografia local en general i la novel·la de Rodolf Llorens en particular.² Finalment s'han emprat molt secundàriament unes referències extretes del Registre de la Propietat, les quals, tot i la seva vàlua, han estat considerades aquí de manera secundària.

1. Vegeu la introducció quan al·ludim al paper dels eixamples. Per a una informació general sobre el tema, hom pot consultar M. de SOLÀ-MORALES (1975).

2. R. LLORENS (1977).

Les intervencions urbanístiques en el centre

Paral·lelament a les actuacions de reforma que desenvoluparen els particulars, i en alguns casos recolzant-les, des del 1847, però sobretot des del 1877, es succeïren a l'antic recinte medieval una sèrie d'actuacions urbanístiques que possibilitaren, en major mesura, la revalorització d'aquest espai, altrament potenciat a efectes del creixement de la ciutat. Aquestes iniciatives de reforma serien determinants per a la configuració d'unes àrees centrals, inicialment restringides a la Pça. de la Constitució i carrer de la Cort, però posteriorment ampliades fins a les dues Rambles.

D'aquesta manera, a la fi del XIX hauria començat ja a manifestar-se una clara tendència a la diferenciació del mateix recinte històric, havent-se de distingir per una banda les àrees centrals, d'aquelles altres de la resta del casc antic, on tota una sèrie de circumstàncies, entre les quals la mateixa absència de les intervencions urbanístiques, haurien col·laborat en el seu abandonament.

Tanmateix, un aspecte particularment interessant d'aquest procés consisteix en que la centralització també va anar acompanyada d'una subdivisió interna, de manera que, a la fi de l'etapa, entorn els anys trenta, hom podia començar a identificar l'existència de diferents subsectors centrals, entre els quals, el del centre comercial i administratiu per una banda, i el centre de serveis i zona residencial de prestigi per l'altra, en constituïen les dues parts fonamentals.³

La reforma del casc antic

Tot i que possiblement, als inicis del segle XIX, o bé inclús en la segona meitat del XVIII, es produïssin alguns episodis de renovació de la trama preexistent,⁴ la urbanització de la Plaça de Sant Joan és el primer episodi que podem datar correctament en tant que actuació de reforma urbana.

Aquesta intervenció urbana sobre la qual insistirem més endavant, i que per la seva subordinació a la desamortització del convent de Sant Joan (1836), pot ésser considerada com un antecedent durant el qual van començar a assajar-se els mecanismes d'actuació immobiliària de la Vilafranca burgesa, va desenvolupar-se sense excessives expectatives, car l'edifici no va ésser enderrocat fins el 1845,⁵ i l'expectació per a la nova urbanització (1847) semblava ésser mínima.⁶

En propietat, la veritable reforma del casc antic s'inicia el 1877, arran d'un edifici ruïnós de la cantonada Pça. de la Constitució/carrer de la Cort, respecte al qual els veïns sol·licitaven que retrocedís la línia de façana en el moment de la reconstrucció. L'Ajuntament va haver d'intervenir, fixant el preu de l'edifici i assenyalant una nova alineació,⁷ i va ésser a resultes d'aquest fet, que una part de la Pça. de la Constitució en va resultar afectada.

A partir d'aquest moment, en els anys següents i en altres de posteriors,⁸ van

3. Aquest comportament pot observar-se també en la majoria de ciutats mitjanes, i és assimilable, salvant lògiques diferències, amb el comportament de les àrees centrals de les grans ciutats on s'hi ha estudiat millor el procés.
4. Relacionat amb l'ocupació de les valls de la muralla i de l'antic recinte de la fortificació feudal. Vegeu en aquest sentit, P. MAS I PERERA (1932).
5. A. COY (1910), p. 472.
6. Ens fonamentem en aquesta opinió a partir de l'escassa informació escrita que hem trobat sobre el tema. Destaca només l'obra d'A. COY, vegeu (5), el qual va interessar-se per aquest tema només en tant que les implicacions religioses que es derivaven de l'edifici desamortitzat.
7. A.M. 4/399.
8. *Plano de alineación de las casas números 1, 3, 5, y 7 de la Plaza de la Constitución...* A.M. 4/399. *Expediente de alineación de las casas nº 43 de la Plaza de la Constitución y... de la Vall del Castell...* A.M. 5/400.

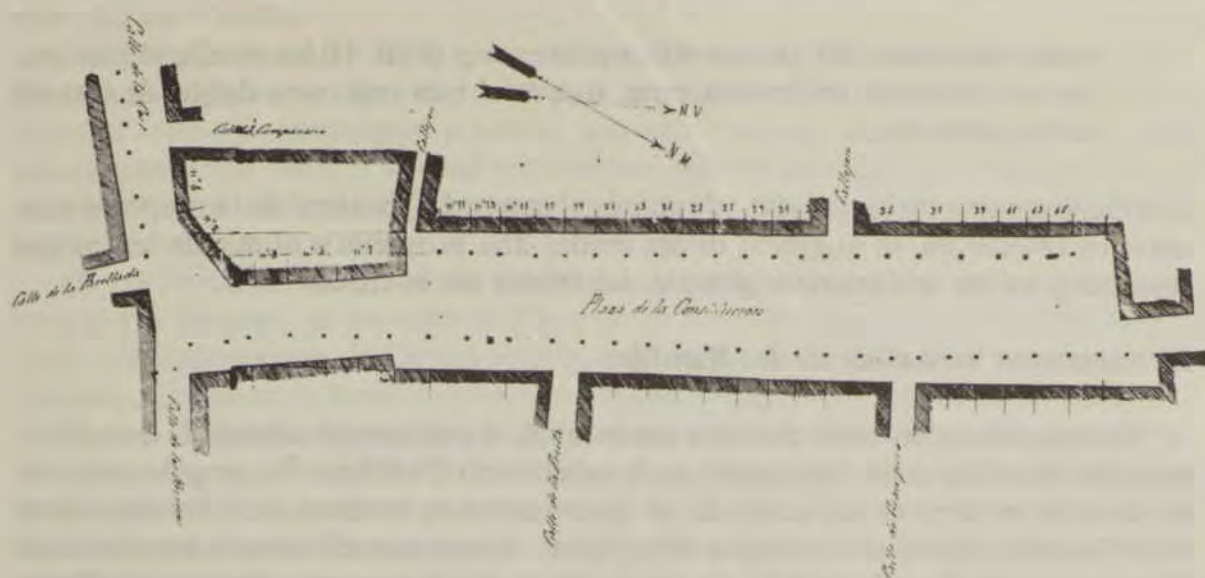

Fig. XVIII. Projecte de noves alineacions a la Plaça de la Constitució, de J. INGLADA (mestre d'obres), 1878.

succeir-se diverses intervencions al llarg d'aquest carrer i de la seva perllongació, Vall del Castell. Van ser actuacions de diferent importància, algunes de significatives, com la mateixa del 1878 i que suposava l'ensulsiament de dos edificis que sobresortien respecte als altres fins a estrènyer considerablement l'amplada de la mateixa Plaça (Figura XVIII). Totes elles tenien, però, els mateixos objectius, sobretot la del 1888 i 1893, que consistien en satisfer les demandes dels veïns al llarg de l'eix Plaça de la Constitució, Vall del Castell i Plaça de l'Oli, els quals entenien molt bé el que aquestes obres significaven per a l'augment de les rendes immobiliàries, així com el que suposaven quant a l'arranjament d'un espai que constituïa el lloc tradicional del mercat.

A la fi del XIX, la transformació d'aquest indret en un carrer més favorable que no els altres carrers pròxims, era obvi per al conjunt dels propietaris del barri. Per aquest motiu, i sobretot des de 1893, començaren a produir-se ofertes d'expropiació voluntària per part d'alguns propietaris del veïnat (sobretot a la Pça. Jaume I), coincidint tot sovint amb construccions de poc valor, ubicades en carrers de poca intensitat comercial, però que al·ludien, com a justificant de la reforma, a la monumentalitat.

En aquest sentit, el 1908 es produeix el que al nostre parer assenyala la definitiva especialització central d'uns pocs carrers del casc antic i la necessitat de cercar

Expediente sobre denuncia de hallarse en mal estado de ruina la casa nº 1 en la calle Vall del Castell... A.M. 5/400.

Expediente sobre expropiación... de la Vall del Castell... (1889) A.M. 7/402.

Expediente sobre alineación de las casas ruinosas 34, 42, 44, 46 de la Plaza de l'Oli (1983). A.M. 9/404.

altres funcions en els indrets menys afavorits per les tendències comercials. Així, en una instància dels veïns del carrer d'Alfarràs, s'hi podia llegir que el seu carrer era:

«més important del que sembla a primer cop d'ull. Hi ha en ella el gran palau del Marquès del mateix nom, que és el més regi, sens dubte, de tots els de la població...»

i sol·licitaven que l'Ajuntament adoquinés el carrer. La finalitat de la proposta consistia en revertir en un augment de les rendes dels propietaris al mateix temps que repercutia en un millorament general del trànsit de la ciutat.⁹

El tractament urbanístic de les Rambles

Comparativament amb el centre tradicional, el tractament urbanístic que s'efectua a les Rambles no es fonamenta en la substitució d'edificis. Potser pels seus contactes amb les àrees en expansió, de les quals també en formava part, les actuacions a les Rambles tenen un contingut més global, menys específicament arquitectònic i, en canvi, més d'acord amb les característiques dels dos carrers, fortament influenciats pel trànsit, no solament local, i l'esbarjo.

De fet, la configuració d'aquest segon espai central, potenciat per la localització dels serveis terciaris i construït en gran part en base a edificacions residencials de prestigi, havia començat a afermar-se a mesura que la reforma de la Plaça de la Constitució i Vall del Castell arribava als seus límits a finals del XIX. A partir d'aleshores, i coincidint amb l'etapa 1892-1910, un considerable nombre de negocis, relacionats amb el comerç i les professions lliberals, van començar a ocupar el tram del carrer de la Cort, de la Parellada i La Palma, i s'apostarà finalment a les dues Rambles.

La cronologia de les iniciatives urbanístiques que afecten a les Rambles presenta una afinitat respecte a aquesta possible substitució, o duplicitat, dels centres, ja que si exceptuem un primer i únic episodi de noves alineacions en tres cases de les Rambles en el 1878,¹⁰ totes les altres es produeixen després del 1910.

Així, va ésser precisament el 1910 quan va plantejar-se la primera alternativa quant a la realització d'una nova alineació de la Rambla de Sant Francesc, la qual suposava, per cert, l'ensulsiament de l'edifici, conegut per Cal Vamus, que estava situat a l'extrem del passeig.

Pocs anys després (1919), era la Rambla de Nostra Senyora la que protagonitzava uns tímids assatjos urbanístics, aquest cop centrats en la qüestió de la vialitat, punt que, a conseqüència d'ésser travessia de la carretera Barcelona-Tarragona, provocava greus conflictes quan els veïns intentaven potenciar-ho també com a àrea d'esplai i passeig.

La veritat és que totes dues iniciatives van quedar deturades i no va ser fins el 1934 que tornaren a explicitar-se, aquest cop formalment, en el Projecte Barenys.¹¹

Símbol i equipaments en el centre històric

Paral·lelament a aquest procés de centralització, i durant els anys vint i trenta, van començar a la ciutat, i en el seu centre, les obres d'adoquinament i clavegue-

9. A.M. 13/408.

10. *Expediente de alineación de las casas nº 42... de San Francisco, o sea Ramblas, ...* A.M. 5/400.

11. Vegeu Capítol vuitè.

ram, les quals van introduir nous elements de desigualtat respecte a la resta de l'espai urbà, així com també provocaren la seva respectiva incidència en la revalorització dels edificis i solars.

Finalment, d'ençà el 1929, es va preveure l'execució de les mateixes obres d'infraestructura als carrers més importants de la perifèria. Però aleshores, el centre tradicional estava ja començant a assolir una nova variant de la centralitat: la seva transformació en mite, a la qual contribuïen encara un seguit de reformes en els edificis monumentals que enllaçarien amb la política d'equipaments que tímidament havia de començar el 1931.

És particularment interessant remarcar la incidència que, en aquest sentit, va tenir el Pla Barenys, en preveure la Plaça de la Vila, com a substitutiva d'un edifici antic, i la importància de l'acció urbanística durant la Guerra Civil que la va dur a terme, relacionat-la amb un projecte d'espai central a nivell administratiu.

Aquest és, però, un tema que mereix un tractament específic en altres capítols. De totes maneres, convé tenir present aquesta actuació car, tot i ésser aconseguida durant unes circumstàncies que com les de la Guerra Civil eren ben especials, té similituds amb les de les expropiacions de la Plaça de la Constitució, en la mesura que aquestes tampoc no estaven al marge de les mateixes circumstàncies econòmiques i tendències espacials que ja s'havien iniciat des de força anys abans, quan la mateixa ampliació de l'espai central portava una subdivisió interna.¹²

Diferenciació i centralitat segons els preus del sòl

Tanmateix, però, en un context social on la ciutat estava esdevenint un objecte de transformació econòmica i d'acumulació de capital, els preus del sòl, sobre solars de característiques úniques i irrepetibles, també estaven a la base de la localització de les activitats i de la residència dels diferents grups socials i, en conseqüència, de la mateixa organització de la ciutat.

En conseqüència, les pàgines següents estan destinades a insistir en la importància dels preus del sòl en la centralització i diferenciació de la ciutat al llarg de tot aquest procés. De tota manera, cal tenir en compte que, d'acord amb les finalitats descriptives d'aquest apartat, no s'ha aprofundit en l'estudi de la formació i l'augment dels preus del sòl a cada un dels indrets de la ciutat, sinó que es tracta només de formular una sèrie d'aproximacions sobre el tema, que serveixen per a il·lustrar millor les característiques del procés urbà.

La tendència a l'augment dels preus del sòl

Al nostre parer, exceptuant les primeres actuacions d'alineació de la Rambla de Ntra. Senyora el 1802, hi ha dos episodis durant els quals s'afirmen els diferents valors del sòl, al centre i a la perifèria urbana. El primer es remunta al 1846, quan la subhasta dels solars resultants de la demolició del convent dels Templers a la Pla-

12. A. ROSSI (1966), deia tot referint-se als episodis de reforma de la ciutat de Milan i que havien estat motivats per circumstàncies bèl·liques:

«He intentat quelcom en aquesta direcció, amb l'estudi de un barri milanès provant de posar-hi de relleu la importància de certs fets, aparentment accidentals, com són les destruccions produïdes pels successos bèl·lics, els bombardejaments, en la successiva evolució de la ciutat; crec que es pot demostrar, i jo mateix he començat a fer-ho, que fets d'aquest tipus no faran res més que accelerar determinades tendències, modificant-les potser parcialment, però possibilitant realitzar més ràpidament plans que en la seva forma econòmica ja existien...» (p. 213).

ça de Sant Joan. Els preus que se'n pagaren, en pública subhasta, són irrisoris¹³ fins si els comparem amb els valors que resultaren en altres episodis de desamortització en ciutats de característiques semblants¹⁴ i encara més si ho fem amb els preus que el 1865 es pagaven pels solars de ciutats amb el mercat del sòl ja organitzat.¹⁵

En tot cas, cal tenir en compte que els solars que s'oferien en pública subhasta eren patis, sobrants de l'alineació de la Plaça de Sant Joan a la qual es va destinar la major part del solar del convent i, per tant, la possibilitat de compra estava restringida als veïns afectats. Des d'aquest punt de vista, aquest episodi sembla situar-se més aviat a la fi d'un procés local en el qual el sòl encara no s'hauria evidenciat com a capital. Seria precisament a partir d'aquest moment, i sobretot un cop van bastir-se els edificis resultants, que els propietaris van corroborar les possibilitats d'obtenció de plus-vàlues mitjançant el mercat immobiliari.

Abundant en aquests temes, les compres repetides de solars en els encontors del que serà la Plaça de l'Estació entre 1865 i 1867¹⁶ —segon episodi al qual fèiem esment— ens assenyalarien una renovació i augment dels preus a les proximitats de l'estació i de la via del ferrocarril; preus entorn als quals, i per comparació, s'establirien possiblement tots els altres de la perifèria. A partir d'aquest moment, com en altres ciutats, l'augment dels preus del sòl havia de ser necessàriament elevat¹⁷ i de fet, les posteriors iniciatives d'urbanització del Poble Nou i de parcel·lació del raval van acabar de provocar la tendència a l'augment dels preus a la ciutat.

Corroborant aquesta opinió, s'ha utilitzat alguna de les referències existents a l'historial de finques del Registre de la Propietat, les quals permeten comparar l'evolució dels preus de compra dels solars des de 1879 fins a 1902, quan, per a terres de rústega properes al casc urbà, augmentaren des de les 5.000 ptes. (38 àrees),¹⁸ fins a 8.500 (42 àrees).¹⁹

L'incidència dels preus del sòl en la diferenciació de la ciutat

Aquesta tendència a l'augment dels preus a la perifèria urbana, havia de revertir en els preus del centre i del recinte històric, en el qual, amb motiu de les expropiacions produïdes arran de la nova alineació de la Plaça de la Constitució, van assolir-se uns preus, xifrats en 39'85 ptes./m²., els quals deuriem haver estat la cota més alta pagada mai a Vilafranca per un immoble.

Tanmateix, i per tal de mesurar fins a quin punt aquesta era una xifra elevada, tenim algunes dades sobre els preus corresponents a les expropiacions a altres in-

13. Segons A. COY (1910) els preus a què van subhastar-se els quatre lots resultants de la desamortització del convent es situaren en els 1000 rals, en tres casos, i 333 rals en un quart solar. Les dimensions dels solars eren mínimes, des de 69'44 m² fins a un màxim de 144'4 m², superfícies que evidencien la seva pertinença a sobrants de la plaça i a la necessitat de licitar-les a preus mínims per tal de garantir la seva compra per part dels mateixos propietaris veïns.
14. Recordem l'estudi de J. GÓMEZ MENDOZA (1975) sobre Alcalá de Henares, on s'hi produïa també una situació favorable a l'especulació i on els preus inicials amb què sortien els solars a pública subhasta eren de l'ordre de 33 rals/m² (moda) per a les finques de millor ubicació. Cita, però, com d'entre aquestes, una quarta part va pagar-se a 93 rals/m².
15. Sembla forçat comparar aquestes xifres amb les de les grans ciutats, però recordem només que I. Cerdà (1865) parlava d'uns valors mínims de 211'75 rals/m² pels carrers de menor categoria de Barcelona, i un màxim de 2.177 rals/m² pels de majors. La diferència era, doncs, de 1/10'28 (pp. 540-541).
16. L.l. d'A. 25/V/1867.
17. R. MAS (1982) parla d'una primera etapa d'elevació important dels preus a l'Eixample de Madrid, com a conseqüència de la transformació dels terrenys rurals en urbanitzables, pp. 90 i següents.
18. R.P. 88/191.
19. R.P. 48/21.

drets. Hi ha per exemple, el preu de 19'77 ptes./m²., pagat el 1893, a la cantonada carrer de Miret/Muralla dels Vallets²⁰ en el límit del barri Centre amb el del Raval.

Aquesta segona xifra és comparable a la primera perquè a part de correspondre a una etapa d'estabilitat monetària, també fa referència a edificacions destinades a ésser enderrocades, i que fa pensar, per tant que aleshores, aproximadament entorn del 1880, ja estaven adjudicats els diferents valors del sòl a cadascuna de les parts de la ciutat. Reforçant aquesta impressió, comptem també amb les dades que el promotor M. Vidal i Rollan tenia previst fer pagar per la redempció dels solars en els quals havia establert censos emfitèutics, els quals eren ja relativament diferents, entre les 13,9 ptes./m² i les 10,9 ptes./m²,²¹ segons si estaven ubicats a un o altre barri de la perifèria urbana: el Raval i el Poble Nou.

Podrien esmentar-se altres dades sobre el valor dels edificis i solars, com per exemple les pretensions del Banc del Penedès respecte a uns terrenys a l'altra banda de la via, en la perllongació del carrer de Comerç, i pels quals, el 1920, pretenia cobrar un preu proporcionalment força elevat per a una finca que encara era de rústega: 11'13 ptes./m².²²

En resum, resulta doncs que pot parlar-se d'unes diferències constants al llarg dels anys, i que semblen oscil·lar entre 1/3'4 quan la relació s'estableix entre el centre i el raval, i un 1/2'6 quan es considera el Poble Nou. De fet, aquesta proporció no és pas gaire diferent a la d'altres ciutats²³ en què, àdhuc en èpoques recents,²⁴ el procés s'urbanització i ocupació de les franges perifèriques s'ha anat produint molt lentament.

Característiques diferencials dels barris

Per tant, a conseqüència de la diferència en els preus del sòl i la promoció immobiliària, l'espai urbà serà, a la fi clarament desigual. De tota manera, l'assignació de funcions a cadascuna de les barriades de la ciutat, no es produeix de manera ràpida i espontànea, car en aquesta estructuració s'adverteix l'existència d'un procés, no necessàriament linial, en el qual intervenen les estratègies més o menys reixides dels promotors immobiliaris,²⁵ així com la seva capacitat per a incidir sobre les actuacions d'infraestructura i urbanització.

També cal tenir en compte, a més, els canvis que s'estableixen en la tècnica i els mitjans de producció, els quals, al llarg d'aquest període, influeixen en les necessitats de les instal·lacions productives respecte a uns solars progressivament més grans i allunyats del centre de la ciutat. En qualsevol cas es tracta, però, de tota una sèrie de complexes transformacions, inherents al mateix procés social i econòmic, que fan possible el canvi d'una ciutat on, a mitjans del XIX era encara factible que propietaris i rabassaires visquessin en edificis veïns, o bé que els industrials del vi resides-

20. A.M. 6/401.

21. A.M. 20/415.

22. A.M. 48/443.

23. J.A. PÉREZ GONZÁLEZ (1977) assenyala que en 1945 la relació entre el mínim del centre d'Oviedo i el màxim del raval era de 1/4, molt semblant a les dades que en els mateixos anys hi havia a Vilafranca. Vegeu en aquest sentit les xifres que s'aporten a l'original de la tesi i que es refereixen a la Vilafranca de la postguerra.

24. E. LLUCH i J. GASPÀR (1972).

25. Recordem, per exemple, que al capítol quart fèiem referència al desenvolupament de dues parcel·lacions decimonòniques que no reeixiren com a conseqüència de la seva errònia ubicació. És el cas de la parcel·lació del Molí d'en Rovira i del Poble Nou. (Vegeu figura XVII).

sin al mateix edifici on estava ubicat el magatzem,²⁶ i en la qual en la dècada dels trenta, al segle XX, podia distingir-se clarament una diferenciació espacial que, tot i l'existència de zones amb un ús i qualificació social relativament heterogenis, afectava amb bastant precisió a les àrees centrals, barriades obreres, menestrals i industrials.

Per mor d'una millor sistematització de les dades que poden aportar-se al respecte, es tractarà en primer lloc del tema de la diferenciació des d'un punt de vista evolutiu, considerant indistintament usos residencials i productius, i s'estudiarà en segon lloc, de manera específica el tema de l'habitatge i la segregació social.

L'especialització funcional

Per a tractar del tema de l'especialització s'ha emprat, quasi bé exclusivament, la informació procedent dels E.d'O.P., si bé no per això s'han menyspreat una sèrie de dades de procedència diversa i que corroboren les tendències evolutives que semblen apuntar-se en els mateixos plànols i instàncies dels permisos d'obres. Així, entre d'altres punts, podríem recordar que les llicències d'obres presentades abans del 1875 aproximadament, acostumen a presentar els magatzems vinícoles a la planta baixa d'edificis destinats a vivenda en els pisos superiors,²⁷ o que els edificis de renda coexisteixen al costat de les cases de comparets a les travessies de les carreteres i dels carrers importants.²⁸ Tanmateix però, potser el definitiu sigui el d'aquella parcel·lació decimonònica, amb destí per a vivendes, aprovada el 1873 i que no va reeixir absolutament precisament a causa de la seva localització en una barriada que pocs anys després esdevindria industrial.²⁹ El fenomen a la inversa és, però, també cert; és el cas d'aquells carrers inicialment residencials, com el carrer de Miret, de Valls i de Pere Alegret,³⁰ que configurats aviat com a àrea obrera van veure com la indústria s'hi establí posteriorment, sobretot d'ençà 1904.

Aquest procés de recol·locació, o nova instal·lació industrial, s'explica, al nostre parer, per dos motius diferents. L'ún seria el de les noves necessitats que respecte a l'espai imposaven els avanços tècnics, i des d'aquesta perspectiva seria interessant analitzar el procés de «descentralització» que, sobretot des del 1915, van experimentar els petits obradors artesanals, inicialment pròxims al centre i que, després de l'adopció de l'electricitat com a força motriu, van traslladar-se majoritàriament als extrems de la ciutat.³¹ L'altra fa referència a les localitzacions òptimes que comparativament existien a una i altra banda de la perifèria vilafranquina, i de la qual els preus del sòl en són una mostra evident. A partir d'aquí, el lligam entre barriades obreres i localitzacions industrials és fàcil d'establir.

De totes maneres, el procés més complex, pot seguir-se amb l'ajut d'una anàlisi

26. Als E. d'O.P. corresponents al període inicial, entre els anys 1865 i 1870, s'han trobat alguns plànols de façana, corresponents a edificis de nova planta a la carretera de Barcelona i carrer de Santa Digna, on s'hi aprecia clarament aquesta doble funció, la qual es resol simplement amb el magatzem a la planta baixa i l'hàbitat a la primera planta.
27. Vegeu (26).
28. Vegeu supra, capítol vuitè.
29. Vegeu (25).
30. Ens referim als respectius projectes de parcel·lació decimonònica (Vegeu 25) que d'ençà 1904 aproximadament van veure com s'hi localitzaven instal·lacions de tipus industrial i vinícola sobretot. A part de la d'en Berger i Cia. al carrer de Pere Alegret, el 1904 s'instal·la un molí fariner al carrer de Miret, i el 1905 i el 1911, respectivament, s'instal·laven al mateix carrer La «Farinera Vilafranquina» i l'«Electra Vilafranquesa, S.A.».
31. És aquesta una interpretació que pot fer-se després de l'observació d'una sèrie d'expedients tramitats amb motiu de la instal·lació de motors elèctrics. Aquests expedients estan barrejats entremig dels E. d'O.P.

TAULA 5.1
 PREDOMINI FUNCIONAL EN ELS BARRIS

BARRIS	Predomini Residencial	Mixt	Magatzems Vinícoles	Industrial	Serveis	Agrari-Altres
<i>1865—1894:</i>						
Centre	166 (91'2%)	1 (0'5%)	4 (2'2%)	—	9 (4'9%)	2 (1'1%)
Raval	91 (81'3%)	1 (0'9%)	11 (9'8%)	1 (0'9%)	—	8 (7'1%)
Poble Nou	97 (78'9%)	—	8 (6'5%)	1 (0'8%)	4 (3'3%)	13 (10'6%)
St. Pere	95 (82'6%)	3 (2'6%)	10 (8'7%)	1 (0'9%)	—	6 (5'2%)
M. d'en Rovira	10 (76'9%)	—	3 (23'1%)	—	—	—
Les Clotes	19 (76'0%)	—	4 (16'4%)	—	—	2 (8'0%)
L'Espirall	1 (100%)	—	—	—	—	—
<i>1895—1909:</i>						
Centre	140 (90'9%)	—	3 (1'9%)	—	8 (5'2%)	3 (1'9%)
Raval	23 (76'7%)	—	3 (10'0%)	1 (3'3%)	—	3 (10%)
Poble Nou	54 (75'0%)	—	9 (12'5%)	1 (1'4%)	1 (1'4%)	7 (9'7%)
St. Pere	40 (83'3%)	—	4 (8'3%)	—	—	4 (8'3%)
M. d'en Rovira	—	—	6 (85'7%)	—	—	1 (14'3%)
Les Clotes	13 (72'2%)	—	1 (5'6%)	1 (5'6%)	—	3 (16'7%)
L'Espirall	—	—	—	—	—	2 (100%)
<i>1910—1934:</i>						
Centre	589 (85'5%)	14 (2'0%)	11 (1'6%)	4 (0'6%)	60 (8'7%)	11 (1'6%)
Raval	106 (51'2%)	4 (1'9%)	42 (20'3%)	13 (6'3%)	10 (4'8%)	32 (15'5)
Poble Nou	311 (70'4%)	2 (0'5%)	59 (13'3%)	12 (2'7%)	35 (7'9%)	23 (5'2%)
St. Pere	146 (76'8%)	1 (0'5%)	12 (6'3%)	11 (5'8%)	8 (4'2%)	12 (6'3%)
M. d'en Rovira	17 (30'9%)	2 (3'6%)	31 (56'4%)	2 (3'6%)	—	3 (5'5%)
Les Clotes	22 (62'9%)	1 (2'9%)	7 (20'0%)	—	1 (2'9%)	4 (11'4%)
L'Espirall	1 (50'0%)	—	—	—	—	1 (50'0%)

sobre l'ús previsible dels edificis per als quals es demanaven les llicències (Taula 5.1). En aquest estudi s'ha respectat la classificació usual dels períodes 1865-1894, 1895-1909 i 1910-1934, els quals ens indiquen, que malgrat el predomini de les obres de caràcter residencial,³² pot observar-se com aquesta prevalença s'atenua relativament en el segon i tercer període.

Així doncs, en aquesta taula s'observa que en el període 1865-1894, tot i que la proporció de vivendes en cada un dels barris sigui semblant, el del Centre ja destaca en aquest sentit, mentre que comparativament, cap dels barris perifèrics no sobressurti respecte als altres pel que fa al predomini residencial.

En canvi, a partir del 1895 la homogeneïtat comença a desdibuixar-se i destaca la concentració dels magatzems del vi que es construeixen al barri del Molí d'en Rovira, i en menor grau a alguns carrers del Poble Nou. Per la seva banda, destaca però, el cas del barri del carrer de Sant Pere, que ja aleshores es configurava com un barri proporcionalment més residencial que tots els altres llevats del mateix Centre-casc antic.

En conseqüència, d'ençà 1910, el destí industrial, o considerablement industrial del carrer de Comerç i dels seus veïns (Molí d'en Rovira) ja estava assegurat, mentre el Raval rellevava al Poble Nou en la posició de segon barri industrial, i Les Clotes li seguia en el tercer, i el Centre oferia un contrast considerable respecte a tots els altres, ja que a part del predomini cada cop més accentuat de les activitats terciàries,³³ s'hi afegia l'aspecte compacte d'una trama que contrastava amb les escasses densitats, àdhuc d'edificis, dels barris perifèrics on, com ja s'ha esmentat abans, els límits eren cada cop més llunyans.

Vivenda i segregació social

A part de la propensió d'algunes famílies benestants a abandonar el casc antic per tal de bastir nous edificis residencials a les travessies de les carreteres, particularment la de Barcelona en el tram de Nostra Senyora, la ciutat de la primera part del XIX es caracteritzava per una considerable heterogeneïtat en la localització de l'habitatge dels diferents grups socials. Tanmateix però, a mesura que avançava el creixement de la superfície urbana, la ciutat anava esdevenint més diferenciada quant a la segregació social, i el 1878, les parcel·lacions urbanes al carrer de Pere Alegret

32. Cal fer notar que en aquests expedients hi són poc freqüents les referències a la construcció d'edificis industrials. Dues qüestions tenen a veure amb aquesta manca de dades: l'una, que en estar sovint ubicats a la perifèria, poden passar perfectament com a magatzems poc o menys provisionals. L'altra, que depenen de la veritable classe social dominant a la localitat, la qual, si bé sol·licita permís per a la construcció o reforma dels edificis residencials de l'interior de la ciutat, se sap no obligada respecte a les indústries vinícoles.

Més tard, d'ençà 1910, i amb motiu de l'electrificació, començaran a aparèixer plànols de les instal·lacions elèctriques dins els magatzems.

33. El 1901 ja existia una botiga pròpiament moderna al centre; eren els «Almacenes El Siglo» (A.M. 405). Per altra part, la localització de les entitats bacàries també pot ésser un bon indicador de la centralització de l'activitat econòmica. Cronològicament, hem aconseguit les adreces aproximades de les oficines següents:

- 1816. Banquers B. Pelegrí. *c/.* de la Cort.
- (1910). Banco Hispano Americano. Plaça Llorenç.
- 1913-1953. Caixa d'Estalvis del Penedès. *c/.* de la Font.
- (1916). Banc Pacia Amiguet.
- 1921-1943. Banc del Penedès.
- 1925. Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis. Plaça de Sant Joan.

Adreces obtingudes mitjançant fonts d'informació diverses, entre les quals els E. d'O.P., per a obres de reforma en les mateixes entitats, així com el llibre de M. BENACH (1978), p. 158.

i de Valls asseguraven ja, de fet, l'organització del que seria la barriada obrera de Vilafranca.

Aquesta distribució de la població, que pot semblar excessivament rígida, i àdhuc forçada, atesa la senzillesa morfològica i decorativa de l'arquitectura vilafranesca, està però reforçada per una considerable quantitat d'informació, entre la qual, a part de les dades sobre l'amplada de la línia de façana, a la qual ja ens hem referit anteriorment,³⁴ destaquen els escrits d'alguns autors locals, així com, és clar, les dades procedents dels E. d'O.P. dels edificis,³⁵ i que permeten conèixer amb relativa precisió algunes de les característiques del habitatges.

A. Testimonis bibliogràfics contemporanis

La consciència d'assistir a un procés urbà diferenciat era ja present en els vilafranesos del XIX. Aquesta consciència era àmplia i s'explicitava, sens dubte, en diversos grups; entre ells el dels propietaris i promotors immobiliaris, però també entre els grups culturals que eren, a la fi, els qui divulgaven els vagues i dispersos significats que al respecte tenia el conjunt de la població.

Podríem aportar, per exemple, el testimoni de Pere Alegret, quan el 1888 recollia el mot que els veïns havien atorgat als carrers que aleshores es denominaven de Rollan i de Folquet,³⁶ tot escrivint que eren:

«denominats vulgarment de les angúnies (angústies) pels penosos sacrificis que va suposar als seus primers pobladors, en la majoria jornalers del camp, el fet d'assolir les seves naturals aspiracions que no eren atres que les de tenir vivenda pròpia.»³⁷

El 1937, i fent referència als anys vint, quan el raval estava ja afiançat com a barri, Rodolf Llorens insisteix també en les seves característiques humils i en remarca sobretot, la coexistència vivenda-taller, altrament propiciada pels edificis tipus «compartet» als quals sens dubte aludia quan escrivia:

«...la casa dels seus pares, cap a la part del firal i de les bòbiles. Al pis de dalt: parets blanques sense altres ornanents que un quadre amb vidre on estan disposats simètricament uns cromos retallats de la xocolata Trens, i un calendari de propaganda de la fàbrica de pastes alimentoses de cal Quer; en els balcons, cortines de cretona amb voraviu i fistó, i testos amb mates d'alfabregues, que.....A baix: un taller ple de taulons i llatges de totes mides, encaifat de serradures i encenalls; amb carros i tartranes a mig fer.....»³⁸

De la mateixa manera, l'escriptor insistia també en el veïnage de la petita indústria a altres indrets de la perifèria urbana, i concretament en alguns carrers del Poble Nou, barri que aleshores ja havia perdut la possibilitat d'esdevenir l'eixample burguès de Vilafranca, i del que escrivia concretament:

34. Vegeu capítol quart.

35. Els plànols dels E. d'O.P. corresponents a abans del 1924 no acostumen a tenir un plànol per a les obres a l'interior de l'edifici. Per a una ampliació sobre el contingut del E. d'O.P. vegeu Mª A. ALIÓ (1984).

36. Precisament denominat en l'actualitat, de Pere Alegret.

37. P. ALEGRET (1888), p. 271.

38. R. LLORENS, (1973), 3ª edició, pp. 117-118.

«...la casa, com un cop de puny, de la vídua que ha tingut la Ben Nacuda a dispensa. Una planta baixa amb un pam d'eixida i un mínim de parra, sense pou ni brollador, amb safareig i roba estesa, i un galliner amb conills i un colomar amb pardals...Es cop al barri de la Cooperativa de boters, i per tant, s'ha de suportar estoicament l'aigua acabada i l'inacabable martelleig dels boters cercolant bocois i barrils...

La casa també és cap a la carretera de Tarragona, amb una polseguera de plaga bíblica, de tal manera que qui no vulgui pols que no vagi a l'era ni a Vilafranca.»³⁹

A la menció a la manca d'infraestructura s'hi afegixen igualment altres autors³⁹ entre els quals podríem citar el mateix Pere Mas i Parera, que al·ludia al «raqüitisme parcial del Poble Nou»,⁴⁰ en fer menció a les cases construïdes en els límits del barri després del 1926, al que contrastava amb descripcions de les cases del centre i n'assenyalava la comoditat:

«Hi ha, altrament, moltes cases senyorials, de més d'una nau; i algunes d'elles inconfusibles, mentre que altres passen desapercebudes. Llur exterior —són rares les que són esgrafiades o tenen algun motiu decoratiu d'interès— contrasta amb l'interior, ben decorat i moblat.»⁴¹

B. Construcció d'un hàbitat socialment diferenciat (1922-1935)

En tot cas però, la informació que proporcionen els E. d'O.P. dels anys vint i trenta permeten corroborar empíricament el testimoni d'aquests autors. Així, la seva utilització reflecteix, amb considerable precisió el procés i característiques de la construcció de l'habitatge durant uns anys en els quals l'assignació social de cada un dels barris ja estava fixada.

En aquest sentit, i des d'una perspectiva general, destaca el fet de la diferència entre el Poble Nou i els altres barris perifèrics, car tot i la majoritària utilització de la figura del pati, i del predomini de la vivenda unifamiliar, s'adverteix la presència d'una sèrie de trets diferencials relacionats amb les seves respectives condicions socials. També, al costat d'aquesta distinció, paral·lela a la dels preus del sòl, cal remarcar el comportament del barri Centre —Casac antic, en el qual, a part de les grans vivendes en el Centre i els seus carrers més pròxims s'hi produeixen també algunes construccions de petites habitatges en les àrees més properes al Raval.

1. *L'evolució en la construcció de vivendes.* Considerant la construcció de vivendes com a subgrup del procés més general de construcció de la ciutat, pot dir-se que aquest experimenta les mateixes oscil·lacions que en el cas de les llicències d'obres atorgades per a l'aixecament d'edificis de nova planta.⁴² De tota manera, s'ha de tenir en compte que és respecte l'hàbitat que la relació entre economia i ciutat esdevé més explícita. Aquesta relació, podem establir-la a través de dos camins; l'un és el de l'evolució cíclica en la sol·licitud per a construir vivendes (Taula 5.2) que, a més de la subordinació a les crisis generals del 1924 i 1933 assenyala l'existència d'un

39. Vegeu (38), pp. 118-119.

40. Vegeu, per exemple, els articles de Pere REGULL PAGÉS a la «Gasetta de Vilafranca». Concretament el nº corresponent al 2/VI/1927.

41. P. MAS i PERERA (1932), p. 115.

42. Vegeu el capítol primer.

**TAULA 5.2. EVOLUCIÓ ANUAL EN LA SOL·LICITUD D'E.D'O.P.
AMB NOVA VIVENDA I NOMBRE DE VIVENDES A
L'ANY. 1922-1934**

	<i>Nº expedients amb vivenda</i>	<i>Nº de vivendes sol·licitades</i>	<i>Vivendes expedient</i>
1922	1	1	1
1923	8	8	1
1924	19	23	1,2
1925	10	16	1,6
1926	7	14	2
1927	28	36	1,2
1928	13	18	1,3
1929	36	49	1,3
1930	24	36	1,5
1931	15	17	1,1
1932	17	36	2,1
1933	2	3	1,5
1934	5	12	2,4
1935	1	2	2

màxim intermig, posterior al 1926, i que correspon a la revifada econòmica protagonitzada pels vilafranquins arran d'un premi de la Loteria de Nadal.⁴³

Aquest episodi constitueix un exemple particularment representatiu de com el desig per a posseir una vivenda pròpia, de caràcter unifamiliar, havia penetrat fins als grups humils de la petita burgesia, ja que un nombre indeterminat, però significatiu, dels premiats va invertir en la construcció de petits xalets al Poble Nou,⁴⁴ i al Molí d'en Rovira, sempre, però, en els límits més externs del barri, allà on els preus eren proporcionalment menors.

Respecte a la validesa d'aquestes dades, que exclouen, és clar, les noves vivendes que probablement es derivaven d'algunes reformes, hem efectuat una valoració de la possible ocupació immediata d'aquestes cases. El resultat és que en la seva majoria havien d'ésser ocupades ràpidament, ja que pertanyien encara, en part, al prototipus d'edifici unifamiliar al qual s'hi acostumava a ubicar una part del grup familiar tradicional considerablement més extens, i que, probablement, residia al casc antic.

D'altra banda, i pel que fa als expedients que tenien com a finalitat construir més d'una vivenda, cal tenir en compte que tampoc era freqüent la construcció d'un nombre considerable de vivendes. Respecte a això, i calculant una mitjana aritmètica de 4 persones/família,⁴⁵ el total de les vivendes construïdes entre 1922 i 1936 no assoleix encara la xifra de 1618 persones, nombre que tampoc no s'allunya pas gaire del creixement demogràfic experimentat durant aquests anys.⁴⁶ De totes maneres,

43. P. MAS i PERERA, (1932), p. 47.

44. Vegeu (43).

45. P. ALEGRET (1888) proporciona unes xifres de l'ordre dels 8.262 habitants i 1860 edificis, dades a les que corresponia, per tant, un promig de 4'44 persones/edifici. Tanmateix, segons les dades del padró del 1900, el promig variava segons els carrers i podia oscil·lar des del 3'6 del carrer de Pere Alegret fins a 4'6 a la Rambla de Sant Francesc.

46. Recordem les escasses oscil·lacions demogràfiques, reproduïdes a la taula 1.1.

TAULA 5.3
TAMANY DE LA VIVENDA A VILAFRANCA

<i>Barris</i>	<i>Mediana</i>	<i>1er. Quartil</i>	<i>3er. Quartil</i>	<i>semi-intercuartil</i>
Centre—Casc Antic	100	92'5	100	3'75
Raval	99	—	—	—
Poble Nou	82'7	68'6	97'5	14'45
St. Pere—St. Julià	90	64'3	136'5	36'1
Molí d'en Rovira	60	—	—	—
CIUTAT	85	70	100	15'7

tampoc no s'ha d'assimilar aquesta quantitat de nova vivenda amb les necessitats reals que tenia la població, car cal considerar l'existència de vivendes en males condicions al casc antic i que acostumaven a ser ocupades per individus sols o per famílies reduïdes.⁴⁷

2. *La superfície de les vivendes.* La conclusió que es desprèn de l'anàlisi de la superfície de les vivendes construïdes entre 1922 i 1934, corrobora, en tots els aspectes, la definició de la vivenda vilafranquina en tant que majoritàriament destinada a la classe mitjana, predominantment favorable als habitatges unifamiliars.

De tota manera, l'estudi d'aquestes dades permet costatar el predomini de vivendes de tipus mig (entre 70 a 100 m²) i continuar constatant l'existència d'una sèrie de residències, francament grans, a l'extrem de les quals es situen també les que corresponen al proletariat i famílies més humils, detectades entorn els 55 m².

Aquesta tendència a uns clars predominis respecte a vivendes de grandària mitja també es recull molt bé en les dades dels valors centrals, els quals reconduïxen un altre cop a la vivenda unifamiliar que durant aquests anys es transforma en humils xalets, de línia de façana al carrer i d'una sola planta.

Assenyalem a continuació algunes d'aquestes dades centrals perquè permeten descriure adequadament aquestes característiques en cada un dels barris.

Abundant en aquest sentit, una anàlisi més detallada dels tipus de vivenda en cada un dels barris permet detectar que el Poble Nou és el barri on s'hi construeixen preferentment les noves vivendes (fins a un total de 80), les quals, pel predomini de les seves grandàries, posen de manifest el destí social al qual anaven destinades, preferentment de tipus mig. Amb aquestes dades, el Poble Nou es presenta notablement distanciat dels altres barris perifèrics, i també del Centre on hi predomina, almenys relativament, la construcció de vivendes més grans.

Aquesta diferenciació, que s'ajusta a la de l'activitat directament productiva, troba múltiples formes d'expressió. Amb una finalitat simplement corroborativa, hem utilitzat les dades professionals que apareixen al padró municipal del 1900 en quatre carrers de la ciutat:⁴⁸ la Rambla de Sant Francesc i la Pça. de la Constitució, com al·lusions els dos tipus de centre als quals fèiem menció; i el carrer d'Amàlia Soler

47. Cal fer al·lusió a l'aparició d'instàncies, a l'A.M. des de 1920 aproximadament, i que tenen com a objectiu denunciar el mal estat d'algunes vivendes, principalment pel que fa a la humitat i als sanitaris (A.M. 26/421).

48. Padró Municipal 1900, A.M. 145/266 i 146/267.

i Pere Alagret, pel que fa al Poble Nou i al Raval. El resultat, que és concloent, ens assenyala la importància de la burgesia i les professions depenents (criats i modistes) a la Rambla, que assoleixen conjuntament el 69% de les professions que esmenten els seus habitants. En canvi, la composició professional a la Pça. de la Constitució oscil·la vers un clar predomini dels comerciants (en un 23%). Comparativament, aquestes xifres disminueixen considerablement al carrer d'Amàlia Soler (només un 5'49%) i desapareixen totalment al carrer de Pere Alegret, on ja només hi viuen treballadors del camp i del secundari en general.

Una organització dual: centre i barris perifèrics

En conseqüència, a la fi del període que estem tractant, entorn el 1931, la ciutat es definia a partir d'un esquema organitatiu de tipus dual, que per un costat comprenia un centre considerablement important i que es diferenciava paulatinament de la resta del casc antic, i per l'altre, uns barris perifèrics que anaven experimentant encara un procés expansiu.

Aquest barris, el del Raval, Sant Pere i Les Clotes, així com les parts més externes del Poble Nou, tenien de fet una apariència que, emprant la mateixa definició de H. Lefebvre per al raval,⁴⁹ podria qualificar-se d'ambigua, encara rural, i que reflectia la percepció de llunyania, que a nivell de comportament, s'establia respecte de l'espai central i de la ciutat tradicional.

Així, l'espai densament edificat del centre, on predominaven unes relacions habitants/edifici que havien d'esser elevades per a la ciutat,⁵⁰ i on la concentració del poder i de les activitats estava reforçada, a més, per una morfologia sòlida, en correspondència als mitjans de la burgesia que residia en els seus carrers, deuria contrastar necessàriament amb l'aspecte dispers de les construccions d'uns barris en què, a part de l'alternança de les construccions residencials amb els patis, que només estaven closos per les parets de tanca, també tenien, esparses, instal·lacions de tipus artesanal i vinícola.

Tanmateix, però, no pot oblidar-se que aquests barris, atesa la circumstància de les parcel·lacions decimonòniques, havien estat motiu d'uns assaigs d'urbanització que preveïen unes deditats que havien d'esser elevades en comparació a les de la ciutat, les quals, però, no van assolir-se com a conseqüència de la crisi econòmica de finals de segle.

A la pràctica local, i relacionat igualment amb la crisi, destaca un altra fet, relacionat amb el Poble Nou, i que al·ludeix a l'abandonament, potser lent però definitiu, d'un projecte de construcció d'un nou barri burgès al mode dels eixamples de les grans ciutats i de Barcelona en particular. Existeixen una sèrie de punts que permeten argumentar que la dualitat centre urbà-perifèria suburbana no estava ja establerta als inicis i podem remetre'ns senzillament al tractament urbanístic diferencial del Poble Nou i els ravals. Quines són, doncs, les causes i el procés concret durant el qual una part del casc antic i les Rambles varen revelar-se com l'àrea propícia, assequible i prestigiosa per a la vivenda burgesa? Sens dubte que la crisi de finals

49. H. LEFEBVRE (1970), p. 135.

50. Segons el padró municipal de 1900, la relació habitants/edifici a la Rambla de Sant Francesc, era de 4'6, mentre que el 1910, i per al conjunt de la ciutat, era de l'ordre de 4'4.

Aquestes baixes proporcions contrasten, per exemple, amb les que existien a la ciutat al 1834 i el 1872, època durant la qual, almenys si ens atenem a les dades que proporciona P. ALEGRET (1888), s'assolia la proporció de 6'4 i 6'25 respectivament.

Aquesta relació, el 1888, i continuant amb les informacions de P. ALEGRET havia disminuït ja a 4'4. Vegeu (46).

del XIX ha de tenir-hi la seva importàcia i possiblement també el projecte fos massa ambiciós per a la pròpia dinàmica local. Però probablement deuriem incidir-hi igualment les tendències reals de desdoblament del centre des de la Pça. de la Constitució fins a les Rambles, així com l'assimilació col·lectiva del fenomen de la centralització. El cert és que la construcció de vivendes burgeses en aquests eixos i els secundaris de la Palma, la Paréllada i Sant Joan, estava àmpliament recolzada per una pràctica urbanística i arquitectònica específica, d'alta qualitat i que va anar guanyant prestigi respecte a la resta del casc antic, en gran part transformat en zona de transició vers el raval, o fins i tot clarament degradat en alguns carrers.

Plantejada així la qüestió, el procés de creixement de Vilafranca hauria oscil·lat des d'una primera tendència expansiva, difusa quant a les funcions i la segregació social (l'etapa manufacturera), a una altra on ja hi són evidents les estratègies destinades a configurar una perifèria doble i oposada: burgesa en una àrea i treballadora en l'altra. A la pràctica, però, el procés real va reforçat el paper del centre dins de l'estructura urbana.

De totes maneres, aquestes conjetures, raonables en el marc de l'anàlisi descriptiu que hem intentat efectuar fins ara, no poden ser contestades amb més certesa si no és sota la referència dels mateixos models, o bé pel coneixement de la dinàmica social i personal dels individus immersos en l'espai urbà. Aquest serà l'objectiu dels pròxims capítols.

SEGONA PART
LES FORMES DE CONTROL I DE GESTIÓ:
EL PAPER DE L'URBANISME

SECONA PART
LES FORMES DE CONTROL I DE GESTIÓ:
EL PAPER DE L'URBANISME

VI.—CLASES SOCIALS I PROCÉS URBÀ

En el decurs dels capítols anteriors, a mesura que s'explicitava el procés de creixement i d'organització espacial, es feia evident la diferència existent entre els grups socials pel que fa a la pròpia capacitat de gestió i d'incidència en la construcció de la ciutat. Així hem vist que mentre les capes menestrals i treballadores estaven limitades pel valor exclusivament funcional dels edificis, la qual cosa repercutia en la repetició dels edificis i la morfologia, a la pràctica, però, l'orientació real del procés expansiu i de creixement del conjunt de la ciutat estava supeditat a un reduït grup de grans propietaris.

En relació a aquesta desigualtat, i en base als E.d'O.P.¹ i a fonts tals com el Registre de la Propietat i d'altres expedients corresponents a projectes d'urbanització, s'estudien a continuació aquells aspectes que fan referència a la capacitat dels diferents grups socials quant a la construcció, així com a les diferències existents dins del conjunt de promotors més importants, on, tot i pertànyer a la mateixa burgesia local, poden identificar-se una sèrie de personatges que sobresurten respecte al conjunt per la seva capacitat immobiliària i les seves estratègies comparativament més innovadores. De la mateixa manera s'analitza igualment quin és el paper dels mestres d'obres i arquitectes quan a l'articulació i direcció de les iniciatives de propietaris i promotors.

De fet, però, tècnics i propietaris estan relacionats dins el context més general dels «agents urbans», i permeten introduir-nos en l'estructures socials respecte a un espai que, a la llum d'aquest capítol, considerem espai produït, i que, segons H. Capel,² és el resultat d'unes pràctiques, legals o no, dins el marc del sistema capitalista. Aquestes pràctiques, connectades amb l'urbanisme i els models de creixement de la ciutat, seran tractades en capítol a part.

Els promotors de la construcció

De bon principi, l'anàlisi de les persones que demanen els permisos d'obra revela la importància numèrica d'una àmplia capa social, la incidència urbana de la qual està limitada, en canvi, a una única actuació. Per altra part, al costat d'aquest grup, clarament adscrit a grups treballadors i modestos, destaca la presència d'un nombre molt reduït de persones, pertanyents a les «elites» locals, les intervencions de les quals superen les quatre, cinc o fins més de sis obres.

Tot i que pugui semblar desencertat parlar de monopolis en el context urbà de

1. Per a una valoració crítica sobre la validesa d'una anàlisi d'aquest tema, en base als E. d'O.P., pot veure's la comunicació presentada al «II Setmana d'Estudis Urbans»; Mª A. ALIÓ (1984). Així mateix, per a una informació sobre els noms dels promotors vilafranquins més importants, poden consultar-se els apèndixs estadístics de la Tesi de Doctorat corresponent (vol. III).
2. H. CAPEL (1974).

la Vilafranca decimonònica, el predomini relatiu d'aquest segon grup de promotors s'ha d'entendre en la mesura que s'està parlant d'un marc local de reduïdes dimensions, en el qual, tal com es farà palés a través de l'anàlisi d'algunes de les seves intervencions, es revelarà clarament la situació de domini des de la qual actuen els promotors més importants.

Així doncs, la dicotomia entre un i altre grup, lleugerament desdibuixada per la presència d'un conjunt social heterogeni on es troben persones de distinta categoria social, permet continuar les argumentacions que s'havien iniciat en el capítol tercer, quan es feia referència a la incidència de les estructures socials i a la importància dels grups socialment dominants en l'organització de l'espai de la ciutat.³

Tipus bàsic de promotor

Les referències sobre el sol·licitant del permís d'obra permeten identificar quatre grups de promotors, l'anàlisi dels quals reforça en tots sentits l'existència del predomini de «promotors» amb una sola actuació, l'homogeneïtat dels quals està modelada pels mitjans tècnics i els instruments jurídics que, com en el cas dels edificis de comparets, unifica i condiona les possibilitats d'intervenció arquitectònica dels grups socials més humils.

De tota manera, en el transcurs dels anys (Figura XIX) augmenta lleugerament

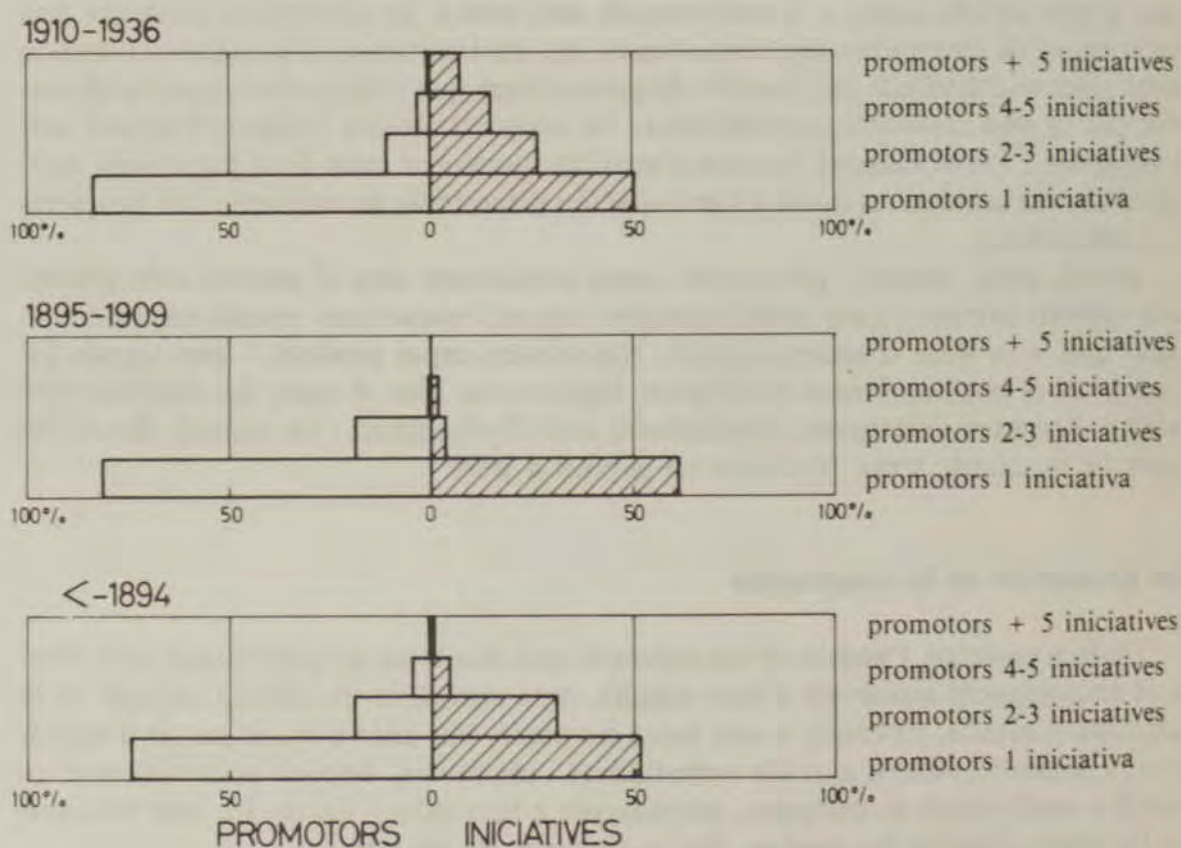

Fig. XIX. Tipus de promotor segons el nombre de permisos d'obra sol·licitats. 1865-1936.

3. Tot i referir-se a un medi urbà ben diferent, recollim les aportacions que R. Mas va realitzar sobre el Madrid decimonònic. Vegeu R. MAS (1982), p. 143.

el nombre de promotors relativament importants, una categoria definida segons els sol·licitants de quatre o cinc llicències, o bé encara per als de sis o més. Tanmateix, però, paral·lelament a aquesta tènue i quasi imperceptible tendència, també disminueix la proporció dels individus que podríem considerar integrants d'un segon grup intermig (dos o tres llicències), amb la qual cosa, si tenim present que dins les sol·licituds també s'hi compten permisos per a reformes poc importants, la dualitat entre els grans i petits promotors esdevé a la pràctica encara més definida.⁴

Cal advertir que aquesta classificació no pot interpretar-se de manera taxativa. Hi tenen a veure una sèrie de qüestions, sobretot de mètode, entre els quals en citem les següents:

- a) la primera, i potser la més important, rau en la manca de referències als clans empresarials i familiars, els quals, com és fàcilment imaginable, són bàsics en comunitats locals de tipus mig i petit.
- b) la segona es relaciona amb els límits temporals fixats, i que aïllen entre si alguns casos de sol·licitants ubicats en el llindar de qualsevol dels tres períodes considerats.⁵
- c) de fet, respecte a la pertinença a un o altre grup social, identificable per la professió, la font no ofereix suficient informació, i tan aviat l'eludeix com, en canvi, insisteix en la noció de propietari, categoria que tots sabem que agrupa un grup social excessivament heterogeni.

En conseqüència, s'imposa una anàlisi de detall de cada grup, particularment dels importants i intermitjos, tot i que també sigui necessària una mínima referència respecte als sol·licitants més modestos.

A. Sol·licitants s'una sola llicència

Tal com dèiem, el nombre de sol·licitants d'una sola llicència augmenta al començament dels anys, malgrat que la propensió respecte al conjunt es manté relativament estable: des del primer període fins al tercer (1865-1894 i 1910-1936) el grup augmenta des d'un total de 635 fins a 1006 individus. Exceptuem el període de crisi 1895-1909 durat el qual augmenta lògicament el valor proporcional del grup per la disminució dels altres dos. Amb l'excepció d'aquest període intermig, en el qual, possiblement, fins i tot poden trobar-s'hi presumptes promotors de més d'una llicència en circumstàncies d'expansió econòmica, el grup està integrat majoritàriament per membres de l'artesanat i de la petita burgesia, treballadors i pagesos i, en general, la majoria d'aquells que accedien als solars edificables mitjançant la figura del cens.

4. Pel que respecta a la possible decantació d'un hipotètic predomini de les obres majors o menors en un o altre grup, hem efectuat un sondeig en aquest sentit i el resultat indueix a considerar que les diferències són mínimes, destacant només, encara que en petites proporcions, un lleuger predomini de les majors en els grups intermitjos.
5. Aquesta variable en particular, va ésser tractada manualment. Cal assenyalar igualment que, per mor d'una millor anàlisi dels casos, s'han incorporat els anys previs al 1865 en el primer període, i el 1935 i 1936 en el tercer.

B. Promotors intermitjos: comerciants, industrials i paletes

El comportament dels dos grups intermitjos —dos o tres, i quatre o cinc iniciatives— és, en canvi ambivalent. Per una banda hi ha la tendència a la baixa dels primers (del 31'62% del total de les iniciatives en el 1865-1894, a un 26'30% en el 1910-1936), i per l'altra, la propensió a l'augment del grup integrat pels sol·licitants de 4 o 5 llicències. De fet, tots dos grups s'assemblen als respectius conjunts dels extrems.

Així, en el primer cas, les característiques de les obres per a les quals sol·liciten permís indueix a pensar que la majoria dels promotors no tenen grans interessos econòmics en la construcció, la qual es presenta tot sovint en funció del seu «valor d'us»: són reformes en les botigues, magatzems i obradors dels comerciants, industrials i artesans, que, a vegades, la complementen amb la construcció d'una vivenda o la renovació de l'antiga.

En canvi, pel que fa als paletes, i sobretot als paletes inclosos en el grup de 4 i 5 llicències entre 1910 i 1936, ja s'hi poden identificar coneguts promotors dels anys vint, les empreses dels quals continuaren després durant els anys quaranta-seixanta del segle actual. Malgrat tot, la seva importàcia apareix desdibuixada, sobretot per dos motius: l'un és el recolzament d'aquest grup econòmic amb la construcció d'obres d'infraestructura durant la Dictadura de Primo de Rivera, activitat que no es recull als E.d'O.P.;⁶ i l'altre és la fragmentació de les iniciatives, qüestió a què al·ludíem abans i que aquí s'expressa en diferents parents d'un mateix negoci de la construcció, tots paletes, i que demanen permisos per separat.⁷

C. Els promotors importants: burgesia local, institucions i constructors

La pertinença a un o altre grup social és més fàcil de comentar quan s'aborda el grup de promotors importants. Així mateix, els resultats d'aquesta anàlisi permeten conèixer millor alguns dels seus mecanismes de producció, i des d'aquest punt de vista és particularment rellevant el fet que, al llarg del procés, canviïn la seva composició interna, la capacitat i les modalitats d'intervenció.

Així, la composició interna oscil·la des d'una presència important de promotors immobiliaris i de la construcció entre 1865 i 1894 (3 d'ells asoleixen el 40% de les iniciatives del propi grup), a una considerable dispersió des del 1910 (els quatre paletes constructors només suposen el 21'42% de les iniciatives). Tanmateix, però, cal recordar que aquesta contradicció és tan sols aparent, car no es tracta només de comprovar que el monopoli augmenta al compàs de l'evolució del capitalisme, sinó d'entendre també que aquest s'adapta a les específiques condicions locals de la producció; en aquest cas de construcció. En aquest sentit, és oportú recordar l'específica evolució de la indústria de la construcció de Vilafranca⁸ que entre 1865 i 1894 era dinàmica i presentava unes característiques fortament expansives, però que després, sobretot d'ençà 1910, es fonamentava principalment en les obres de reforma. És lògic per tant, que la dinàmica de les forces productives variés també paral·lament i evolucionés vers un sector de la construcció proporcionalment menys «agressiu», al menys pel que fa a l'edificació.

6. És el cas de J. Tetas i Forés, que no inicia la construcció de cases de renda fins el 1924, tot i que aleshores ho faci amb un important projecte de 10 vivendes al carrer dels Ferrers.
7. És el cas dels germans Montserrat i Miret, i possiblement també el de la família Coral i la família Majem.
8. Vegeu capítol primer.

Una altra qüestió que cal considerar és la diversitat en la composició social a mesura que passen els anys. Els promotors importants en el primer període són, indiscutiblement, la burgesia local, industrials del vi i propietaris; més tard, i sobretot d'ençà la crisi de la fil·loxera, el propietari perd predomini i l'industrial i les empreses esdevenen els sol·licitants més assidus. L'explicació d'aquesta darrera hegemonia l'hem de cercar igualment en el context econòmic del període: la terciarització de la ciutat i la reforma que implica; efectivament, bancs, seus socials i productives i també institucions locals esdevenen els promotors proporcionalment més importants. Abans, però, de dedicar-nos a l'anàlisi específica d'alguns membres del grup, pot ésser interessant detenir-nos en l'estudi d'altres membres de la burgesia local i que fins ara no hem ressenyat: els no residents a Vilafranca.

D. Promotors no locals: pagesos i burgesia barcelonina

El vilafranquí resident a Barcelona ha tingut una decisiva influència en la configuració de la imatge tradicional de la burgesia local, i pensem, per exemple, en els Baltà, Almirall, Alcover, Rabella, Llorenç, Estalella i Milà, entre d'altres.⁹ Malgrat tot, la seva incidència en el procés concret de la construcció de la ciutat, entesa com a obra arquitectònica, és mínima. Altra cosa seria si féssim menció de la producció de l'espai urbà, però aquest és un tema que tractarem més endavant, i és que, en general, i considerant fins i tot el cas dels residents a la comarca, la presència del promotor no local és mínima i oscil·la des d'un 3'5% en el període 1865-1894, a un 3'07% en el 1910-1936, acompanyat d'un lleuger predomini dels promotors penedesencs (Taula 6.1).

TAULA 6.1. PROMOTORS NO LOCALS. COMPOSICIÓ DEL GRUP DE PROMOTORS DE MÉS DE TRES INICIATIVES

	<i>Resident a BARCELONA</i>	<i>No resident a BARCELONA</i>	<i>TOTAL</i>	<i>% respecte al total promotors</i>
1865-1894	18	13	31	3,35%
1895-1909	8	6	14	3,67%
1910-1936	16	21	37	3,07%

Aquesta absència d'interés de la burgesia local barcelonina és un fenomen que ha estat observat també en altres ciutats, fins i tot en el cas d'algunes de molta més importància, com és el cas de Manresa.¹⁰ És cert que tal actitud s'explica per la consideració marginal que aquest grup anirà tenint respecte a la pròpia ciutat, la qual cosa no significa, però, la pèrdua de noció del seu «valor de canvi». Aquest fet, del

9. Per a referències biogràfiques sobre aquests i altres personatges és molt interessant utilitzar l'obra de C. MAS i JORNET (1902), per al segle XIX, així com també la de P. BENACH (1978), per a la primera meitat del XX.

10. J. OLIVERAS (1983).

qual en parlarem tot seguit, no apareix en els E. d'O.P., que solament recullen les iniciatives que al respecte tenien aquests personatges i que a nivell de la construcció es concretava en reformes a les cases familiars i, en el cas dels industrials, en els magatzems vinícoles. Lògicament, la localització d'aquestes obres és central i, en canvi, les dels penedesencs, predominantment pagesos, és marginal a la perifèria, o com a màxim i en el cas dels propietaris, localitzada als carrers d'accés de la ciutat.

Promotors i propietaris

Tot i que l'anàlisi dels E. d'O.P. permeti detectar l'existència d'algunes relacions entre grans propietaris del sòl¹¹ i els promotors més importants, cal tenir en compte que la mateixa naturalesa de la font no permet avançar gaire més en aquest camí. Per tal de resoldre aquest problema, hem recorregut a l'estudi de fonts complementàries que, com els Projectes d'Alineacions,¹² permeten concretar aspectes fonamentals de l'urbanisme i les estratègies dels propietaris en aquest sentit. A part, també s'han utilitzat les Actes del Ple de l'Ajuntament i el Registre de la Propietat, els quals constitueixen dues altres fonts bàsiques quant a l'estudi d'aquests temes.

A la fi d'aquest exàmen, es veurà que hi ha una sèrie de qüestions que esdevenen suficientment rellevants com per a pronunciar-se sobre l'incidència d'una burgesia que va utilitzar la ciutat com a «valor de canvi», i reafirma, per tant, l'existència d'unes constants socials respecte a les estructures d'organització espacial. Cal però tenir present que el comportament d'aquesta classe social no és homogeni, car existeixen diferències respecte a la capacitat de gestió exercida pels seus membres, així com a les relacions que sustenten entre ells.

Bàsicament, tot i que l'obtenció de rendes sigui un factor comú, poden identificar-se quatre subgrups amb interessos relativament diferents: *rendistes*, *industrials*, *promotors immobiliaris* i *constructors*. Examinem a continuació algunes característiques dels seus comportaments.

Els rendistes i la producció del sòl

Una de les actituds bàsiques que podem identificar en tot tipus de promotor relativament important és, sens dubte, la concepció rendista sobre el sòl. En aquest sentit, probablement, el procés d'ocupació dels ravals a la primera meitat del XIX, deuria proporcionar bones ocasions als propietaris per tal d'experimentar i assajar estratègies davant l'expansió fora muralles. A fi de comptes, d'ençà 1860 aproximadament, alguns propietaris van començar a adoptar actituds explícites i clares davant els seus terrenys.

Recordem, per exemple, la polèmica suscitada entre els propietaris amb motiu de la carretera de Sant Martí (1880) i les transaccions de la propietat que va provocar la localització de l'Estació i la via del ferrocarril (1866). Respecte a aquest punt, a més de les acotacions que ja hem efectuat en un altre lloc,¹³ hi ha altres dades que també afiancen aquesta interpretació i que apunten vers la transformació d'alguns propietaris en possibles especuladors, i fins i tot promotors de la construcció; ens referim concretament a les transaccions de la propietat que van produir-se arran

11. R. MAS (1982) p. 144, comenta la relativitat del concepte gran propietat a l'escala urbana i elegix com a mesura «standard» la mansana de l'exemple Castro. A escala local vilafranquina podem mantenir el mateix criteri, adequat, però, a les dimensions de les illes del Poble Nou. Vegeu figura XV.
12. Vegeu capítol tercer.
13. Vegeu (12).

de l'aprovació del plànol d'eixample dels carrers i Plaça del Ferrocarril¹⁴ i a l'ofertament gratuït que a l'efecte van proposar els propietaris afectats per les noves alineacions. Entre aquests, destaca el cas de Rafel Esteve, també promotor no local de més de quatre iniciatives, i que prèviament havia adquirit terrenys veïns.

Tanmateix, la prova més evident la tenim en els vuit projectes de parcel·lació decimonònica¹⁵ que evidencien amb claredat que l'expansió urbana era considerada com un negoci. Particularment interessant en aquest sentit és la figura de Manuel Vidal i Rollan, promotor de dues d'aquestes parcel·lacions¹⁶ i també de l'eixample al Poble Nou,¹⁷ i alhora el sol·licitant més important de permisos de tota l'etapa estudiada.

Ara bé, al costat d'alguns altres casos més, que ens proposem comentar més endavant, la majoria de propietaris continuen adoptant una actitud passiva.

Quin és, doncs, el paper d'els Milà, Estalella, Pausas, Alcover, Freixes o Soler, —per citar cognoms de famílies cèlebres d'abans de la crisi?—. La majoria són propietaris rurals que exerceixen a Barcelona, i, a part d'en Ramon Estalella, no consideraven Vilafranca com objecte de canvi. Hem triat, com exemple d'aquest grup social, el cas dels germans Vidal i Valenciano, el Gaietà i l'Eduard, car tots dos residien a Barcelona i al mateix temps estaven bastant inserits en la vida local.¹⁸ Per altra part, pertanyien a la mateixa classe social. Teòricament, ambdós personatges, poden ésser adscrits a un hipotètic bloc de la renda, ja sigui arran dels escrits d'en Gaietà, catedràtic de Geografia i membre del partit conservador, i que a la premsa vilafranquina invocava les millores que suposaven per als propietaris l'eixample de l'estació de la Plaça del Ferrocarril,¹⁹ com per la tasca propagandística que entre els propietaris havia realitzat l'Eduard, republicà de Castelar, quan pertanyia a l'Associació de Foment de Barcelona.²⁰

A la pràctica, però, la seva actuació immobiliària és mínima, i com a màxim cal ressenyar només alguna compra que sembla efectuada sense ànim especulatiu, indistintament en sòl rústec i urbà, i cercant probablement només l'estar a cobert en èpoques de crisi. De fet, aquest comportament ha estat detectat amb freqüència en altres col·lectivitats semblants, com per exemple la de la burgesia francesa, la qual va ésser estudiada per H. Elhai a Normandia.²¹

Malgrat aquesta actitud predominant, no podem menystenir la importància d'iniciatives clarament especulatives, fins i tot després del 1890 i ja en èpoques de crisi. És cert, però, que en la seva majoria seran poc o gens reeixides, potser amb motiu de les mateixes circumstàncies econòmiques i potser també per la manca de criteris correctes en l'adopció de les fórmules de producció de l'espai. En aquest sentit, el cas dels promotors de les parcel·lacions de Sant Julià (família Baltà) i del carrer de Santa Magdalena (família Sarriera), constitueixen dos exemples de propietaris rendistes, amb voluntat especulativa però amb iniciatives desencertades.

Ara bé, s'ha de tenir present que, un cop superada la davallada econòmica, s'apunta una modificació en les actituds dels uns i els altres, i tot i que no poguem assegurar-ho, el sector immobiliari sembla encaminar-se vers unes estratègies diferents, més d'acord potser amb dos condicionants que aleshores comencen a manifestar-se:

14. Ll. d'A. 25-V-1867.

15. Vegeu figura XIII.

16. Vegeu figura XVI.

17. Vegeu (15).

18. C. MAS i JORNET (1902), p. 295.

19. C. VIDAL, «El Eco del Panadés», 15-IV-1866.

20. C. MAS i JORNET (1902), p. 298.

21. H. ELHAI (1966), p. 87.

- a) la mateixa evidència de l'estancament local i
- b) la progressiva entrada al mercat del sòl de tot el conjunt de petits propietaris que, com comentàvem al capítol quart, accedeixen a solar ja compartimentats.

En conseqüència, és lògic que aquesta situació, quan la demanda de la vivenda era previsiblement escassa, havia d'anar acompanyada per actituds diferents per part dels propietaris. És en aquest punt on l'anàlisi de la dialèctica entre la reforma i la infraestructura per una banda, i el creixement de la superfície urbana per l'altra, torna a adquirir la seva importància.

Així doncs, situats en aquest context, les figures aparentment poc importants de les germanes Prat i d'Abadal, o les famílies Fontrodona, Valls i Soler, sí que s'inscriuen adequadament en aquest raonament, ja que la seva gestió immobiliària, tot i no ésser diàfana i no estar recollida en els E. d'O.P., es troba recollida en una sèrie d'expedients múltiples i heterogenis²² que expressen iniciatives aparentment tan sorprenents com la del trasllat de la caserna,²³ o que es relacionen amb estratègies de les institucions financeres.²⁴

Els industrials, la construcció i les formes del creixement de la ciutat

Per entendre el paper dels industrials vinícoles cal partir de la base que aquests també són propietaris. Són propietaris, primer, del terreny on s'ubica el magatzem,²⁵ però, a més, acostumen a ésser també propietaris d'altres terrenys; i si més no, com a mínim, estan inserits dins un medi familiar terratinent. Per aquest motiu, la figura de l'industrial del vi també és important en el procés de creixement de la ciutat, car coneix i tot sovint participa de les estratègies immobiliàries del propi grup social.

Malgrat les poques dades que hem pogut recollir mitjançant els E. d'O.P., disposem d'informació suficient com per a recolzar aquesta apreciació i, com és el cas dels propietaris rendistes, observar-ne l'evolució que experimenten després de la crisi i que, en aquest cas sembla igualment encaminada a estratègies més aviat immobiliàries que no constructives.

En altre lloc²⁶ ja hem definit l'industrial com un promotor il·legal, car fins 1910 aproximadament no acostuma a formalitzar les obres dels magatzems vinícoles.²⁷ Aquest caràcter, que el defineix particularment, no exclou la seva participació en la construcció, la qual, almenys que en tinguem notícia, s'exemplifica en dos industrials que apareixen entre els principals promotors abans del 1895. Fins i tot un d'ells, en Fèlix Via, va dedicar-se també a promoure parcel·lacions decimonòniques: la del carrer de la Soletat.²⁸

Aquests són, però, els dos únics exemples que permeten relacionar indústria i construcció de la vivenda, i també, com abans amb els rendistes, el període de crisi assenjala un canvi d'actitud més reservada i acaparadora de terrenys que no pas constructora d'espai edificat. En aquesta direcció s'hi apunta l'actuació del noble Moy, de família també terratinent i absentista.

22. A.M. 29/424, 37/432, 38/433, 57/452.

23. Ll. d'A. 30-XI-1910; 14-XII-1910; 5-VII-1911.

24. Ens referim al Banc del Penedès.

25. Igual com el grup d'industrials de la burgesia normanda. H. ELHAI (1966), p. 86.

26. Vegeu capítol cinquè.

27. N'és un exemple la fàbrica d'en Josep Mª Jover, respecte a la qual es va elaborar una ambiciosa publicitat.

28. Vegeu (15).

El que interessa destacar, però, és la transformació d'aquest grup en promotors de sòl urbà, i recordem que la família Moy, que per casament va entroncar amb els Fontrodona, tenia terrenys a la zona denominada Adoberia d'en Jané, on s'hi preveia una alineació en eixample.²⁹ També, i continuant amb aquest tema, podríem citar finalment el cas de la família Torres, amb l'episodi de les cases de Cal Vamus al centre de la ciutat,³⁰ però que, el 1920, també produïa sòl urbà a les rodalies, en la partida del Passatge (Molí d'en Rovira).³¹

Constructors i promotors immobiliaris: la figura de Manuel Vidal i Rollan

De tota manera, els anys de màxima construcció també van ésser els que propiciaren el desenvolupament d'un petit grup de promotors locals, força dinàmics i de tendència monopolista, i que arribarien a tenir una incidència determinant en la configuració de l'espai i les construccions decimonòniques vilafranquines. Aquest grup estava integrat, bàsicament, per tres personatges, els constructors-paletes Ramon Perlas i Giralt, J. Joan Ràfols i Bassons, i el ja conegut propietari Manuel Vidal i Rollan, el qual era, encara, el promotor d'obres més important en el període 1865-1894. Al mateix temps, hi havia també en Josep Inglada, qui, a més, era el mestre d'obres de l'ajuntament, el qual s'encarregava de la direcció tècnica dels projectes de tots tres.

Tanmateix, l'estudi de la figura de Manuel Vidal i Rollan permet analitzar, en conjunt, les característiques de tot el grup.

Manuel Vidal (1839-1897)³² desenvolupa una intensa activitat immobiliària entre els anys 1877 i 1884, durant els que du a terme una sèrie de projectes d'urbanització, entre els quals els ja coneguts del carrer de Pere Alegret i d'Amàlia Soler al Poble Nou, i que palesen la visió de conjunt que tenia quant a les tendències del creixement de la ciutat.

Una anàlisi més definida d'aquesta personalitat, efectuada sobretot amb l'història de finques del Registre de la Propietat,³³ el presenta com un membre de la burgesia local que, per enllaç matrimonial i les herències subsegüents, aconseguí acumular una extensa propietat destinada a transformar-se en urbana. M. Vidal, apareix així com un membre originari del grup tradicionalment rendista, que evoluciona envers concepcions clarament empresarials, actitud fins aleshores inexistents a escala vilafranquina, assimilables als «builders»³⁴ de la revolució industrial o als «tractants de terres», com els denomina Manuel de Solà-Morales.³⁵

Examinarem a continuació alguns aspectes particularment rellevants de les seves estratègies immobiliàries.

A. Configuració d'una gran propietat urbana

La configuració de la propietat és comuna a la família Vidal i Rollan Folquet i Bonet, si bé però, la gestió era responsabilitat de M. Vidal. Del matrimoni, que inicialment residia a Barcelona, en coneixem un primer contacte amb terrenys a Vi-

29. -Expediente sobre urbanización... d'en Jané-. A.M. 6/401.

30. Ens referim a l'episodi de Cal Vamus, del qual ens n'ocuparem en el capítol següent.

31. -Expediente instruido... camino del Passatge...-. A.M. 56/451.

32. Ens recolzem en la interpretació dels historials de finques del Registre de la Propietat; 17/51; 88/186.

33. S'han consultat, aproximadament, un 50% de les seves finques urbanes, amb un total de 68 casos.

34. M. de SOLÀ-MORALES, E. BRU, E. SERRA (1976).

35. Vegeu (34).

TAULA 6.2
ESQUEMA DE LES FORMES D'ACCÉS A LA PROPIETAT
DE LA FAMÍLIA VIDAL I ROLLAN (1874-1892)

ANY

1. 1874	—LA FIRA. 306 àrees. (Tívoli i camí de la Pedrera). —HORT D'EN MIRET. 73 àrees 81 ca. (Carrer Dos de Maig). —27 Finques diverses	
	COMPRA de la legítima a Alexandre MIRET TARRADA, que posseïa el conjunt de la propietat per HERÈNCIA del seu pare Mariano MIRET i SAHONES. (R.P. 5/247, 125/205).	
	Valor	23.437 ptes.
2. 1877	—C/de ROLLAN (o de Pere Alegret).	
	COMPRA a Josep FREIXAS RABELLA. Pertanyia a la família del venedor desde 1807. (R.P. 76/231).	
	Valor	7.000 ptes.
3. 1878	—32 finques. (localitzacions diverses).	
	HERÈNCIA de Teresa FOLQUET i BONET.	
4. 1879	—CAMP DE VICH (Les Clotes) 48 àrees 99 ca.	
	COMPRA a la família PRAT SALA (Abans en propietat del Monestir de Montserrat). (R.P. 17/51).	
	Valor	2.500 ptes.
5. 1880	—PARTIDA DE MELIÓ 102 àrees, veïna a una finca de la propietat.	
	COMPRA (R.P. 72/109).	
	Valor	250 ptes.
6. 1881	—PARTIDA de SANT PAU	
	COMPRA a Paula MITJANS ROSSÉS (R.P. 39/171).	
	Valor	3.200 ptes.
7. 1881 1884	Perllongació Carrer de ROLLAN	
	PERMUTA amb Antoni GRAELLS ROVIRA (R.P. 104/233).	
8. 1884	—LES CLOTES. 42 àrees 50 ca. veïna a una finca pròpia.	
	PERMUTA amb Joan ALCOVER MILÀ (R.P. 48/21).	
9. 1891	—CASA DE MORALIDAD (Finca Urbana)	
	COMPRA (R.P. 69/168).	
	Valor	800 ptes.
10. 1892	—Partida de CANYAMÀS. 96 àrees 96 ca., veïna a una finca de la propietat	
	COMPRA (R.P. 88/191).	
	Valor	5.000 ptes.
11. 1892	—Partida dels CAPUTXINS VELLS. 38 àrees 68 ca.	
	COMPRA a Ramon BERTRAN JANER (R.P. 88/191).	
	Valor	5.000 ptes.

lafranca, el 1874, arran d'un litigi provocat per l'herència de la família Miret, amb la qual estava emparentada la muller: Teresa Folquet. El resultat d'aquest conflicte va ser favorable a Teresa Folquet, que comprà els drets de l'herència. És des d'aleshores que comencen els negocis immobiliaris de M. Vidal, car entre les propietats s'hi inclouen dues finques que seran decisives en l'evolució urbanística de Vilafranca: *La Fira*, que el 1883 esdevindrà projecte d'alineacions al carrer d'Amàlia, i *l'Hort d'en Miret*, parcel·lació i carrer de Miret des de 1884.³⁶

El desenvolupament de les gestions per a obtenir aquesta herència, valorada en 23.437 pessetes, i sobre la qual pesaven sengles hipoteques a la «Compañía de Ferrocarriles de Tarragona a Martorell», va continuar amb altres actuacions destinades a revaloritzar-la, o bé a augmentar-la, i el 1877, M. Vidal va adquirir per 7.000 pessetes la finca que constituirà la parcel·lació inicial del carrer Rollan, futur Pere Alegret, confinant a més amb terrenys dels Folquet, (a l'actual carrer Zurbano).

Probablement, els diners de la compra procedien de la venda de finques de rústega, incloses en l'herència Miret, però que estaven allunyades de la vila. De fet, a partir d'aquest moment, (vegeu taula 6.2), l'estratègia de M. Vidal serà aquesta: desfer-se de les partides més apartades i comprar o caviar-les per parcel·les sobre les quals era probable que es produís l'expansió de la ciutat. Pensem, per exemple, en les dues finques de Les Clotes i la de Meliò, previsiblement urbanitzables a mig termini si hagués continuat la forta dinàmica expansiva que aleshores encara s'estava experimentant.

B. La producció de l'espai urbà

Presumiblement, M. Vidal combinà dues formes de producció de l'espai urbà. L'una seria la que fins aleshores s'havia emprat tradicionalment a les ciutats catalanes al llarg dels camins i carreteres en el XIX: la parcel·lació de finques i la cessió dels solars en cens. Per l'altra, una relativa o superficial acceptació de la idea d'exemple, apresada potser mitjançant els seus contactes amb Barcelona. Tanmateix, sembla com si M. Vidal hagués assimilat els dos mecanismes i els hagués utilitzat diferentment segons les possibilitats de cada una de les àrees en qüestió.

Afirmant aquesta creença hi ha el fet de la cronologia dels seus tres projectes, que interpretem de la següent manera:

1er. *1877 i 1878*. M. Vidal es dedica a ampliar l'àrea residencial, en les proximitats d'una finca on, per herència, ja hi havia censals establerts: el carrer de Folquet. Amb aquest motiu, i abans de l'obertura de l'expedient per a la regularització de la carretera d'Igualada, adquireix la finca del que serà el futur carrer de Pere Alegret i encarrega un projecte d'alineacions (Figura XVI), que amb l'excepció del corresponent al carrer de Valls,³⁷ és el primer de la història local. L'èxit de la iniciativa, en la qual també van participar-hi Ramon Perlas i I. Joan Ràfols, així com en Josep Inglada com a mestre d'obres, el va portar a perllongar el carrer en 1881 a través d'una sèrie de permutes amb A. Graells Rovira (taula 6.2).

2on. *1874-1883*. En l'interval transcorregut des de la compra de la Fira, a l'any 1874, i l'aprovació del seu projecte d'alineacions, el 1883, M. Vidal deuria sopesar diverses vegades el tipus d'urbanització que s'adeia més en aquesta zona de la ciutat, car, a més, la seva mateixa extensió deuria fer difícil la sencilla aplicació del criteri de les parcel·lacions decimonòniques que, per altra banda, comportaven a

36. A.M. 6/401.

37. El projecte a què ens referim data del 1870 i va ésser realitzat a Barcelona per l'arquitecte A. Casademunt.

més una imatge excessivament ruralitzat. Potser també estava influenciat per l'antecedent del Projecte de la Plaça de l'Estació i per les converses que sens dubte deuria haver sostingut amb els accionistes de la «Compañía de Ferrocarriles de Tarragona a Martorell» amb motiu de les hipoteques que gravaven sobre l'herència.³⁸

De fet, la decisió de M. Vidal respecte a un projecte d'alineacions i que es relaciona amb la quadrícula dels Eixamples, fins el punt que arribava a projectar xamfrans a la cruïlla principal, no és precipitada, i s'acompanya de l'acord amb A. Moliner, el propietari veí, impulsor de la iniciativa i alcalde el 1880.³⁹

Igualment l'establiment d'un cens per a tots una illa de 142.000 pams²,⁴⁰ en la qual el 1884 s'hi va inaugurar el «Tívoli Vilafranquí», empresa privada de tipus recreatiu, afiança la idea que ja hem exposat en un altre lloc sobre el desenvolupament conscient d'estratègies destinades a la producció d'un barri diferent i d'imatge burgesa.

De fet, tot i que no hem localitzat l'E.d'O.P. del Tívoli, potser simplement perquè no se'n va demanar, tenim algunes descripcions que corroboren la impressió de magnificència que hauria de provocar en els vilatans,⁴¹ i en aquest sentit, la lectura de la premsa local demostra com el seu teatre era un dels llocs òptims, juntament amb el del Casino, on es podien celebrar actes públics de tota mena.

3er. 1883. En canvi, el que ja no va resultar tant encertat va ésser el carrer de Miret, en el qual la proximitat del casc antic desdibuixava les expectatives pageses. No gens menys, però, la utilització de la parcel·lació hi va ésser molt ben resolta.

C. Propietat tradicional i negoci immobiliari

Malgrat tot, les seves actuacions estan profundament influenciades per l'estructura social tradicional, i la seva concepció de la propietat immobiliària, reflectida en el manteniment de la figura del cens, així semblaria demostrar-ho. Tanmateix, però, s'ha de tenir en compte que, fins i tot considerant aquesta mentalitat, no deixa d'ésser una contradicció la utilització de l'emfitèusi en una àrea que, com la de *La Fira*, estava dissenyada per a tenir un destí social diferent al dels ravals. A part de restriccions legals que podien gravar aquesta propietat,⁴² aquesta és la seva conducta habitual, que mantenia fins i tot en aquells casos en què, per les connexions amb els paletes, començava a aparèixer una organització immobiliària moderna.

Efectivament, tan Ramon Perlas com I. Joan Ràfols van construir els conjunts de comparets del carrer de Pere Alegret, i fins els pisos de les cantonades amb el carrer del Cid i de Folquet, respectant el dret de la propietat de M. Vidal que en rebia censos anuals. També hem trobat altres solars ocupats per industrials regits pel mateix sistema jurídic.

Probablement, a més de la influència de les pràctiques locals habituals, aquest manteniment obeïa també a altres necessitats, com la de l'obligació a que l'usufructuari acceptava en conseqüència: millorar els solars, respectar les alineacions i els

38. L'enginyer, i diputat provincial Josep Puig i Llagoster era membre de l'esmentada companyia. Degut a la seva condició de vilafranquí pensem que era probable l'existència d'acords entre tots dos. Sobre l'autor, vegeu C. MAS i JORNET (1902), p. 312.

39. Vegeu capítol tercer.

40. R.P. 102/134.

41. M. TRENS (1964).

42. Quan l'original d'aquesta obra estava a punt d'entrar a impremta, Àngels Solà ens va suggerir la possibilitat que aquesta contradicció pogués resoldre's en base a algun condicionant derivat del plet testamentari al què feia referència la Fira.

bans de bon govern, i també la rapidesa amb què podien ocupar-se els solars, qüestió important que calia tenir en compte si volia amortitzar aviat les despeses.

Cal reconèixer que la intensitat d'ocupació del carrer de Pere Alegret va ser considerable, així com la del d'Amàlia durant els primers anys. Quant a les quantitats, els censos oscil·laven proporcionalment segons la superfície dels patis i la quantitat de l'entrada que, de totes maneres, acostumava a ésser simbòlica. En tot cas, però, les quantitats variaven des dels preus més baixos del carrer de Pere Alegret, on per un pati de 50 × 140 metres es pagava un cens anual de 50 ptes., fins als preus més elevats del carrer d'Amàlia, amb 75 ptes. per un pati de les mateixes dimensions, o del carrer de Miret, que pel fet d'estar més a prop del centre, era on els solars tenien un preu més elevat —de l'ordre de 80 ptes. pel mateix pati «standar»—.⁴³ De fet, la rapidesa en l'establiment de censos fa pensar que els costos sempre escassos d'aquestes operacions urbanístiques i immobiliàries podien ésser amortitzats ràpidament.

Tècnis i institucions: l'articulació del bloc urbà localment dominat

Les institucions locals són mitjans de poder utilitzats pels grups socials i, lògicament, entre la majoria, l'Ajuntament és el més important. Hi ha, és cert, altres mecanismes mitjançant els quals es pot afiançar el domini i les ideologies respectives. En aquest sentit, a nivell local, i a part dels partits polítics que ens permetrien connectar amb interessos de classe d'àmbit més general, hauríem de recordar, si més no, el paper de la premsa, el del *Casino Unió Comercial*, el de la *Lliga Comercial i Industrial*, el *Centre Agrícola* i l'*Associació de Propietaris del Penedès*. Seria llarg enumerar la repetició de noms en cada una d'aquestes entitats⁴⁴ i, de fet, afegiria poca cosa al que ja coneixem: la cohesió del grup dominant que es projecta, així, envers la col·lectivitat.

És entorn aquesta apariència homogènia, així com al comportament rendista que el distingeix, que pot parlar-se d'un «bloc de la renda» que, a més, deuria veure amb bons ulls les aventures immobiliàries d'un dels membres que, com M. Vidal i Rollan, sobresortia respecte al conjunt.⁴⁵

En aquest context, la figura del tècnic de l'urbanisme i de la construcció adquireix una posició rellevant, ja que a la fi de l'anàlisi de la seva posició social i de les seves actuacions professionals, es fa palesa l'existència d'una sòlida articulació entre el conjunt del bloc urbà i els mecanismes de gestió que, en tot cas, els mateixos tècnics podien aportar i millorar. En aquest sentit, tant la figura del tècnic municipal com la dels arquitectes en general, mereixen una llarga sèrie de comentaris.

El predomini del professional local

L'escrutini dels noms dels tècnics que firmen els plànols incorporats als E. d'O.P. permet qualificar de restringit el ventall de possibilitats a què podien recórrer els particulars que desitjaven construir. De fet, la característica fonamental es redueix

43. Vegeu capítol cinquè, quan feiem referència a les diferències de preu del sòl a les dues zones de la ciutat. Així mateix, pot consultar-se en aquest sentit un llistat corresponent a les diferents quantitats que estava previst pagar anualment pels patis en cada una de les àrees afectades pels tres projectes, i que es troba al vol. II de la Tesi de Doctorat.

44. Ens remetem, un cop més, a C. MAS (1902). Convé potser només destacar que M. Vidal i Rollan formava part també de l'Associació de Propietaris del Penedès.

45. «El Labriego», 31-V-1882, p. 7.

en el monopoli, per a cada un dels períodes, de la responsabilitat de la construcció i que exerceixen dos tècnics, sempre un d'ells el municipal i l'altre secundari.

En general viuen tots a la població, i cal esperar a la figura de l'Antoni Pons (1911) per a trobar un professional no resident a la vila.

Aquesta predominança de les personalitats, d'altra banda molt lògica atesa la grandària de la ciutat, i que té molt a veure amb la mateixa homogeneïtat morfològica, recull la llarga durada de l'activitat professional del mestre d'obres Josep Inglada, primer, i del arquitecte Santiago Güell, després. En realitat, tots dos, amb un total de 417 i 490 obres respectivament, duen a terme més del 50% de les obres de la ciutat, quantitat que no pot entendre's separatament dels seus càrrecs de tècnics municipals; en Josep Inglada d'ençà 1879, i Santiago Güell des de 1893.⁴⁶ Abans, entorn 1865, ja ho havia estat Fèlix Sallent,⁴⁷ així com també Miquel Elias havia col·laborat en l'urbanisme municipal durant breus intervals.

Quant a Santiago Güell, s'ha de dir que va ésser arquitecte municipal durant dues llargues temporades, amb un interval de sis anys, corresponent al període en què Eugeni Camploch també va ocupar la mateixa plaça.⁴⁸ Després, el 1919, Antoni Pons serà el nou arquitecte municipal, i la seva llarga ocupació del càrrec només estarà interrompuda per dos episodis de tipus polític; l'Ajuntament d'esquerres del 1931 i la Guerra Civil. De fet, la figura de l'Antoni Pons correspon ja al tipus d'especialista que L. Benevolo defineix com «subordinat a la combinació de burocràcia i propietat»,⁴⁹ i destaca de la dels seus predecessors, que estaven totalment immersos en el bloc local dominant i participaven de la seva dinàmica i controvèrsies.

La inserció social i política dels tècnics municipals

A més de la pertinença a l'«èlite» cultural del moment, de la que formaven part els mestres d'obres per l'ambivalència professional, tècnica i artística,⁵⁰ i que continuaren Santiago Güell i Eugeni Camploch,⁵¹ l'acció dels tècnics municipals acostuma a ultrapassar els límits intel·lectuals i s'endinsa en el marc de la gestió política municipal.

La presència dels tècnics en diferents entitats, a les quals pertanyen per origen de classe, l'hem datada d'ençà 1866, quan Fèlix Sallent era component de la Junta del Casino, juntament, entre d'altres, amb Gaietà Vidal i Valenciano i l'aleshores presbíter Josep Morgades i Gili.⁵²

D'ençà aquests anys, els contactes entre professió, classe social i gestió són abundants; citem, per exemple, el cas de Miquel Elias, al consistori del 1876, o bé l'assaig d'afiançament del propietari M. Vidal a través del seu fill, M. Vidal i Folquet, enginyer municipal el 1891.⁵³

Ens fixarem, però, sobretot, en el que podríem denominar l'alternança política-tècnica entre Santiago Güel i Eugeni Camploch, i que es produeix a tot el llarg de la crisi econòmica del canvi de segles i durant els primers anys de recuperació del

46. Santiago Güell firma plànols com arquitecte des de 1892, any en què va obtenir el títol. N'hem trobat una confirmació en: *Exposició commemorativa del centenari de l'E.T.S.A.B.* (1977) i també en L. MALLART (1983).

47. Ll. d'A. 4-IV-1865.

48. L'agost del 1910, E. Camploch abandona Vilafranca i es trasllada a Buenos Aires. Vegeu Ll. d'A. 3-VIII-1910.

49. L. BENÉVOLO, (1977), p. 48, vol. 5.

50. C. MAS (1902), p. 285.

51. C. MAS (1902), p. 324-325.

52. «El Eco del Panadés», 18-II-1866.

53. A.M. 1/344.

1910, en el període que ja hem vist que suposava la reorganització dels propietaris i dels mecanismes de producció de l'espai.

L'alternança Santiago Güell-Eugeni Camploch

Santiago Güell (1869-1955), el principal responsable de l'amable aparença decimonònica de Vilafranca, apareix com arquitecte el 1892 i, d'ençà 1893 substitueix els mestres d'obres i tècnics que, esporàdicament, havien ocupat la vacant des de Josep Inglada.

Santiago Güell pertanyia a una família aburgesada, i el seu germà Pelegrí formava part de l'empresa CORTINA i C.I.A., un dels magatzems vinícoles més importants i que s'organitzaria arran de la crisi de la fil·lorella.⁵⁴ En Santiago i en Pelegrí participaven en diferents societats i institucions vilatanes, i d'en Santiago li coneixem la presència al Centre Agrícola⁵⁵ i a la Junta de l'Hospital.⁵⁶ Tanmateix, però, el més remarcable pot ser la seva presència política a l'Ajuntament, la qual, com Eugeni Camploch (1870-1950), alternà amb la tasca d'arquitecte municipal. En aquest sentit, les dues figures, i sobretot la de Santiago que va ésser també alcalde, són prou significatives.

Per la seva banda, Eugeni Camploch, que ja havia realitzat el projecte d'eixample de Girona (1897),⁵⁷ va ésser regidor de l'Ajuntament de Vilafranca durant la segona etapa d'alcalde d'Albert Moliner,⁵⁸ i va deixar el càrrec el 1904 per tal d'ocupar, precisament, la vacant d'arquitecte d'en Güell. Posteriorment, el 1909, Güell farà el mateix quan Eugeni Camploch abandonarà la plaça en marxar a Buenos Aires.

Santiago Güell va iniciar la seva participació al Consistori el 1906, quan el seu germà ja hi era. En aquesta primera etapa política, va assolir molt breument la funció d'alcalde.

De totes maneres, el novembre de l'any següent⁵⁹ va tornar a exercir el càrrec d'arquitecte municipal, continuant aquesta segona etapa fins el 1919, a partir de quan, i pels conservadors, tornà a presentar-se com a regidor, i repeteix d'alcalde el 1922. Aquest segon període polític a l'Ajuntament finalitzà, per dimissió, el juny del 1923. Tanmateix, però, continuava existint consens respecte a la seva figura, i durant la Dictadura de Primo de Rivera va ésser Diputat Provincial.⁶⁰

Els contactes amb arquitectes i tècnics foranis

Malgrat la presència determinant de les figures locals, cal recordar, però, que el bloc estava inmers dins un conjunt social més ampli, l'anomenat «bloc històric» segons A. Gramsci⁶¹ i, des d'aquest punt de vista, la personalitat d'alguns professionals afincats a Barcelona, adquireix una significació especial.

A la part de la figura de l'Antoni Pons, arquitecte de la burgesia barcelonina⁶² i dels industrials del vi,⁶³ podem remuntar-nos al 1865 amb els contactes existents

54. A. MARTORELL (1902), p. 200.

55. L. MALLART, (1983), p. 13.

56. Ll. d'A. 20-XII-1905.

57. LL. PANELLA i SOLER, (1980).

58. Ll. d'A. 7-X-1904.

59. Tal com queda ben reflectit als E. d'O.P. d'aquests anys.

60. L. MALLART, (1983), p. 15.

61. A. GRAMSCI, (1948-1956), citat per F. ROCA, (1979), p. 17.

62. Arxiu Fotogràfic de l'A.H.C.A.C.

63. Se li coneix, segons l'esmentat Arxiu Històric del C.A.C., (Vegeu 62) el projecte de la fàbrica

amb Modest Fossas, Francesc Daniel Molina, i Adrià Casademunt el 1877, tots tres, coneguts arquitectes, integrants del que hom anomena l'«escola activista» per la seva participació en les obres arquitectòniques i d'infraestructura del «programa d'hegemonia que la burgesia barcelonina anava a engegar durant les últimes dècades del segle». ⁶⁴

Podríem esmentar igualment altres exemples diferents i més tardans, com el de M. Faura i Sans, en 1913, ⁶⁵ que com a geòleg va ésser consultat quan la portada d'aigües.

En contraposició a aquest conjunt, destaca en canvi la figura de Josep Mª Barrenys que, en 1933, va utilitzar els arguments racionalitzadors i la pràctica de l'urbanisme per a transformar la ciutat preexistent. Aquest arquitecte socialment adscrit a la burgesia i, pel que sembla, amb una difusa ideologia situada entre la Lliga i Acció Catalana, va ésser, durant el 1933 i el 1934, el contrapunt tècnic de les actuacions de l'A. Pons, el qual havia estat expedientat el febrer del 1931. Les alternances en el càrrec d'aquest darrer, un altre cop tècnic municipal el 1935 i el 1939, corroboren amb precisió l'existència de vincles entre tècnics i bloc local, i les variacions corresponents d'acord amb la dinàmica política general.

Evolució i característiques del bloc de la renda

En tot cas, les dades que s'han anat exposant fins ara permeten avançar una sèrie de conclusions sobre el paper dels distints grups socials quant a la construcció i l'organització del creixement de la ciutat, essent, potser, la més rellevant, aquella que fa referència a un bloc de la renda integrat pels grans propietaris, i que hauria experimentat un procés de transformació que repercutia en una major heterogeneïtat dels seus membres, així com en una organització més complexa de unes actuacions —incloses les financeres— que contrastarien, sens dubte, amb la simplicitat del mateix grup social durant la segona meitat del XIX.

D'aquesta manera, s'ha pogut constatar que aquest hipotètic bloc de la renda havia passat per una primera etapa en què, mentre la majoria de propietaris estaven començant a assimilar les possibilitats de l'expansió urbana, hi havia un reduït nombre de persones que ja estaven desenvolupant un mercat immobiliari que, si s'hagués mantingut la mateixa dinàmica de creixement, haurien acabat configurant un autèntic monopoli local.

L'estructura social i empresarial d'aquest petit nombre de promotors, més immobiliaris que no rendistes, tenia, a més, l'avantatge d'ésser senzilla i eficaç perquè integrava en unes poques persones tres activitats fonamentals de qualsevol actuació urbanística: promoció del sòl, que bàsicament estava sota la direcció de M. Vidal i Rollan; construcció, realitzada per Ramon Perlas i per I. Joan Ràfols; i racionalització tècnica, encarregada, a més, al mestre d'obres que, pel fet d'ésser el tècnic de confiança municipal, era qui millor coneixia les expectatives de creixement de la Vilafranca del moment. Evidentment, encara, la situació social del conjunt social al qual anava destinada la construcció presentava unes característiques de feblesa, condicionades pel cens enfitèutic, que augmentava les circumstàncies de monopoli d'aquesta petita estructura empresarial.

En canvi, la situació canviaria radicalment a partir dels anys 1910-1915 quan,

«Vinos José Mª Jové» de Vilafranca, així com també la «Vinícola del Panadés» i els «Cementos y Cales, S.A. Monjos».

64 J. QUETGLAS, (1977), p. 80.

65. *La cuestión primordial. Conferencia importantísima.* «El Fructidor», 9-VIII-1913.

com ja s'ha vist, les expectatives de creixement i d'augment dels preus del sòl estaven condicionades per la davallada en la sol·licitud d'obres de nova planta, i el mercat del sòl semblava dependre de les obres de reforma i d'infraestructura. És en aquest context, i en el de la crisi de finals del XIX, que s'explica la presència de grans propietaris que, directament, no estan relacionats amb la construcció i que, en canvi, intenten aconseguir els seus objectius recolzant-se en les institucions locals i les entitats financeres. De fet, situats en aquest punt, és quan creiem que de veritat pot parlar-se d'un bloc urbà rendista, car, es aleshores quan apareixen més clars els seus objectius respecte a l'obtenció de plus-vàlues relacionades amb la urbanització, així com l'ús, amb aquesta finalitat, de les seves connexions amb entitats polítiques i financeres.

Per altra part, però, en el marc d'aquesta tendència progressivament més complexa, sembla com si la figura del tècnic, i amb ell la dels projectes i l'urbanisme, mantingués els mateixos objectius i funcions, amb la qual cosa resulta que el paper desenvolupant per Josep Inglada no seria gaire diferent a l'encarregat a Santiago Güell o Eugeni Camploch, els quals, però, tampoc no podien actuar al marge dels interessos que es desenvolupaven dins el mateix conjunt immobiliari que s'estava desenvolupant paral·lelament. Tanmateix, però, una anàlisi específica de l'urbanisme i dels seus projectes permetrà de continuar en aquest sentit.

The first thing we should do is to get a clear picture of the situation. We need to know what the problem is, how long it has been going on, and what has been tried so far. It is important to get a good history from the patient and to do a thorough physical examination. We should also consider the possibility of other conditions that might be causing the symptoms. Once we have a clear picture of the problem, we can start to think about the best way to treat it. We should always remember that the goal of treatment is to make the patient feel better and to prevent the problem from coming back.

There are several things we can do to help the patient. We can give them some medicine to help with the pain or to reduce the inflammation. We can also suggest some changes to their diet or their exercise routine. It is important to make sure that the patient is taking their medicine as directed and that they are following the other recommendations. We should also schedule a follow-up appointment to see how the patient is doing and to make any necessary adjustments to the treatment plan.

It is also important to provide the patient with some education about their condition. We should explain what is going on and what they can expect. We should also let them know what to do if their symptoms get worse or if they have any other questions. This will help them to feel more in control of their health and to be more active in their own care.

In conclusion, the key to successful treatment is to get a clear picture of the problem and to use a combination of medicine, diet, and exercise to help the patient feel better. We should always remember that the goal is to make the patient feel better and to prevent the problem from coming back. We should also provide the patient with some education about their condition and let them know what to do if their symptoms get worse or if they have any other questions.

1. Get a clear picture of the problem.
2. Use a combination of medicine, diet, and exercise to help the patient feel better.
3. Provide the patient with some education about their condition.
4. Let the patient know what to do if their symptoms get worse or if they have any other questions.

VII.—LA GESTIÓ DE L'URBANISME: CONTRADICCIONS I REFÚS DE LES PROPOSTES D'EIXAMPLE

«El Labriego», portantveu del Centre Agrícola del Penedès, institució adscrita a l'Institut Català de Sant Isidre i òrgan dels propietaris, és una revista que, a més de divulgar tècniques i coneixements agrícoles, i d'opinar conservadorament sobre política i costums, presenta, respecte a l'urbanisme local, una actitud bastant raonable si bé però bastant anodina. El redactor principal era Pere Alegret, que n'era també l'impressor, i les seves opinions són, per tant, possiblement representatives d'un conjunt de persones, de classe mitja, que va assimilar el comportament i actuava en funció de la burgesia. Des d'aquest punt de vista, els seus escrits són assimilables a aquesta actitud: per una banda curulls de tòpics, històrics principalment, i per l'altra, divulgadors del progrés i de la tècnica. En aquest sentit, hi ha un article seu que reflecteix força bé aquests plantejaments i ens indica com a Vilafranca existia una demanda d'urbanisme formal que recollís les expectatives que la majoria (de propietaris) tenia dipositades en la construcció i la reforma de la Vilafranca decimonònica.

Així doncs, el 1882, en Pere Alegret escrivia un article en el qual, entre altres qüestions, es dolia que:

«si en un principi s'hagues aixecat un plànol de la població, tindriem, en el dia d'avui, la satisfacció de veure rectificats els seus carrers... i si en l'esmentat plànol s'hi haguessin assenyalat les línies i rasants, no ens trobaríem alts i baixos amb altres deformitats i perjudicis que s'observen...»¹

Aquestes opinions, que recullen una opinió possiblement estesa el 1884, serveixen per a definir tot aquest període, car amb paraules aproximadament semblants van expressar-se també altres personatges. Malgrat tot, aquest plànol va continuar essent només una possibilitat fins el 1934, encara que la seva absència provocaria a l'Ajuntament algunes dificultats.

En les pàgines següents ens proposem aprofundir en l'anàlisi del desinterès demostrat pels successius consistoris que, amb l'excepció del corresponent al període lliberal, van anar postergant el tema.

Respecte a aquest interrogant, ens hem plantejat la possible existència de contradiccions internes dins el grup local dominant, divergències que s'expliciten en la gestió i el control de la ciutat i el seu creixement.² Assagem, per tant, la hipòtesi

1. «El Labriego», 31-V-1882, p. 7.

2. La qual cosa es relaciona amb la imprecisió de les definicions de «bloc de la renda», «bloc immobiliari» i «bloc del benefici».

d'una oposició entre la burgesia lliberal, recolzada institucionalment entorn de la Primera República, i la preeminència de les forces conservadores durant la Restauració, subordinades a concepcions rendistes i especulatives que, per altra part, no van ni tan sols plantejar-se la possible versió, simplificada, del model «Eixample» en els seus aspectes més formals, cosa que, per altra part, van acabar acceptant altres ciutats semblants.³

Els projectes de l'urbanisme lliberal. 1863-1868

El projecte d'alineacions del sector del ferrocarril no és un fet aïllat, sinó que s'ha de contemplar dins del marc de les actuacions d'una burgesia local econòmicament dinàmica i, d'acord amb les coordenades de l'època, políticament lliberal,⁴ que intentava dirigir l'expansió inicial de la localitat amb l'ajuda de mecanismes urbanístics racionals i concrets.

Amb aquest motiu, i amb anterioritat al projecte, tant els propietaris com l'ajuntament, havien assajat algunes gestions encaminades a controlar els efectes que previsiblement es derivarien de l'estesa de la via del ferrocarril. Amb aquestes actuacions, el grup es diferenciava, per tant, de les intervencions que desenvoluparà més endavant, situades, és clar, en un context diferent.

El plànol general

Des d'aquesta perspectiva, per oposició al que succeirà després, el que sorprèn d'aquests moments inicials és que la primera actuació de què en tenim notícia sigui precisament l'intent de confecció d'un plànol general de la ciutat i de les seves rodalies urbanitzables.

Aquest plànol, en el cas que s'hagués realitzat, entroncaria probablement amb l'urbanisme burgès, previ als eixamples, i que ja s'havia produït en altres ciutats semblants, com Igualada per exemple,⁵ i que amb aquesta mesura intentaven preveure la direcció de l'expansió i la incorporació dels ravals.

La iniciativa del projecte sembla ser que partia d'una Comissió d'Obres, pressumiblement integrada per propietaris i membres del Consistori, que el desembre del 1862 ja ho havia proposat al Ple de l'Ajuntament. Amb aquest motiu, el febrer de l'any següent va obrir-se un concurs al qual van presentar-se dos mestres d'obres de la localitat. En les bases del concurs, s'explicitava que el plànol comprendria «tot l'edificat i a més el radi per a edificar que fixaria la Comissió».⁶

Una altra de les bases deia que, en tot cas, l'Ajuntament es reservava el dret d'apressar el guanyador en la confecció de plànols parcials «amb preferència a l'altre treball». No sabem si aquesta és la raó subterrània per a la qual Miquel Elias, el mestre d'obres guanyador, no va acabar mai el plànol, tot i que ell al·ludeix al motiu de la manca de temps.⁷ El cert és, però, que l'Ajuntament i els propietaris hi estaven interessats.⁸

En 1866, la iniciativa va acabar concretant-se amb un encàrrec de projectes d'ali-

3. ESTEBAN, J. (1976).

4. Seguim aquí la denominació aplicada per Claudi MAS i JORNET. Vegeu: C. MAS i JORNET. (1902), p. 302.

5. J.Mª TORRAS. (1982), p. 302.

6. Ll. d'A. 27-II-1863.

7. Ll. d'A. 28-X-1864.

8. Ll. d'A. 13-XII-1862, 20-II-1862, 20-II-1863, 15-II-1867.

neacions a l'altra mestre d'obres de la localitat, en Fèlix Sallent,⁹ així com en un projecte de portada d'aigües¹⁰ i el ja conegut projecte d'alineacions de l'estació del ferrocarril.¹¹

L'alineació del sector de la Plaça de l'Estació

Tal com ja hem tingut ocasió de comprovar, l'estesa de la via del ferrocarril i el projecte d'alineacions del sector de l'Estació van suposar la introducció d'elements característics en la trama urbana veïna que, en conseqüència, estava destinada a diferenciar-se de la de la resta de la perifèria urbana i a augmentar-ne els preus del terreny.

El projecte d'alineació del sector de la Plaça de l'Estació, obra de l'arquitecte del districte Modest Fossas Pi, no era però massa ambiciós, i a la pràctica suposava només l'alineació d'una plaça de 25 metres d'amplada, i de dos carrers, de 12 metres cada un, que eren els destinats a enllaçar el tràfic des de l'Estació a la carretera de Barcelona i al centre. Tanmateix, tot i la seva senzillesa, l'acompanya una memòria suficientment extensa¹² com per a conèixer els objectius i el marc tècnic amb què es va desenvolupar aquest afer.

Aquesta memòria permet, per exemple, saber que no hi havia encara cap aixecament topogràfic de la vila, per la qual cosa va ésser necessari elaborar-ne un del sector, la qual cosa demostra com fins aleshores, tot i l'encàrrec realitzat a F. Sallent, encara no s'havia fet res al respecte.¹³

De totes maneres, el més significatiu és el que fa referència a la seva finalitat, en la qual s'hi combina l'aspecte tradicional del barroc, l'ornament i les perspectives, amb altres objectius més innovadors com el de la racionalització del tràfic.

Altrament, aquesta dualitat es troba també en altres projectes del mateix arquitecte, com en el del carrer de l'Estació de Manresa,¹⁴ i s'expressa concretament en l'intent de complementaritat de les visions escèniques amb les plus-vàlues que les obres havien de produir en els terrenys veïns. En aquest sentit, M. Fossas fa constar les millores ornamentals que suposaven a la població, així com la bona impressió que aquestes estaven destinades a provocar en els viatgers; assenyala també els beneficis econòmics que reportaven als propietaris, i potser pensant en ells era que es sentia obligat a defensar les amplades proposades; és en aquest punt on intervé la noció del tràfic i la necessitat que aquest fos ràpid i senzill.¹⁵

La insistència en aquests punts contrasta en canvi amb el tractament marginal atorgat a d'altres aspectes, com el de la infraestructura, circumscrita a les voreres i a la plantació d'arbres, oblidant absolutament tot el que fa referència al clavegueram i escolament de les aigües.

9. Ll. d'A. 4-IV-1865.

10. El projecte consta, que sapiguem, de nou fulls, i està firmat per Francisco Daniel Molina. Correspon, per tant, a una etapa intermitja de l'arquitecte, havent deixat el càrrec d'arquitecte municipal de Barcelona i abans de ser arquitecte provincial. Modest Fossas i Pi signa la conformitat com a arquitecte del districte.

11. Vegeu, capítol tercer.

12. Memòria que acompanya el «Plano Oficial para las edificaciones y avenidas próximas a la estación de ferrocarril...», 1867, 8 fulls. A.M. 5/400.

13. De totes maneres, a l'Arxiu Municipal de Vilafranca hi ha disposat un plànol del recinte urbà, cremat parcialment i datat aproximadament entorn 1860, abans de l'estesa de la via del ferrocarril. L'origen del plànol és, de moment, desconegut.

14. J. OLIVERES (1983).

15. Les afirmacions de Modest Fossas tenien com objectiu defensar el projecte, perquè feia possible que «se establezcan buenas comunicaciones entre el interior de la villa y el parador nombrado» (p. 1), així com a què «el nuevo barrio contribuirá al ornato de la población y al aumento de la riqueza urbana» (p. 1), o bé que «el viajero forme una idea aventajada de la misma» (p. 12).

Els instruments jurídics i econòmics. L'enllaç amb la proposta «Eixample»

El projecte va ésser aprovat, amb un consens total per part dels propietaris del sector,¹⁶ en el Ple de l'Ajuntament el 25-V-1867 i el Governador Civil va declarar-lo d'utilitat pública en virtut de la Llei del 17-VIII-1836¹⁷ l'agost del 1868. És a dir, quedava al marge de la Llei d'Eixamples del 1864.¹⁸

De totes maneres, creiem que és difícil que aquesta possibilitat no fos contemplada en algun moment, al llarg dels dos anys que va durar l'afer. Pensem que el projecte havia d'haver constituït necessàriament un motiu de conversa, i àdhuc de polèmica, en els reduïts cercles de propietaris d'una petita ciutat que aleshores tot just assolía els 6.000 habitants. Per altra banda, els seus portantsveus, l'esmentada Comissió, i la mateixa Junta de Govern de la Societat de Ferrocarrils, no haurien possiblement comentat aquesta qüestió amb els tècnics? Creiem que aquestes converses podien molt bé haver-se produït, donat els personatges implicats, entre ells en Modest Fossas i, en aquells moments, el mateix Francisco Daniel Molina, que aleshores era l'Arquitecte Provincial.

Al nostre parer, i per explicar l'absència d'un eixample formal a Vilafranca, cal tenir en compte que en un moment donat aquesta possibilitat s'havia d'haver proposat necessàriament. Recolzant aquesta afirmació hi ha aquestes hipotètiques, però probables, converses, i també les opinions del mateix Gaietà Vidal, que en la revista «El Eco del Panadès»¹⁹ considerava el projecte de l'estació del ferrocarril com un antecedent d'altres iniciatives més importants. Unes i altres recolzen l'existència d'un corrent d'opinió al respecte.

Com a contrapartida, tan sols podem resseguir algunes actuacions destinades a aconseguir-lo, actuacions que van cristal·litzar només en la trama del Poble Nou.

El cert és que la tardana realització del projecte²⁰ i l'oblit generalitzat del tema fan pensar en motivacions més profundes que no pas les que esmentava el mateix Gaietà Vidal, que les atribuïa a la manca de diners i a les reticències d'uns pocs propietaris. Pensem que hi podia influir, també, el context ideològic progressivament més conservador de la burgesia de la Restauració que, pel que fa a aquest cas, es concretaria en el clientelisme local i l'actitud dels successius ajuntaments disposats a respectar l'acord tàcit respecte a un urbanisme sense pla.

Els projectes ulteriors al 1870 proporcionen nous elements d'anàlisi del tema i corroboren l'existència d'aquesta possibilitat.

Les actuacions urbanes entre 1870 i 1910.

El no plantejament

El projectes d'alineacions amb parcel·lari, objectes clau de l'expansió del XIX, no obeeixen, ja ho hem vist, a cap criteri urbanístic global. Aquest fet, d'altre banda general, ocorre també amb les altres actuacions d'ampliació i de reforma del teixit urbà. Per aquest motiu, era normal l'existència de conflictes entre els propietaris,²¹ i en aquest sentit, l'anàlisi de les polèmiques, com la ja coneguda de

16. Ll. d'A. 25-V-1867.

17. Ll. d'A. 3-IX-1868.

18. I. LÓPEZ GONZÁLEZ, (1977).

19. «El Eco del Panadès», 15-IV-1866.

20. «Expediente sobre arreglo de la izquierda de la calle que conduce a la Estación del Ferrocarril...» 1878. A.M. 5/400.

21. De fet, les polèmiques i conflictes respecte el pla formen part del mateix procés urbanístic com altres

l'extrem del carrer de la Soletat²² o la de les travessies de les carreteres, serveixen d'exemple sobre les formes més usuals de pensar i actuar en la ciutat. Només un episodi escapa a aquesta consideració, i indica la presència d'una relativa reflexió por damunt els límits de les finques, és el cas del Poble Nou que permet continuar tractant el tema de l'Eixample.

El coneixement de l'alternativa «Eixample»

El Poble Nou estava certament més condicionat que no els altres barris perifèrics respecte a l'adopció d'una trama regular. Malgrat aquest fet, ens hi hem de referir també des del terreny de les suposicions, tot i que comptem amb l'anàlisi de dos plànols dels propietaris que, dipositats a l'Arxiu Municipal,²³ encaixen perfectament les seves finques i perllonguen els carrers més enllà de les respectives possessions.

Tanmateix, però, a més de la prèvia entesa entre Albert Moliner i M. Vidal, que reforça la possibilitat d'una proposta d'eixample, és interessant afegir altres dades circumstancials que permeten aprofundir en el tema.

La primera qüestió fa referència a unes al·lusions al Pla Castro de Madrid, formulades per l'arquitecte Adrià Casademunt el 1878, arran del seu informe sobre l'alineació del carrer de Rollan (futur Pere Alegret), on comparava l'amplada prevista —7'5 mts.— amb les amplades menors de l'eixample madrileny.

L'altra concerneix a les propietats de l'Albert Moliner i succeeix el 1891²⁴ a conseqüència d'unes edificacions que no seguien l'alineació que ell proposava el 1881 i que havien estat aprovades el mateix any. El mateix Albert Moliner denuncia el fet i argumenta l'obligatorietat d'ajustar-se al plànol aprovat per l'Ajuntament en el Ple del 1881, car només un Plànol d'Eixample, aprovat pel Govern, podia revocar-lo.

Aquestes dues anècdotes poden, si més no, ajudar-nos a imaginar les dificultats inherents a la confecció d'un hipòtic pla d'eixample, en el marc d'un Ajuntament que es desentenia a l'hora de resoldre els conflictes derivats dels interessos contraposats dels propietaris. Aquesta situació, que possiblement té a veure amb unes relacions socials fonamentades en el clientelisme i els clans familiars, es reflecteix també en altres casos, i n'afegim encara un altre, protagonitzat el 1879 i el 1880 pel mateix Albert Moliner quan era alcalde: ens referim a les conegudes polèmiques entre els propietaris, amb motiu de les travessies de Santa Clara i de la carretera de Sant Martí, i com aquest, tot i que comptava amb el suport dels organismes provincials, era incapaç d'actuar davant els qui no acceptaven les noves alineacions i edificaven sobre la calçada.²⁵

La reforma del centre de la ciutat s'ha de contemplar també des d'aquest aspecte.

vegades ja hem fet notar. Recordem, en aquest sentit, les afirmacions de P. Sica. Vegeu: P. SICA (1977), vol. 1, p. 59.

22. Vegeu capítol tercer, quan ens referiem a l'oposició dels veïns a un projecte d'alineacions amb parcel·lació al Poble Nou.
23. *Expediente sobre apertura de dos calles en terrenos propiedad de Don Manuel Vidal y Rollan...* A.M. 5/400.
«Reclamacions d'Albert Moliner sobre un projecte d'urbanització...» 24-II-1891, A.M. 8/403.
24. Vegis (23).
25. *Expediente sobre la travesía de la calle Santa Clara...* A.M. 6/401.

La reforma del centre històric

La reforma del centre tradicional, que s'inicia el 1877 amb motiu de l'ensulsiada de la cantonada del carrer de la Cort amb la plaça de la Constitució,²⁶ presenta les mateixes característiques fins a finals del XIX: l'adaptació als desigs dels propietaris veïns, les instàncies i expedients dels quals es troben dins els sumaris referits als projectes de reforma.²⁷ En aquest sentit, ens deturarem sobretot en l'episodi del 1878, referent a la plaça de la Constitució, perquè creiem que dona la mida de fins quin punt el projecte interessava als propietaris i de com els tècnics municipals (l'Adrià Casademunt i en José Inglada) n'eren simplement els executors.

Cal indicar, doncs, que la iniciativa sorgeix, igual que en l'altre cas, a proposta dels veïns, i com van ésser ells qui costajeren el valor de l'expropiació.²⁸ Al mateix temps, potser convé afegir, també, que davant la reticència d'un o dos propietaris del mateix carrer, desenvoluparen una intensa actuació i en presentaren les denúncies corresponents.²⁹

Per altra banda, els objectius de les obres hi eren ben clars, i a part de la temença més o menys fundada en l'amenaça de ruïna dels edificis,³⁰ el cas és que la finalitat que es presentava com a prioritària tenia un caràcter certament funcional: resoldre la congestió del trànsit provocat per l'afluència en dies de mercat. En segon lloc, citaven criteris estètzants i econòmics (un altre cop l'augment de les rendes). Els informes dels tècnics insistien també posteriorment en els mateixos temes però en cap moment, no van plantejar-ho com una qüestió relacionada amb el creixement general de la ciutat.

De fet, el primer plantejament, globalitzador de la reforma no es troba fins la primera etapa de Santiago Güell, el 1893, coincidint probablement amb la seva primera tasca com a arquitecte municipal, dedicada a continuar els projectes de reforma de la plaça de la Constitució fins al Vall del Castell i plaça de l'Oli. En aquests projectes, Santiago Güell, que havia acabat la carrera el 1892,³¹ es queixava de l'absència d'un plànol general que hauria facilitat la tasca de reforma i eixamplament, tot dient:

«Un dels inconvenients amb què s'ensopega sempre a Vilafranca per a arribar a aquesta fita és el de no poder seguir en els canvis de rasants i d'alineacions, previstos amb motiu de millores, un plànol fix i determinat, amb el qual s'evitarien qüestions de transcendència, a part que s'arribaria abans a millors resultats admirables, que serien d'esperar, comptant amb un plànol de reforma fonamentat amb el de la població, el qual no existeix a la realitat».³²

26. *Expediente sobre el estado ruinoso de las fachadas de las casas... de la Cort y Plaza de la Constitución...* A.M. 4/399.
27. *Expediente sobre denuncia de hallarse en mal estado... Plaza Vall del Castell...* A.M. 5/400.
28. El valor d'un dels solars afectats va ésser fixat en 4.695 pessetes, corresponents a 117 m² 82 cm². Vegeu «*Expediente sobre denuncia de hallarse en mal estado de ruina la casa...*» 1878, A.M. 5/400.
29. Vegeu (28).
30. Vegeu (27).
31. Respecte a la promoció a la qual pertanyia Santiago Güell, coincidim amb L. MALLART (1983) i creiem que va acabar la carrera el 1892, car el mateix any 1893 firmava ja projectes com a arquitecte municipal. Les referències contingudes a l'Exposició commemorativa del «Centenari de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, 1875-76/1975-76» confirmen aquesta opinió i divergeixen per tant de les dades ressenyades per J. RAFOLS al seu Diccionari (1951).
32. «*Expediente sobre alineación de las casas... de la Plaza de l'Oli...*» A.M. 9/404.

Aquesta reflexió, que pel fet de procedir de l'arquitecte municipal assenyalaria la possibilitat d'un canvi en els enfocaments urbanístics, podria haver trobat un recolzament a l'Ajuntament del 1900, quan l'Albert Moliner tornava a ésser alcalde i l'Eugeni Campllonch regidor. Però malgrat totes les aparences, va continuar mantenint-se la tònica que s'havia desenvolupat fins aleshores i, finalment, el mateix Santiago Güell va acabar incorporat a la dinàmica habitual.

La fallida d'aquesta possibilitat, així com les inconveniències d'un urbanisme recolzat en els dissenys dels propietaris, i absent d'uns projectes clars i explícits, havia d'esclatar més o menys aviat. L'afer de les cases de cal Vamus s'explica possiblement des d'aquesta perspectiva.

Contradiccions i polèmica urbanes: l'afer de les cases de cal Vamus, (1910-1912)

Les cases de Cal Vamus, renom amb què es coneix l'edifici situat a l'inici del passeig de la Rambla de Sant Francesc (vegeu figura IX), constitueix a Vilafranca el que presumiblement ha succeït també a moltes ciutats: el motiu principal de controvèrsia urbana, la discussió entorn la qual encara continuen interessant-se els estudiosos i la gent d'edat. De fet, va ésser el primer episodi en el que va explicitar-se públicament la qüestió urbana, i la polèmica va caracteritzar-se des del primer moment pel seu caràcter polític.

En l'afer, que va durar més de dos anys, van intervenir-hi diverses forces locals, l'ajuntament i els partits polítics, així com arquitectes i advocats; la premsa local, és clar, va ésser la impulsora del debat. Amb la finalitat de clarificar, en la mesura del possible, el joc de relacions i de contradiccions que van produir-se en aquest interval de temps, descriurem primer les seqüències dels fets i després assajarem la seva explicació.

A. El desenvolupament de l'afer

El novembre del 1910,³³ l'Ajuntament en ple va acordar una nova alineació a la Rambla de Sant Francesc i va obrir, als efectes, un expedient d'utilitat pública dels terrenys on s'ubicava l'edifici. La decisió es va produir paral·lelament a l'existència d'un corrent d'opinió favorable al respecte i que la premsa havia recollit.³⁴

Malgrat tot, el Ple de l'Ajuntament no va acordar cap altre tipus d'actuació i el propietari afectat va iniciar obres de reforma a l'interior de l'edifici per a la qual cosa i, un cop iniciades les obres, va demanar el permís corresponent.

Obviament, l'Ajuntament va denegar la sol·licitud al·legant l'esmentada declaració d'utilitat pública; calia, per tant, deturar les obres i iniciar els tràmits de l'expropiació. L'acte següent va consistir en la continuació de les obres i l'inici d'un procés judicial contra l'Ajuntament.

Tenim constància d'aquest procés per les notes de la premsa i per l'informe emès per una comissió jurídica que l'Ajuntament havia constituït amb aquesta finalitat.³⁵ Finalment, i després dels tràmits judicials en el Jutjat de primera instància, la Comissió Provincial i Governació Civil, l'afer va ésser fallat a favor del propietari (1912).

En l'interval, l'Ajuntament havia començat una sèrie d'actuacions encaminades a costejar el valor de l'expropiació³⁶ i va encarregar també la confecció d'un plànol d'alineació de la Rambla, que per cert, fins aleshores era inexistent.

33. L.I. d'A. 2-XI-1910.

34. «El Fructidor», 16-III-1912.

35. A.M. 13/408, 14/409.

36. El propietari, el Sr. Torres, demanava 55.000 pessetes al comptat o bé 80.000 pessetes a pagar en vint anys. «El Fructidor», 24-V-1912.

Com a resultat del judici i de la impossibilitat de l'Ajuntament per a pagar el preu demanat pel propietari, l'edifici va continuar dempeus. Malgrat tot, algunes entitats, com la Lliga Industrial i Comercial,³⁷ van continuar les gestions per tal de possibilitar un acord entre ambdues parts.

B. El marc explicatiu del fracàs

Del conjunt d'actuacions que van produir-se durant aquests dos anys, potser poden aïllar-se uns quants factors que permeten explicar no solament el fracàs de l'afer en particular, sinó també els models de gestió urbana que van provocar-lo:

1. *El context econòmic.* Hi ha, és clar, el tema de les plus-vàlues derivades d'una actuació com aquesta. Ja hem tingut ocasió de comprovar que en aquells moments, precisament, la Rambla de Sant Francesc s'estava convertint en el centre funcional de la comarca, per tant, és lògica la posició dels propietaris veïns, que havien de veure amb bons ulls la decisió que, d'altre banda, no era pas nova³⁸ i que la premsa recolzava unànimament.

Tanmateix però, la polèmica es centrava en la forma de pagar l'expropiació, car els diaris de l'oposició, i concretament «El Fructidor»—òrgan del Centre Republicà Federal Radical—, no perdia oportunitat per a clarificar que el seu valor no podia pas ésser costejat per l'Ajuntament, perquè havia de resoldre abans altres necessitats més urgents i també perquè els beneficis revertirien sobretot als veïns. D'aquí a entendre que els propietaris no es decidissin a pagar les despeses de l'operació hi ha sols un pas, que el partit radical va traspasar òbviament, tot escrivint frases com aquestes:

«...critiquem l'esmentat projecte, amb el qual quatre usurers farien un negoci fabulós amb motiu de l'agençament de la vila...»
 «...és molt còmode fer com alguns senyors, que parlen molt però que reculen quan se'ls toca la butxaca. És molt fàcil intentar que sigui el municipi, que sigui el poble modest, qui soporti la càrrega, amagant-li de passada necessitats més efectives i transcendents...»³⁹

2. *L'actitud de les institucions.* De bon antuvi, l'actitud més sorprenent és la de l'Ajuntament que contràriament als seus costums habituals, havia proposat una iniciativa que, com a mínim, podia qualificar-se d'econòmicament difícil. A part dels objectius monumentalistes de l'actuació, quina altra finalitat podia fer decidir l'Ajuntament a pendre aquesta decisió?, ¿es tractava d'una actuació propagandista, simplement plantejada a nivell de la teoria i per això l'Ajuntament no va preocupar-se per a encarregar ràpidament un projecte d'alineacions?

La primera impressió que es té de l'afer és precisament aquesta, però per altra banda, el procés jurídic que va provocar sembla recolzar la idea d'una decisió destinada a convertir-se en efectiva, i potser el sondeig que va realitzar l'Ajuntament prop dels militars per a traslladar el quarter —aspecte al qual ja ens hem referit abans— no fa sinó recolzar-ho.

Tanmateix però, tant el joc polític desenvolupat pels radicals —aleshores partit

37. A.M. 15/410.

38. En Pere Alegret, el 1883, recriminava a l'Ajuntament de no haver-ho fet. Suposem que l'ensulsiament de les cases del final de la Plaça de la Constitució deuria motivar algú a demanar també l'enderrocament de l'edifici de Cal Vamus. Vegeu «El Labriego», 31-III-1883.

39. «El Fructidor», 6-IV-1912.

minoritari al Consistori— com la mateixa inoperància habitual de l'Ajuntament, van impossibilitar-lo d'actuar. La seva deixadesa respecte a la gestió urbana era retreta fins i tot per la Comissió jurídica que esmentàvem abans, la qual recordava que si existís un plànol d'eixample de la població, la discussió no tindria lloc i, en l'interval, recomanava a l'Ajuntament que, com a mínim, encarregués el projecte d'alineacions de les Rambles.

En aquest sentit, destaca també el comportament absolutament passiu de Santiago Güell, que aleshores tornava a ésser arquitecte municipal, i que semblava la persona idònia per a servir d'interlocutor entre el propietari i l'Ajuntament. Però no va ésser aquest el cas i Santiago Güell va destendre's absolutament de l'afer, fins el punt que el projecte d'alineacions va ésser encarregat a un altre arquitecte que aleshores començava a exercir a Vilafranca: l'Antoni Pons.⁴⁰

Aquest fet, relativament sorprenent si no l'expliquem en la mesura que Santiago Güell deuria ésser el director de les obres de reforma a l'interior de Cal Vamus —la qual cosa es relaciona també amb el seu capteniment—, assenyala però, la continuïtat de les formes de gestió tradicionals al Consistori: l'acceptació dels interessos dels propietaris. Si tenim en compte l'objectiu del plànol d'Antoni Pons es fa encara més evident el respecte que alguns d'aquests propietaris devien imposar: el plànol de l'Antoni Pons sanciona les línies de façana d'algunes cases quan obliga la reculada d'unes altres d'on se'n deriva una alineació corba de les façanes de les Rambles. En «El Fructidor», els radicals ironitzaren sobre el projecte que definiren com a «plano curvo».⁴¹

La infraestructura com a resposta urbanística i/o la continuïtat del no-pla

La incapacitat demostrada per l'Ajuntament en el moment d'enfrontar-se a uns problemes que es derivaven de la seva manca de raons objectives, específicament recollides en un pla, era un fet que condicionava la seva gestió.

En la línia de la resolució d'aquest problema, hi ha un acord del ple de l'Ajuntament (1912)⁴² recomanant a l'arquitecte que, a més de l'esmentat projecte d'alineació de la Rambla, pensés també en un plànol general de la població, útil en tots sentits.⁴³ Aquest referència permet datar amb relativa seguretat un esborrall de Santiago Güell, en què hi figura un pressupost per a la confecció d'un plànol d'aquestes característiques.⁴⁴ Segons aquest escrit, es comprometia a acabar, en el termini de cinc anys, un plànol de terme municipal amb alineacion i rasants; i en el de dos anys, un altre de clavegueres. Aquesta proposta l'enllaçava amb la necessitat de resoldre adequadament una sèrie d'iniciatives que aleshores creia que necessitava Vilafranca.

L'intent, com tants d'altres, no va reeixir, i l'organització interna de la ciutat i el seu creixement van seguir regint-se pels tipus de gestions que ja coneixem.

De tota manera, durant aquest anys, va anar configurant-se un centre en la modelació del qual no hi era pas aliena l'arquitectura de Santiago Güell, el qual, com Miquel Elias anys abans, tenia la mida de l'abast públic de les seves obres. Per altra banda, s'ha de mencionar iguament la tasca de l'Antoni Pons, arquitecte municipal des del 1919 i coneixedor dels gustos i desigs d'una classe mitjana en ascensió que

40. Ll. d'A. 14-XII-1910. Ll. d'A. 5-VII-1911.

41. «El Fructidor», 27-VII-1912.

42. Ll. d'A. 27-III-1912.

43. Idem. (42).

44. A.M. 15/410.

mimetitzava el comportament de la burgesia i no es preocupava per unes propostes formals generalitzants, l'alcanc de les quals era, si més no, llunyà. En aquest sentit, l'Antoni Pons és el millor exemple d'un tècnic fidel als desigs d'uns grups socials en ascensió que, mancats d'altres models per a la ciutat, consideraven el procés urbà com un negoci.

Per això, les obres d'infraestructura que van començar a produir-se amb intensitat a partir de 1916 i, sobre tot, durant la Dictadura d'en Primo de Rivera, responien adequadament als seus desigs: construcció d'un capital fix que feia rendible les propietats, i n'augmentava, per comparació, el radi de producció de nou sòl urbà.

Per altra banda, l'interès que l'Ajuntament va demostrar per la carretera de Moja s'ha d'entendre en aquest mateix sentit. Aquest aspecte de l'expansió, al qual ja ens hem referit anteriorment,⁴⁵ es remunta al 1912, quan el veí municipi d'Olèrdola havia demanat a l'Ajuntament de Vilafranca que insistís davant la Diputació Provincial respecte a la construcció de l'esmentada carretera.⁴⁶ Que sapiguem, no va produir-se cap altre gestió, essent aquesta darrera paral·lela a la nova etapa expansiva que d'ençà 1926, precisament, estava experimentant el Poble Nou.

De la mateixa manera, també la renovació i les reformes als edificis del centre accentuava la tendència, i va ésser així, per la combinació d'aquests factors, que la dinàmica urbana va anar mantenint-se, tot i que, ja ho hem vist, el creixement demogràfic era molt feble.

El cercle de relacions inherents a la dinàmica centre-perifèra s'havia tancat. Des d'aquesta òptica, els costos socials eren tan sols secundaris, i, si de cas, només remeiabls a través de les necessitats de treball que oferien les mateixes obres d'infraestructura.

En contraposició, ja veurem que la política urbanística posterior al 1931 es plantejarà com una resposta als problemes que un creixement urbà d'aquestes característiques havia provocat.

45. Vegeu, supra, capítol tercer.

46. Ll. d'A. 28-II-1912.

VIII.—L'URBANISME ALTERNATIU: 1931-1938

La situació de l'urbanisme dels anys vint, durant els quals la seva raó d'ésser consistia precisament en un «desurbanisme» recolzat en la pràctica d'uns mecanismes de control subtils, implícits i basats en qüestions personals, contrasta absolutament amb la situació que es desenvoluparà al llarg dels anys trenta, durant els quals es proposa, precisament, quelcom absolutament diferent.

Cal, però, tenir en compte que l'urbanisme d'aquests anys s'emmarca en un context polític genèricament d'esquerres que conferia a les seves realitzacions una finalitat social pròpia, destinada a satisfer, en principi, aquell conjunt de la població que fins aleshores havia estat materialment postergat. Al mateix temps, també es diferencia de les etapes anteriors perquè, per primera vegada, van explicitar-se formalment una sèrie de propostes tècniques, recolzades en unes mesures establertes globalment a través d'un pla: el Pla Barenys.

Així, pel que fa al primer aspecte, pot parlar-se de ruptura respecte a un període a la fi del qual s'havien aguditzat extraordinàriament els problemes urbans. Des del punt de vista social ens cal recordar, a més, com d'ençà les primeries del XX, s'havia intensificat el problema rabassaire que afectava Vilafranca, no sols per la pròpia població pagesa, sinó també perquè era aquí on es centralitzava l'activitat política dels propietaris i rabassaires comarcals. Aquesta situació, que va concretar-se sovint en un clima de violència semblant al d'altres regions vinícoles,¹ i que, com proposa A. Balcells,² pot equiparar-se a la lluita obrera de les ciutats industrials catalanes entre 1913 i 1927, estava agreujada a més, per les crisis periòdiques que afectaven el conjunt del proletariat urbà; depenents i empleats, boters, fusters i paletes van ser els grups de treballadors més afectats; és a dir, la majoria del sector secundari local.³

Així, a la incompetència de la gestió anterior, s'hi ha d'afegir també un medi social progressivament més tens a la majoria del proletariat i de la classe mitjana; que configuraven, a la fi, un conjunt social relativament heterogeni, però que podria qualificar-se d'alternatiu,⁴ en la mesura que es definia per oposició als grups tradicionalment dominants. Aquest col·lectiu, estava cohesionat per una pràctica política intensa i desenvolupada en diversos aspectes de la vida quotidiana i del treball, representada per personalitats importants al conjunt de Catalunya i, localment, tot i la tradició dels republicans i radicals, per els membres de la nova «Esquerra Republicana»

Per tant, respecte a la pròpia ciutat, les actuacions d'aquest grup, són també oposades als interessos dels propietaris, clients polítics de la Lliga i majoritàriament

1. A. BALCELLS (1968) i F. AURIAC (1983).

2. Aquesta és l'opinió que sosté A. BALCELLS (1968), pp. 14; tesi que de fet, corrobora igualment el mateix F. AURIAC (1983) desde la perspectiva del Llanguedoc.

3. «Gasetta de Vilafranca», 5-IV-1928.

«El Fructidor», 17-X-1914.

A.M. 14/409.

4. F. ROCA, (1979).

monàrquics.⁵ Tanmateix, però, no s'ha d'oblidar l'aspecte formal dels objectius urbanístics que van desenvolupar, que connectava amb la necessitat, a la fi ineludible, d'un pla que, seixanta anys abans, ja havia formulat la burgesia lliberal.

La crisi de la ciutat tradicional

La politització de les qüestions urbanes, que s'havia iniciat entorn de la polèmica de Cal Vamus, segueix ja des d'aleshores, de forma més o menys esporàdica, fins el 1931. En aquest sentit, l'estudi de les revistes locals reflecteix aquesta situació i s'hi observa com els articles van abandonant el tractament estetitzant, propi del segle anterior, com el «El Eco» i «El Labriego», i comencen a insistir en les carencies de la ciutat i en les dificultats de la vida quotidiana.

La crisi del funcionament de la ciutat tradicional apareix també en els escrits que els veïns adrecen a l'Ajuntament, que diversificaven les demandes i no es limitaven, com abans, al trànsit i a l'enllumenat. A més, els temes que s'hi tracten preferentment són problemes que abans només pertanyien a l'esfera intocable de la iniciativa privada i per als quals, d'ençà 1910 aproximadament, es demanava la intervenció de la Corporació.

L'agreujament d'uns conflictes heretats

El procés industrial, que tot i ésser limitat implicava importants problemes laborals, provocava també un seguit d'efectes que condicionaven negativament la morfologia preexistent. Aquestes repercussions es derivaven sobretot de la localització de les fàbriques, ubicades habitualment a les rodalies, i per tant sense cap tipus d'infraestructura, així com del transport dels productes que, durant el trasllat, incidien en el trànsit de les artèries principals.

Tant en un cas com en l'altre, les queixes dels veïns eren freqüents i expressaven, de fet, dos problemes diferents. El primer era el de l'absència de mesures davant els residus industrials, que s'escolaven sense control per la via pública, i que afectaven, és clar, les vivendes properes, habitades majoritàriament per famílies treballadores.⁶ Fins ara, les nostres investigacions no han pogut detectar cap indicatiu d'alguna iniciativa municipal destinada a resoldre la qüestió.

En canvi, el segon, més heterogeni, que afectava el centre de la ciutat i interessava un conjunt social més ampli, mereixia un tractament comparativament més intens. Amb aquest motiu, podem recordar el tema del pas a nivell de la carretera de Santa Digna, punt que ja havíem tractat en capítols anteriors,⁷ així com el de la Rambla de Nostra Senyora, entorn de la qual, el 1920, va produir-se una nova polèmica veïns-Ajuntament, motivada per l'interés que aquells tenien per a controlar una urbanització que, segons ells, potenciava el trànsit i lesionava els seus interessos pel que feia a l'activitat terciària, relacionada, a més, amb la imatge volgudament prestigiosa de la travessia.⁸

Higiene i trànsit, problemes tradicionals de la ciutat burgesa, continuen doncs existint, accentuats a més per la difusió de l'automòbil i la intensitat del transport.⁹

5. Habitualment agrupats en una mateixa candidatura local.

6. Només en relació als conflictes que provocaven els establiments industrials, poden consultar-se, entre d'altres, els següents lligalls a l'A.M.: 23/418, 11/406, 12/407, 14/409, 23/418, 30/425, 33/428.

7. Vegeu capítol III i IV.

8. A.M. 15/410 i 21/416.

9. A.M. 15/410.

Tanmateix, però, a vegades, aquests dos conceptes s'utilitzen encara per a definir situacions completament diferents com eren, per exemple, l'existència de barraques a les afores de la ciutat¹⁰ i les necessitats d'instal·lacions esportives.¹¹

De totes maneres, la crisi de la ciutat tradicional s'expressa també al nivell de la beneficència municipal. En aquest sentit, és interessant assenyalar les iniciatives de l'oposició política local, destinades a substituir, de forma popular, les institucions públiques per a pobres i que suposem que es relacionaven amb la divulgació del cooperativisme. A part de les escoles per a adults, depenents dels centres polítics i sindicals, que existien a Vilafranca com en tantes altres ciutats, tenim notícia d'una barberia comunal, des del 1911,¹² i recordem, a més, la iniciativa de la «Beneficència Vilafranquina», que va començar a funcionar el 1912.¹³

La política urbana segons l'oposició: una interpretació a partir de la «Gaseta de Vilafranca»

Amb la finalitat de conèixer quins eren els aspectes urbanístics considerats com a prioritaris per l'oposició local i, en conseqüència, saber quina era la idea de ciutat, nova o renovada, que proposaven, hem estudiat detalladament el contingut d'una revista, la «Gaseta de Vilafranca», entorn la qual s'agrupaven la majoria d'intel·lectuals i polítics¹⁴ que posteriorment, el 1931, entraren a formar part d'«Esquerra Republicana». D'ençà el 1931, van ésser sobretot ells, els qui intentaren realitzar alguns dels projectes que havien reclamat abans.

Des del punt de vista de la nostra anàlisi, la problemàtica urbana que contemplen aquests autors es concreta en una sèrie de propostes, de les quals en destaquem quatre:

- a) el tema de la formació d'una consciència comarcal. En aquest sentit, l'ideari polític respecte al sentiment territorial és clar.¹⁵
- b) el tema econòmic i la insistència en una base productiva de tipus comercial i bancària. Les connexions amb el tema tantes vegades al·ludit sobre la diversitat de l'estructura econòmica i urbana s'expressa també aquí.
- c) l'oposició als terratinents rurals i grups socials afins, inclosa l'administració central.
- d) les alternatives concretes als problemes locals.

De tots quatre, el primer és el que resta una mica més al marge d'aquesta anàlisi; en canvi, el segon i el tercer reforcen conjuntament la idea d'un grup polític al-

10. A.M. 21/416.

11. A.M. 12/409.

12. «El Fructidor», 16-XII-1911.

13. «El Fructidor», 7-XII-1912, p. 2. En aquesta notícia s'hi recull el número de serveis proporcionats per la Beneficència Vilafranquina durant la primera setmana de funcionament: 204 esmorzars, 268 dinars i 257 sopars.

14. Recordem entre d'altres, els noms dels següents autors; Pere REGULL PAGÉS, Romà de SAAVEDRA, Rudolf LLORENS, Pere MAS i PARERA, Pere GRASES, J. VALERO i RIBAS.

15. Els temes freqüents a la portada de la revista són precisament els de tipus comarcalista, a vegades circumscrits al Penedès. Quant a la pròpia comarca, seguint la denominació de Pau Vila, amb qui polemitzen, són pancomarcalistes. Recordem entre d'altres, els articles següents:

— *El Bluff Erdol-Garra*, 1-XII-1929, p. 6.

— J. ESTALELLA, *El Penedès, comarca natural*, 15-III-1927, p. 1.

— *El mapa del Penedès segons la densitat*, 15-I-1930, p. 4.

— J. VALERO i RIBAS, *El Penedès segons l'orografia*, 1-III-1930, p. 1-2 i 1-III-1930, p. 2-3.

ternatiu al redós d'uns petits però nombrosos grups socials i professionals (la classe mitjana urbana) que es definien per oposició a la classe tradicionalment dominant. Óbviament, el darrer aspecte és el que, des del nostre punt de vista, proporciona les pautes més detallades per a poder analitzar la seva idea de l'urbanisme i de la gestió de la ciutat.

Entre 1926 i 1929, anys de censura però d'evident oposició, els temes d'interès local estan destinats, sobretot, a la ressenya continuada de les carències i de la gestió equivocada. En general hi ha, però, un enfocament que els fa diferents a les revistes dels anys precedents, tendència que, a més, continuarà manifestant-se fins el 1936: és la insistència en el tema dels equipaments i l'èmfasi en el fet cultural.

Així, predomina el tema de les escoles i també de les biblioteques, arxius i museus¹⁶ que, a més, es reforça amb el tractament atorgat a qüestions tradicionalment tècniques: el trànsit i el mercat, per exemple, que són plantejats com a carència: manca de senyalització¹⁷ i d'edifici propi. El problema sanitari és igualment un problema d'hospitals.¹⁸ A més, temes específicament arquitectònics són tractats de forma marginal, i destinats encara a reforçar la necessitat de mesures d'índole cultural. Per exemple, aquesta situació de subordinació de l'urbanisme a la cultura surt molt ben reflectida en el cas d'una sol·licitud per a impulsar un arxiu fotogràfic que es justificava mitjançant la comprovació del canvi en la imatge tradicional de la ciutat.¹⁹ És freqüent també una crítica a la política d'obres públiques,²⁰ que menyspreava altres necessitats.²¹

Per altra banda, però, l'anàlisi d'una situació recolzada en l'especulació immobiliària hi és absent. En fer referència a la morfologia i al procés de creixement, les raons de la crítica són vagues i indefinides, estetitzants i mancades d'alternatives concretes. Concretament, Pere Regull Pagès, en un article del 1927 sobre la urbanització del Poble Nou,²² utilitzava la qualificació despectiva de «neo-vilafranca» i plantejava la denúncia d'un procés d'expansió diferent al de la ciutat tradicional.

Aquesta dimensió contradictòria, concreta i difusa a la vegada, canvia però d'ençà 1930, quan els plantejaments esdevenen més precisos.²³ A més, la comparació amb Barcelona és més sovintejada, i amb ella es fa usual la utilització de la tècnica com argumentació irrefutable; el 1930 es retreu a l'Ajuntament la necessitat d'un organisme de Tècnica Urbana.²⁴ També trobem com s'amplia l'horitzó dels equipaments i constatem, amb sorpresa, com recullen una proposta del Dr. Estalella referent a un parc natural a la muntanya de Sant Pau.²⁵

Les alternatives de la política urbana. 1931-1934.

El projecte d'urbanització i eixamplament

El febrer del 1931, el nou Ajuntament, integrat majoritàriament pel Pacte d'Esquerres, i amb l'oposició minoritària dels radicals, monàrquics i conservadors, tenia els objectius de la gestió urbana materialment configurats.

16. La insistència amb les escoles és un tema repetit freqüentment a la «Gaset...», vegeu: 15-IV-1926, p. 3; 20-IV-1927, p. 2; 15-III-1929, p. 6; 15-IV-1929, p. 2. Respecte altres «equipaments» o serveis culturals, recordem els articles apareguts en el 15-V-1926, pp. 1-2 i el 15-VI-1928, p. 5.
17. «Gaset de Vilafranca», 1-VIII-1929, pp. 5-6 i 15-IX-1929, p. 5.
18. «Gaset de Vilafranca», 1-VIII-1927, p. 3.
19. «Gaset de Vilafranca», 15-VI-1928, p. 5.
20. «Gaset de Vilafranca», 15-VI-1927, p. 3 i 15-IV-1929, p. 5.
21. «Gaset de Vilafranca», 15-VI-1926, p. 1.
22. Pere REGULL PAGÈS, *Carrers del Poble Nou*, «Gaset de Vilafranca», 2-VI-1927, p. 3.
23. «Gaset de Vilafranca», 15-V-1930, p. 4; 1-VII-1930, p. 2; 1-VIII-1930, p. 2.
24. «Gaset de Vilafranca», 4-XII-1930, p. 6.
25. «Gaset de Vilafranca», 1-X-1929, p. 6.

Continuant el camí de les pròpies reivindicacions, es fonamentava, per una banda, en una política d'equipaments que volia dir, sobretot, construcció i reforma d'edificis. Per l'altra, suposava resoldre la més complexa qüestió de la racionalització de l'expansió urbana. Aquest segon aspecte, que pel fet de tractar-se d'un pla general, deuria generar les reticències habituals, va acabar concretant-se, el 1933, en el Projecte d'Urbanització i Eixamplament, més conegut com a Pla Barenys o P.U.E.

Pel que fa als equipaments, les actuacions van centrar-se, sobretot, en la reforma del quarter, cedit a l'Ajuntament el setembre del 1931,²⁶ per tal de transformar-lo en escoles i altres serveis culturals, a més d'una estació d'autobusos.²⁷ També l'assaig de transformació en hospital del Molí d'en Rovira, s'ha d'entendre en aquest sentit.

Aquestes iniciatives, a més de la superació d'uns dèficits, tenien encara una altra finalitat, estaven destinades a incidir en la dinàmica quotidiana²⁸ i anaven acompanyades d'un cert «patriarcalisme»²⁹ així com de la creença que els equipaments expressaven un sentiment col·lectiu.³⁰ Amb aquestes iniciatives, es deduia, per tant, que era possible transformar la ciutat a partir dels equipaments i de la cultura, mecanismes mitjançant els quals era possible canviar les condicions de vida de la població. En aquest sentit, és interessant conèixer la campanya pública destinada a consultar el possible ús de l'ex-quarter,³¹ que responia al desig d'utilitzar el component social de la cultura, que, com sabem, era aleshores un caràcter preminent en les actuacions del polítics d'esquerres.³²

Ultra aquests aspectes, el Pla Barenys és, però, la iniciativa fonamental de l'època i sorgeix com a resultat d'una proposta, a la fi ineludible, però que va haver d'esperar per a ésser formulada a un context on el bloc tradicionalment dominant hagués perdut l'hegemonia. Tanmateix, no es tracta d'un projecte políticament d'esquerres, sinó que més aviat pot definir-se com un pla tècnicament i teòricament destinat a resoldre els problemes d'una ciutat en crisi, en la qual s'havien aguditzat les carències i en la qual la manca de previsions globals estava provocant efectes negatius en els mateixos sectors productius.

D'acord amb les coordenades de l'època, si bé amb un cert retard, sembla que pot inserir-se dins l'urbanisme de reforma de la ciutat capitalista, d'acord amb el model del Gross-Berlin i el seu paral·lelisme a la Barcelona de la Lliga, entre els anys 1917 i 1930.³³ Assagem a continuació alguns dels aspectes fonamentals del pla, el seu procés burocràtic, així com també intentem d'entendre la inserció del seu autor en la pràctica local.

26. Ll. d'A., 30-IX-1931.

27. Ll. d'A., 15-II-1933. La publicació del concurs va fer-se en el Butlletí Oficial de la Província corresponent al 1-III-1933. L'arquitecte guanyador, en nom d'un industrial, va ésser M. CONESA. A.M. 39/434.

28. Més endavant, el 1936, aquesta finalitat es concretaria en el marc d'unes definicions i unes propostes destinades a construir un espai socialment diferent. Escrivia F. ROCA (1983), al·ludint a una comunicació que J. Ll. Sert havia presentat al Ve. C.I.A.M. (París, 1937): «El canvi, la reorganització... era sens dubte quelcom més: es tractava de modificar la lògica de la producció de la ciutat, dins d'un territori on s'hi havia d'establir un nou tipus d'equilibri. Aquest plantejament allunyaria totalment la nova economia urbana del difícil equilibri aconseguit per Carles Pi i Sunyer...», p. 13.

29. E. UCÉLAY DA CAL, (1982).

30. En aquest punt seguim els plantejaments de F. FOURQUET i L. MURAD (1978), quan afirmaven que els equipaments expressen l'inconscient social respecte a les activitats que no poden desenvolupar-se en el marc de la família i de la fàbrica o taller.

31. La revista «Abril» va publicar uns fulls de propaganda en aquest sentit.

32. En aquest sentit, trobem molt representatives les afirmacions de Manuel de Aguilar, reproduïdes per M. TUÑÓN DE LARA, (1977), en referir-se a la difusió de la lectura a Espanya durant els anys vint, (p. 296).

33. F. ROCA (1979).

La figura de Josep Mª Barenys (1875-1954)

La figura de Josep Mª Barenys, i el P.U.E., transcendeixen el context local del moment. És possible de sostenir aquesta afirmació després d'una investigació inicialment errònia del P.U.E.³⁴ i que, actualment, a la llum de noves dades i informacions, estem en condicions de matisar i reformular.

El que sembla indiscutible és que el P.U.E. és una proposta eminentment tècnica, plantejada des de la racionalitat del projecte i de les formulacions acadèmiques.³⁵ L'urbanisme apareix així deslligat del medi social i esdevé un conjunt de mesures, propostes i operacions destinades a incidir en el medi físic de la ciutat, afavorint, en general, les condicions de producció.³⁶

A. Els corrents urbanístics

Per aquest motiu —i hi ha altres dades que ho corroboren— Josep Mª Barenys sembla situat en el corrent alemany de la reforma de la ciutat, encara que l'accent en altres qüestions, com són, per exemple, el tractament de ciutats petites, la ciutat jardí i el treball previ d'informació, assenyalin la influència de les idees britàniques. De la mateixa manera, no podem pas oblidar l'herència del model decimonònic de «eixample».

Aquesta confluència de corrents, a part del P.U.E. es relaciona amb la seva pertinença a un grup de tècnics brillants, relacionats amb la Mancomunitat, entre els quals hi figurava Nicolau Mª Rubió i Tudurí, l'autor del *Regional Planning* (1932), i Ricard Giralt Casadesús, considerat com un dels introductors de les tendències de l'urbanisme germànic.³⁷ Josep Mª Barenys, sostenia, a més, contactes amb personalitats franceses i nord-americanes,³⁸ i va participar, també, en el I Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana (primavera del 1932), on hi va presentar una ponència.³⁹

Aquesta ponència, afirma el nou caràcter de l'urbanisme, no limitat a l'organització exclusiva de les grans ciutats, que té com a finalitat la «millor unió i relació» entre els pobles, així com també «vetllar per la conservació i enaltiment de les bel·leses de la natura en el bé de la moral i la higiene».

Segons J. Mª Barenys, aquest objectiu feia evidents les dificultats reals de les propostes d'eixample i de la reglamentació urbanística dels pobles de la Catalunya rural, i el motivava a insistir en la necessitat d'un cos legislatiu adient i d'uns recursos econòmics suficients. Per unes i altres raons, aportava els exemples particulars del «*Regional Planning*» anglès, el llibre de Heiligenthal pel que fa a Prússia, així com les lleis txecoslovaques, poloneses i sueques. Complementant aquestes formulacions més genèriques, reafirmava igualment el caràcter racionalitzador de les mesures tècniques, sobretot els aspectes referents a la zonificació, reparcel·lacions, ordenances i higiene.

34. En una comunicació presentada al «Coloquio de Geografia» celebrat a Palma de Mallorca l'octubre del 1979, explicàvem una primera hipòtesi respecte al P.U.E., per la qual el consideràvem una proposta arrelada encara en els plantejaments decimonònics dels eixamples espanyols. Vegeu M.A. ALIÓ (1979).

35. J.Mª QUETGLAS (1977).

36. La qual cosa és a la base del pla-idea del Gross-Stadt. Vegeu F. ROCA (1979).

37. Ictineu. Diccionari de les Ciències de la societat als Països Catalans. (1979).

38. La documentació conservada als arxius particulars de Mercè Serra Barenys (néta de l'arquitecte Josep Mª Barenys) conté correspondència del seu avi amb urbanistes afincats a Strasbourg i Filadelfia.

39. Entre d'altres, destaca la participació de Nicolau Mª Rubió i Tudurí i Ricard Giralt i Cassadesús al 1er. i 2on. Congrés. R. GIRALT i CASADESÚS (1932, 1935), i N. Mª RUBIÓ i TUDURÍ (1932, 1935).

B. La pràctica professional

En el terreny de la pràctica professional destaca la seva participació a la delegació de Barcelona del «Banco de Crédito Local» i, pel que sembla, va ésser mitjançant aquesta entitat que va treballar en diferents indrets d'Espanya, centrant-se en projectes d'equipament i infraestructura.⁴⁰ Se li coneix, també, l'elaboració de dos projectes d'urbanització i eixamplament, a les ciutats d'Irun (1926) i de La Coruña (1940).⁴¹ Abans de la Guerra Civil va ésser també arquitecte municipal de la veïna població d'El Vendrell, on també va realitzar-hi el projecte d'urbanització de Comarruga.⁴²

En conseqüència, Josep Mª Barenys sembla una figura idònia per a l'elaboració del pla de Vilafranca, ja que al reconeixement professional en els mitjans tècnics i institucionals, se li afegia a la seva pròpia experiència de la dinàmica i els problemes habituals en ciutats petites.

De totes maneres, els contactes amb la classe política vilafranquina d'aleshores no són clars, si bé aquesta indefinició ens reafirma en la seva probable predisposició a adoptar una actitud racional i objectiva, al marge de les disputes locals.

Tanmateix, però, un cop acceptats els motius de reforma i d'objectivitat d'un pla pretesament racional i científic, persisteixen encara una sèrie d'interrogants davant aquesta avinentesa entre Josep Mª Barenys, a qui podríem situar en els corrents reformistes de la burgesia industrial, i una institució municipal majoritàriament d'esquerres. Per a respondre'ls se'ns ocorren bastants de possibilitats, entre les quals el suport dels radicals, els contactes amb els quals podrien haver-se iniciat des d'uns quants anys abans, arran de la seva feina al «Banco de Crédito Local».⁴³

També pensem, tal com apuntàvem a les nostres hipòtesis, en la necessitat d'un pacte amb l'oposició conservadora d'aleshores, i que a nivell d'urbanisme s'havia d'explicitar en propostes de reforma i millora de les condicions de producció de l'espai urbà. En tercer lloc, i com a explicació més ambigua però ben real, pensem com després del 1931, alguns membres de la majoria d'Esquerra Republicana deuen començar a trobar-se davant d'estratègies i condicionants imposats des del veritable poder econòmic local que, com els industrials del vi, podien haver reconduït el tema del planejament vers aquesta proposta.

El procés d'aprovació del P.U.E.

Al llarg del procés burocràtic que va seguir el P.U.E., des del moment en què van publicar-se les bases del concurs fins la seva aprovació, que, pel que sembla, va produir-se en successives fases durant el 1936-1937, van intervenir-hi una sèrie de circumstàncies que, ultra les de política més general, són considerablement significatives si les analitzem des de la perspectiva del paper tècnic en un afer públic com

40. A la memòria de l'avantprojecte lliurat amb motiu del concurs, hi figuren, entre d'altres, les següents realitzacions: mercats centrals a Sabadell, Águilas (Murcia) i Enguera (València); també de cases de la Vila a Bagà, Cardona, Roselló, Benetaser (València) i Ayamonte (Murcia); igualment, les escoles de Cardona, Roselló, Benetaser i Villanueva de la Reina (Jaén). Hi afegeix també, un projecte de clavagueram a València, El Vendrell, Yecla (Múrcia) i Daimiel (Ciutat Real). A.M. 39/434.

41. A l'Arxiu particular de Mercè Serra Barenys s'hi conserven també plànols d'un projecte d'Eixample per a aquestes dues ciutats.

42. Segons informacions dels seus familiars, particularment Josep Serra Barenys, nét de Josep Mª Barenys.

43. E. UCELAY DA CAL (1982) insisteix en els intents del partit radical per a captar tècnics relacionats amb l'administració local.

és el de l'urbanisme. El tema dels blocs urbans i el de la seva capacitat de gestió troba aquí un bon exemple.

En el Ple de l'Ajuntament del 5 d'abril de 1933,⁴⁴ es va acordar, unànimement, obrir un concurs per a la confecció del plànol general de clavegueres i del projecte d'eixamplament. Les bases aparegueren publicades en el Butlletí de la Generalitat del mateix mes⁴⁵ i a la convocatòria van presentar-se cinc concursants. Abans de la resolució del concurs, l'Ajuntament va demanar assessorament a l'Associació d'Arquitectes de Catalunya.⁴⁶

L'èxit de la convocatòria, a la qual a més d'en Josep Mª Barenys s'hi havia presentat un altre equip interprofessional, la vàlua del qual reconeixia també l'Associació d'Arquitectes,⁴⁷ va ésser doncs considerable, i responia, sens dubte, a un conjunt de gestions ben encaminades i que, s'havien d'haver produït entre l'Ajuntament i la Generalitat.

Des d'un punt de vista públic, l'expectació a Vilafranca no sembla però excessiva, potser pel caire estrictament professional que va conferir-se a l'afer. De totes maneres, s'ha de destacar que el desembre del 1934 va fer-se una exposició pública del projecte, a la qual es va convidar expressament a les institucions vilatanes.

De totes maneres, i malgrat aquesta absència de notícies alienes al món tècnic, hi ha algunes anècdotes que reafirmen les implicacions polítiques del projecte i l'interès que desvetllà.

La primera d'elles va succeir abans de conèixer-se el veredict del concurs, en el transcurs d'un Ple de l'Ajuntament⁴⁸ quan un regidor, del partit radical, va presentar una moció destinada a què l'arquitecte guanyador es comprometés a incloure en el projecte de reforma la desaparició de les cases de Cal Vamus i la del Comte de Moy, (aquesta última ocupava el terreny de l'actual Plaça de la Vila) i, tal com veurem més endavant, tindria un paper important en l'urbanisme dels anys següents.

La segona va tenir lloc durant la fase destinada a recollir la informació prèvia a la redacció del pla. Lògicament, era l'arquitecte municipal qui havia de procurar les dades, i l'A. Pons, un altre cop a la plaça, escatimava la informació a Josep Mª Barenys.⁴⁹

Curiositat a part, tots dos episodis ens donen la mesura del joc polític que s'incorporava al procés d'elaboració del P.U.E. Així, el primer recull les velles polèmiques urbanístiques de l'oposició amb motiu de l'afer de Cal Vamus el 1910. La inclusió de la casa dels Moy tenia un valor més simbòlic i ultrapassava les ambigües consideracions estètiques que, en tot cas, s'havien esgrimit des de 1931.⁵⁰ Era, doncs, l'explicitació inicial dels objectius polítics del pla, així com de la racionalització de les operacions que n'eren conseqüents.

En canvi, la polèmica amb A. Pons és més obscura, potser perquè només la coneixem a partir d'algunes al·lusions marginals o secundàries que apareixen en els

44. Ll. d'A., 5-IV-1933.

45. «Butlletí Oficial de la Generalitat», n° 32, 29-IV-1933, pp. 467-468.

46. A.M. 39/434.

47. «Expedient del Pla d'Urbanització, Topogràfic, Eixamplament i clavegueram. Propostes varies menys la de l'adjudicatari Sr. Barenys». A.M. 39/434. La proposta a la qual feia al·lusió l'Associació d'Arquitectes era la formada per l'equip integrat per: Jacint FERRAS SÁNCHEZ, Lluís CREUS VIDAL i Josep SABADELL MERCADER. El text de la memòria (24 fulls, 5 plànols i 11 làmines) es conserva en aquest expedient.

Antoni NOGUÉS, Lluís VERT DELFORM i I. DAURA, i FIDUCIARIA MUNICIPAL va ésser els altres tres concursants.

48. Ll. d'A., 21-VII-1933.

49. A.M. 39/434.

50. «Gasetta de Vilafranca», 15-IV-1930.

documents conservats a l'Arxiu.⁵¹ En resum, potser podríem pensar que existeixen dos nivells explicatius de la qüestió. Un, el més senzill, és el de la reticència entre professionals. L'altre fa referència a la utilització dels arguments tècnics per a conduir al fracàs el conjunt del pla, car, de l'absència de la informació bàsica, se n'hi podia derivar l'incompliment dels terminis establerts en el contracte amb Josep Mª Barenys.⁵²

De fet, la posició de A. Pons sembla inicialment guanyadora, amb motiu de la conjuntura política del 1935⁵³ i, quan el juny del 1936 l'Ajuntament va requerir-lo per tal de dictaminés sobre el P.U.E., A. Pons va ometre l'informe corresponent. Malgrat tot, el Ple de l'Ajuntament va decidir acollir-se a la Llei de Sanejament de Poblacions,⁵⁴ punt que, en circumstàncies normals, hagués afectat molt favorablement el projecte.

Finalment, i després de la nova destitució de l'A. Pons després del juliol del 1936, Frederic Tàrrrega, el nou Director d'Obres Públiques, va ésser qui va portar directament la gestió de l'aprovació i realització del P.U.E. Un any després, l'agost del 1937, hem trobat la confirmació de l'aprovació del projecte de l'estació depuradora, aspecte que era complementari al Pla.

El Pla Barenys

A. El contingut del Pla

Segons les bases del concurs, el P.U.E. havia d'estar format per: 1er.: un pla geomètric i topogràfic de la vila, amb el projecte d'eixamplament; 2on.: un pla igual a l'anterior, amb el parcel·lari; 3er.: un projecte de clavegueram; i 4art.: una memòria amb l'avant-projecte. Després Josep Mª Barenys va modificar alguns d'aquests apartats i sembla ser que va afegir-hi una darrera memòria, així com el ja esmentat projecte de depuradora d'aigües residuals.⁵⁵

Actualment, es conserven nou figures originals, procedents del conjunt de plànols i projectes presentats a l'Exposició del 1934. Coneixem també una sèrie de fotografies, presumiblement realitzades per ell mateix, que reproduïxen part de l'esmentat material gràfic.⁵⁶ A l'Arxiu Municipal s'hi han trobat dipositats els següents documents: la memòria que va presentar en 1933 amb motiu del concurs,⁵⁷ l'expedient sobre el projecte de la depuradora, i un plànol, molt deteriorat, amb el projecte del clavegueram.⁵⁸

Malgrat la parcialitat del material conservat, poden aventurar-se algunes conclusions i comentaris sobre les dimensions i objectius del Pla, que, d'altra banda, semblen prou raonables si ens atenim a la personalitat del seu autor.

51. Vegeu (49).

52. Vegeu (49).

53. En qualitat d'arquitecte municipal, el 1935, A. Pons torna a firmar una sèrie de projectes d'urbanització, entre ells, els del carrer Dos de Maig i Plaça de l'Estació. A.M., 36/431.

54. Ll. d'A. 24-VI-1936.

55. «Projecte de Depuració d'Aigües Residuals» (A.M. 54/449). La seva localització es referia a la riera de Llitrà, aproximadament en l'actual zona esportiva.

56. A les dependències de l'Ajuntament de Vilafranca, s'han trobat els fulls nº 5, 11, 26, 27, 28, 30, 31 i 32.

57. Vegeu a l'apèndix de la Tesi de Doctorat les fotocòpies corresponents a l'esmentada memòria.

58. A.M. 56/451.

B. Objectius i mètodes

1. *Les fases del treball.* L'anàlisi del Pla, contemplat en conjunt, permet afirmar el seu caràcter complex, caracteritzat, com a mínim, per tres etapes al llarg de les quals van anar concretant-se les mesures i actuacions.

La primera etapa coincideix amb la de la redacció de la memòria provisional presentada al concurs. En segon lloc, sabem que Josep Mª Barenys va recollir una extensa informació sobre Vilafranca que incloïa el coneixement de les monografies locals, entre les quals hi havia una topografia mèdica, així com consultes múltiples amb els vilatans. Durant aquesta fase, molt semblant a la dels «surveys» popularitzats per P. Geddes,⁵⁹ va realitzar una sèrie de fotografies de la vila la finalitat de les quals era la de servir de base als dibuixos dels projectes. En aquest sentit, destaca també l'existència de tres fulls presentats a l'Exposició (Fulls n° 4 i 5) on s'hi expressen les dades de mortalitat (bruta, infantil i segons malalties infeccioses) així com les corbes d'evolució demogràfica o, simplement, representació de densitats. En el primer cas, les xifres semblen extrems de la Topografia Mèdica de Vilafranca, i en el segon dels padrons municipals.

Paral·lelament, però, deuria produir-se també la recollida d'informació sobre l'estat de la infraestructura i l'aixecament topogràfic.

La darrera etapa deuria iniciar-se amb l'elaboració dels plànols i projectes que van exposar-se públicament el desembre del 1934, i hauria de concloure amb la redacció d'una memòria i ordenances de les quals, malauradament, no hem trobat confirmació.

2. *Els objectius.* Tots aquests documents ens situen davant un pla influenciat pels corrents alemanys i britànics, si bé, però, s'hi confonen també alguns elements romàntics, possiblement d'ascendència cerdiana. Tanmateix, la memòria inicial⁶⁰ serveix per a confirmar aquests aspectes més generals, així com per a detectar els objectius explícits del pla.

En comparació al material que van aportar els altres concursants,⁶¹ els quals insistien principalment en aspectes tècnics, topogràfic, sistema viari i clavegueram,⁶² ens adonem que solament és Josep Mª Barenys qui els integra dins una visió més global, tant de la ciutat com de la pràctica urbanística.

Així, el tema de l'eixample supera la formalització geomètrica d'una nova trama urbana i es presenta, sobretot, com un problema d'enllaç amb la superfície edificada, la qual, a partir d'aleshores, es tractarà només com una part de la ciutat. Per aquest motiu, el tema del trànsit tracta globalment la ciutat existent i la futura àrea urbana.

Josep Mª Barenys es planteja igualment el tema de la zonificació, el de la higiene i el dels espais verds, i els relaciona tots tres amb la necessitat de preveure una ciutat adequada a les funcions bàsiques: producció i residència. Aquests objectius, que connecten amb els del Gross-Stadt, sembla ser que es recolzen en la idea de la ciutat com a màquina o instrument racional de la producció, i de l'urbanisme com a actuació destinada a resoldre les interferències derivades de les condicions de vida dels treballadors. És per aquest motiu que reforça el tractament de la higiene i els equipaments, als quals presenta com a supeditats a les densitats i als espais lliures.

59. F. CHOAY (1965); en l'edició en castellà (1970), p. 76.

60. Vegeu (49).

61. Vegeu (47).

62. Vegeu (47).

Josep Mª Barenys escrivia referent a la higiene:

«s'estudiarà la densitat d'edificació fixant el màxim de veïns que podrà contenir cada barri i s'assenyalaran els espais lliures, jardins o camps de joc amb relació al percentatge de població».⁶³

El caràcter racionalitzador del projecte, en tant que normativa de les iniciatives particulars, apareixia recollit en dos components més: un de tècnic i un de jurídic. Ens referim a la reparcel·lació en les zones de nova edificació i a un «Projecte de reglament d'edificació» que vindria a complir el paper de les futures ordenances, a les quals F. Roca també al·ludia com un dels components de la Gross-Stadt.⁶⁴ Tanmateix, Josep Mª Barenys era conscient del que això implicava respecte al sector de la construcció i l'especulació immobiliària, ja que se sentia obligat a puntualitzar «que sense lligar en absolut els constructors els obligui a no transpassar els termes per tal que llurs obres no perjudiquin l'armònic conjunt de la població».⁶⁵

El tema de l'estètica és, però, difícil de sospesar en aquesta memòria. Hi és implícita la justificació de possibles enderrocaments en edificis destinats a una remodelació en el casc antic, futur lloc central (oficines i institucions públiques) i també dipositari del patrimoni històric.

C. Les propostes

La documentació gràfica de la qual disposem permet conèixer una sèrie de projectes que, segons el pla, calia aplicar a Vilafranca. D'entre diverses possibilitats, hem esquematitzat aquest conjunt de mesures, segons si fan referència a l'eixamplament i a l'organització general de la ciutat, o bé si tenen com a objectiu la dotació d'equipament i espais lliures.

1. Eixamplament i Sistema Viari. La proposta d'eixamplament i la inserció a la trama de la ciutat preexistent, així com la de la seva reforma, està reflectida en els plànols que serveixen de base als projectes d'organització del trànsit i de localització dels espais lliures (Figura XX). L'anàlisi d'aquest plànol fa pensar en una sèrie de qüestions, referides a la idea general de la ciutat que es volia aconseguir, així com a la manera com Josep Mª Barenys havia resolt la incorporació dels elements preexistents i que utilitza a favor del seu projecte.

La imatge elemental que sorgeix de la contemplació del plànol és, sens dubte, la d'una ciutat global, compacta. En conseqüència, contrasta amb les tendències del creixement que s'havien experimentat fins aleshores, considerablement disperses i que tendien a potenciar una expansió més o menys estrellada, seguint els eixos dels ravals i de les noves carreteres. Segons el P.U.E., la futura construcció de Vilafranca estaria supeditada a la colmatació dels espais intermitjos entre la ciutat preexistent i un nou límit, constituït per una via de circumval·lació, que, a mode de nova muralla, establia unes pautes molt precises respecte a les formes de l'expansió i els preus del sòl.

De totes maneres, a més d'aquest tractament genèric, el disseny de la nova trama es caracteritzava per un tractament diferenciat segons les àrees, tractament que venia determinat precisament per la disposició del sistema viari dels carrers ja existents.

63. «Expedient del Pla Topogràfic, urbanització, eixamplament i clavegueram. Proposta del Senyor Josep Mª Barenys Gambús. Arquitecte Adjudicatari». Vegeu (40).

64. F. ROCA (1979).

65. Vegeu (63).

tents. Així, els trets dels barris es manifesten en la disposició dels nous carrers, tot i que en les zones de l'eixample tendeix a potenciar l'expansió del Poble Nou i del barri del carrer de Sant Pere.

De fet, la distribució de tot el nou disseny està condicionat per la ciutat preexistent, així com per les possibilitats més o menys favorables dels elements que, en un altre lloc,⁶⁶ havíem anomenat franges marginals i línies de fixació. D'aquesta manera, a part de sancionar el paper estructurant de la via del ferrocarril, consolida també el paper de la carretera de Moja i d'altres carrers perifèrics que s'incorporen igualment a la via de circumval·lació. També transforma els carrers bàsics de l'expansió (per exemple el carrer d'Amàlia, de Sant Julià, del Progrés i de Tarragona) en carrers organitzadors dels nous barris.

Malgrat tot, la nova trama, sobretot als extrems dels barris de Sant Pere, Poble Nou i àrea N.E. (l'actual «La Girada») destaca del conjunt i, si bé amb la ciutat jardí hom hi troba diferències considerables, tampoc no pot menys que reconèixer-se que la disposició dels carrers continua semblantment condicionada al trànsit.

El trànsit és, definitivament, un element bàsic del pla. El seu tractament el condiciona i al mateix temps l'unifica. D'acord amb els elements bàsics de l'urbanisme germànic, el sistema viari es presenta com una peça clau del pla. Aquest tractament, que s'observa en la utilització de l'esmentada via de circumval·lació, pot detectar-se també en altres aspectes com són la consideració atorgada als carrers que condueixen a l'estació del ferrocarril, així com a les principals sortides de la ciutat.

Aquest fet ens indueix a pensar que la base productiva de la ciutat, localitzada sobretot al barri del Molí d'en Rovira i al Raval, hi és ben tractada, i s'hi potencia adequadament al trànsit entre ambdues àrees, cosa que no succeeix, en canvi, als barris oposats, de carrers preferentment residencials, si hem de creure el diferent gruix que assenyalen les intensitats del full n° 32.

Quant al procediment seguit respecte al centre i al casc antic, cal resaltar que evidencia la cristallització de la idea de l'autor respecte a les relacions entre espai preexistent i eixample. A part del trossejament d'alguna illa de cases, s'hi entreveu ja una filosofia respecte al centre de la ciutat: és l'àrea comercial i simbòlica que convé respectar. Per aquest motiu, en la trama central, les carreteres es transformen en carrers secundaris quant al trànsit, i, com veurem més endavant, s'hi preserva la funció de passeig. Tanmateix, però, la ciutat antiga és travessada sense contemplacions per una intensa xarxa viària de trànsit intens, com a conseqüència de les característiques del Raval per una banda, i per l'altra les servituds que genera el mateix centre.

2. Equipaments: el sistema de parcs i jardins. El sistema de parcs i jardins, reflectit en el full n° 13, s'insereix també en el tractament de conjunt de la ciutat, sobretot pel que fa a les noves àrees de l'eixample, on les cruïlles dels carrers, àdhuc els de menys trànsit, són amples, i on la via de circumval·lació és, de fet, un projecte de passeig amb arbres. De totes maneres, l'aspecte més sobresortint és l'assenyalament d'una sèrie de parcs i places, d'algunes de les quals en fa, a més, un projecte a part.

D'entre aquestes superfícies verdes, destaca la previsió de les zones verdes perifèriques, àmplies i de destí superior al del barri. A part del bosquet de Les Clotes i del petit parc en el llindar entre el Poble Nou i la futura ciutat jardí, el més important és, però, la previsió d'una zona esportiva a L'Espirall, amb una finalitat comuna al conjunt de la ciutat. Aquest parc (Full n° 31), de projecte ambiciós i que conté elements mixtos del dibuix romàntic i del funcionalisme (en els edificis), estava des-

66. Vegeu capítol tercer.

Fig. XX. Projecte d'Eixample i d'organització del trànsit en el «P.U.E.», de J. Mª BARENYS (arquitecte), 1934.

tinat a resoldre els problemes bàsics dels equipaments a Vilafranca que, pel que sembla, s'interpretaven a mode de versió reduïda de l'àrea esportiva de Montjuïc.

Menció a part mereixen els casos de la Plaça Milà, El Tívoli i l'actual Era Enrajolada, totes tres d'àmbit de barri. El cas del Tívoli, del qual en coneixem dos projectes (Fulls n° 28 i 29), ens fa pensar en el grau de detall que possiblement s'havia assolit a les altres dues.

Proporcionalment, en canvi, el centre i el casc antic són els dos sectors menys afavorits. De totes maneres, no s'han d'oblidar dues qüestions: l'una és la proximitat del parc de Les Clotes amb el casc antic, i l'altra és el tractament especial de Les Rambles que, a més de complir la funció d'àrea lliure per al barri, estaven destinades a accentuar-ne la funció central.

La consideració de Josep Mª Barnyes respecte a les Rambles és prou significativa i ultrapassa, a més, l'objectiu d'alleugerir-ne el trànsit. Així, a la Rambla de Nostra Senyora, on ja hem vist que el trànsit hi provocava conflictes freqüents, hi projecta una petita plaça de veïnat (Full n° 30), i a la Rambla de San Francesc, on hi recull la moció de l'enderrocament de Cal Vamus, hi preveu un veritable passeig urbà.

Si el detall quant a les previsions de les altres places era prou important, en el cas de la Rambla de Sant Francesc arriba a uns límits considerables. A part d'una perspectiva general i d'un aspecte parcial de la terrassa que ocuparia l'extrem deixat per les cases de Cal Vamus (Full n° 27) hi ha constància d'un projecte, alternatiu, que possiblement deuria haver estat desestimat. Tant en un cas com en l'altre, es sancionava l'ús tradicional d'aquesta Rambla, lúdic i burgès, i es reafirmava la centralitat de l'indret, en la confluència de les dues àrees perifèriques de la ciutat.

A part d'aquest sistema de parcs i jardins, és difícil conèixer quines eren les previsions respecte als altres equipaments. Malgrat tot, és correcte pensar que el tema també hi era tractat. A part de l'estació del ferrocarril, els equipaments incorporats al P.U.E. són, per exemple, els dels edificis a la part central de la ciutat jardí, el destí per a equipaments de l'antic convent del Carme i el tractament, que suposem a part, de l'antic quarter. Fent referència a aquest punt, també la cruïlla entre el carrer del Dr. Fleming, Dr. Janer i de Lepanto, podria estar destinada a canalitzar el trànsit vers el futur Hospital Comarcal.

D. Una proposta per a la ciutat burgesa

Uns i altres aspectes del pla coincideixen a afirmar el seu caràcter globalitzador que integrava una sèrie de nocions extretes de les tendències racionals d'un urbanisme que, d'ençà 1910, s'havien establert a Barcelona. Així, hi veiem que la influència aglosaxona de la ciutat jardí es combina amb la germànica, amb l'èmfasi en el trànsit i la consideració de l'urbanisme a de les necessitats dels sectors productius.

Al nostre parer, però, i des del punt de vista de la trama, així com de la imatge que es desprèn dels projectes de detall, és, sobretot socialment i econòmicament parlant, una proposta burgesa. És clar que aquesta afirmació suposa una contradicció respecte a l'ideari dels grups polítics que li encarregaren el projecte, i encara ho serà més si ens atenem a qui l'executarà durant els anys següents. Tot i la parcialitat dels documents i a les nostres primeres interpretacions, que eren errònies per la seva simplicitat en creure'l simplement un projecte d'eixample tardà, al mode dels eixamples menors tractats per J. Esteban,⁶⁷ no podem menys que continuar reafirmant-nos en el caràcter reformista del pla, destinat a posar solucions en una ciutat que, fins aleshores, s'havia oblidat, en canvi, les necessitats espacials de la producció bàsica:

67. J. ESTEBAN (1978).

la indústria i el comerç, així com les interferències que podia arribar a provocar en l'hàbitat.

La política urbana durant la guerra civil

Cal tenir en compte doncs, que l'aprovació del P.U.E.⁶⁸ i la realització d'alguns dels seus projectes, es produeix durant el 1936 i el 1937, dins un marc insòlit, tant per les circumstàncies bèl·liques del moment, com pels mecanismes urbanístics i econòmics que van assajar-se al llarg d'aquells dos anys.

Es tracta, en resum, d'entendre que a nivell local, els projectes del pla que s'havien concebut com a elements de reforma de la ciutat capitalista, van executar-se des de la perspectiva de la col·lectivització dels mitjans de producció i que aquesta, a l'àmbit de les ciutats, es complementava amb el decret de municipalització de les finques urbanes del juny del 1937.⁶⁹

La part més afectada, quant a l'acompliment del P.U.E., va ésser, en primer lloc, la dels equipaments, que van beneficiar-se de les incautacions efectuades durant l'agost del mateix 1936: són els terrenys del Tívoli, del convent del Carme i de l'Hospital del Molí d'en Rovira.⁷⁰ A aquestes primeres apropiacions s'hi ha d'afegir també l'indret anomenat «Bosquet de Cal Moy» (en el terrenys de l'actual Escola Montagut) i probablement, a remolc d'aquesta iniciativa, va ésser que va derivar-se, ràpidament, l'ensulsiada de la mencionada casa Moy a la Plaça de la Vila.

Tot i ésser l'episodi més conegut de l'època de la guerra, l'ampliació de la Plaça de la Vila no és l'única actuació que va produir-se, car es complementava amb un conjunt d'obres, majoritàriament d'infraestructura, que anaven realitzant-se amb la finalitat expressa de remeiar l'atur; són les obres de noves rasants i voreres a la Rambla de Sant Francesc (aleshores de Pi i Margall),⁷¹ l'eixamplament del tram inicial de la Parellada i les clavegueres del Poble Nou.⁷²

El funcionament dels Serveis Tècnics: la figura del Director Tècnic d'Obres Públiques

Cal entendre, però, que aquestes mesures anaven produint-se a remolc de la nova legislació que s'establí des de Barcelona.

D'aquesta manera ens trobem que l'agost del 1936⁷³ es produeix la destitució dels alts càrrecs del funcionariat municipal. A resultes del fet, l'Ajuntament sol·licita al Departament de Governació de la Generalitat i a la Delegació del Sindicat Únic d'Empleats i Funcionaris Públics, que resolgui la ocupació de les vacants. Per tal d'ocupar la plaça de l'arquitecte, hi va ésser designat Frederic Tàrrega, probablement aparellador o enginyer tècnic, que firmarà els projectes i els plànols fins el 1938.

Frederic Tàrrega és, malauradament, un personatge poc conegut.⁷⁴ Sabem que el seu títol acadèmic, enginyer-arquitecte, li va ésser atorgat a l'Argentina, i també co-

68. «Acció». 20-VI-1936.

69. Informe corresponent d'en Frederic Tàrrega. A.M. 54/449.

70. L.I. d'A. 28-VIII-1936.

71. A.M. 54/449.

72. A.M. 54/449.

73. L.I. d'A. 28-VIII-1936.

74. Les recerques que hem efectuat han estat infructuoses. Fins el moment s'ha investigat aquesta personalitat mitjançant els contactes iniciats amb la família Barenys, aleshores dibuixant Miguel Angel Tàrrega, i que treballava al despatx de Josep M^o Barenys, així com també la documentació més antiga del Col·legi d'Aparelladors i d'Enginyer Tècnics.

neixem la seva pertinença a la Junta de Defensa Passiva de la Generalitat.⁷⁵ Vivia a Barcelona i es desplaçava a Vilafranca tres dies cada setmana.

Durant el període 1936-1938 va desenvolupar una forta activitat car, a més de les tasques burocràtiques, era el responsable de la direcció de les obres que aleshores es feien a Vilafranca, entre les quals hi havia els projectes d'edificis de la nova Plaça del carrer del Carme, i la reforma del carrer de la Parellada. Realitzava a més tots els projectes dels nous edificis, o de reforma, que els particulars li encarregaven; i al mateix temps feia els projectes dels equipaments (colònies i escoles) i obres de sanejament a la comarca. De totes maneres, la seva actuació més coneguda és la corresponent a l'ampliació de la Plaça de la Vila, tema que tractem a continuació, i amb el qual tancarem aquest capítol destinat a l'urbanisme alternatiu.

Projecte d'Eixamplament de la Plaça de la Vila

El febrer del 1937, Frederic Tàrraga firmava una memòria dedicada a explicar els objectius, mecanismes i pressupostos de la nova Plaça de la Vila. Per a la seva urbanització va seguir les alineacions aprovades en el P.U.E., i a més de la Casa del Moy, va haver de preveure l'enderrocament de les cases veïnes amb el carrer de la Cort i Consellers.⁷⁶

Urbanísticament, el projecte de la Plaça es presenta com una actuació unitària, i en Frederic Tàrraga planteja el disseny de la façana dels nous edificis paral·lelament a l'organització de l'espai lliure resultant. Així, entre altres coses, diu que vol aconseguir un «bell i harmònic conjunt» amb la Plaça de Sant Joan, per a la qual cosa el dibuix de les façanes dels nous edificis es presenten a mode de «revival» del modernisme. Al mateix temps, es planteja una sèrie de consideracions respecte als porxos de la Plaça de Sant Joan i projecta una nova plaça que no destorbi les perspectives respecte a l'Ajuntament.

Per aquest motiu, si bé per un costat utilitza argumentacions de tipus monumental i estetitzant, per l'altra es presenta com un racionalista que presenta la concepció de la plaça en funció del trànsit. Per a aconseguir aquest segon objectiu, no hi preveu res més que l'empedrat i la construcció de quatre bancs (encara existents en l'actualitat). El pressupost de les obres provenia d'una subvenció de l'Institut contra l'atur forçós.⁷⁷

Tanmateix, abans de finalitzar el capítol, i en relació al nou edifici, cal remarcar la seva concurrència amb el tema dels equipaments. Inicialment, abans del decret de municipalització de les finques urbanes, el nou edifici, havia de revertir a l'ús privat, residencial i comercial, que ja tenia abans. Després d'aquesta llei, Frederic Tàrraga va proposar una nova construcció, d'utilitat pública que, pel seu caràcter cèntric, entenia que podia destinar-se a noves Oficines Municipals, entre les quals hi hauria les de la presumpta «Caixa Immobiliària», que hauria de crear-se a conseqüència de la realització de l'esmentat decret de municipalització.⁷⁸

De totes maneres, al llarg del 1938, si bé Frederic Tàrraga va continuar la realització de nous projectes, l'activitat constructiva va deturar-se i l'aixecament de l'edifici va quedar postergat.

75. Ll. d'A., 9-VI-1937.

76. Ll. d'A., 7-VII-1937.

77. Expedient relatiu a la reforma de la Plaça de la Vila i expropiació de les cases nº 23 i 25 del carrer de la Cort. A.M. 36/431.

78. A.M. 36/431.

La fi de les propostes urbanes del bloc urbà alternatiu

Durant la postguerra⁷⁹ va produir-se, és clar, la reacció contra els canvis que havien començat a manifestar-se a la ciutat des del 1931, afavorint-se, a més, en el terreny de l'urbanisme, les tendències espacials i les formes de gestió que ja s'han identificat abans respecte als anys vint,⁸⁰ i que podien considerar-se com a prototípiques d'un bloc de la renda.

En aquest sentit no ha d'estranyar que d'entre les primeres iniciatives urbanes de la postguerra s'hagi de mencionar la successió d'una sèrie d'actuacions destinades a eliminar els efectes del Pla Barenys, el qual comportava precisament una normativa legal i explícita respecte al creixement, l'organització i la construcció de la ciutat. Així, entre d'altres disposicions, cal destacar el 1939 la decisió de l'Antoni Pons, un altre cop arquitecte municipal, el qual va recuperar un antic projecte de pavimentació de la Rambla de Sant Francesc que respectava l'edificació de Cal Vamus⁸¹; o també la seva proposta, el 1942, quant a la transformació del Tívoli en una plaça pública,⁸² que si bé recollia alguns dels elements del disseny de la Plaça del Pla Barenys, també en restringia les dimensions i el transformava alhora en parc d'esports.

Per altra part, però, s'ha d'advertir que l'intent tampoc no reeixit, de transformació del Tívoli en Parc d'Esports es relacionava amb la decisió de suprimir totes les propostes del Pla Barenys quant a espais lliures en les franges marginals de la ciutat, com la del Parc d'Esports a l'Espirall, àrea que el mateix 1942 ja era objecte d'un nou pla d'alineacions que sancionava el seu ús residencial.⁸³

Tanmateix, però, la supressió del Pla Barenys no pot endendre's exclusivament com un efecte derivat dels condicionants ideològics del moment, així com tampoc no depèn estrictament de les consideracions que els grups localment dominants tenien de la llibertat d'actuació de la iniciativa privada a la ciutat. Probablement, el destí del Pla Barenys també estava relacionat amb el seu mateix sistema d'equipament i zones lliures, el qual si bé per un costat era materialment irrealitzable a través del sector públic de la postguerra, per l'altre es relacionava també en alguns casos amb els solars que pertanyien als propietaris de terres incautades durant la Guerra Civil i als quals s'estava començant a retornar les finques.

Precisament pel que fa a les incautacions, s'ha de mencionar un altre cop el cas de la Plaça de la Vila, el qual, com a conseqüència de la demolició de l'edifici de Cal Moy i la conseqüent urbanització de la plaça, va generar un procés judicial que, si més no, va resoldre's a favor del propietari a través d'una indemnització.⁸⁴

Per una altra part, però, l'urbanisme de la postguerra també va comportar el desenvolupament d'una sèrie de noves mesures que havien de situar el procés de creixement en la línia d'una nova etapa urbana. Així, a partir del 1943, començaria a aparèixer l'Estat, i en concret la «Obra Sindical del Hogar», pel que fa a la construcció de vivendes protegides,⁸⁵ o bé, seguint els antecedents dels anys vint, esdevindria

79. Un estudi sobre l'urbanisme de la postguerra pot trobar-se al capítol tretzè de la Tesi de Doctorat, del qual se n'està preparant una edició a part.

80. Vegeu capítol setè.

81. A.M. 54/449.

82. A.M. 55/450.

83. *Plano Regulador de calles en el Sector Nordeste de Vilafranca del Panadés*. 1:1000. J. Mª GUIBERNAU, 1942. 52 × 73 cm.

84. A.M. 45/704 H.

85. Com és el cas de sis vivendes a l'extrem del carrer d'Amàlia Soler, el 1943, i que assegurava així el mateniment de les tendències expansives en la perifèria de la ciutat. De fet, però, aquesta serà la localització habitual en la majoria d'iniciatives en què va intervenir la mateixa institució en qualsevol ciutat espanyola.

més importat el paper de les institucions financeres en la promoció immobiliària.

De la mateixa manera s'hauria de remarcar el plànol que, d'acord amb les disposicions de la Llei de Règim Local va acabar encarregant l'Ajuntament, tot i que aquest plànol, a la pràctica, no tindria cap mena de valor.

Però en tot cas, tant la progressiva complexitat dels elements en joc, com la tendència creixent als monopolis immobiliaris, o fins i tot les futures dimensions territorials del mateix procés urbà, fan aconsellable que l'estudi de l'urbanisme de la postguerra sigui abordat mitjançant uns altres esquemes històrics i uns models urbanístics que ja no pertanyen als objectius i plantejament d'aquest estudi.

TERCERA PART CONCLUSIONS

Les bases del projecte refer a la ...

Parlant de la ...

La primera de la que ...

Aquesta ...

1. ...
2. ...

The first part of the book is devoted to a study of the
history of the American people. It is a study of the
people who have lived in this country since the
beginning of time. It is a study of the people who
have made this country what it is today. It is a
study of the people who have built this country
from a wilderness into a great nation. It is a
study of the people who have made this country
what it is today. It is a study of the people
who have made this country what it is today.

TERCERA PART CONCLUSIONES

Abans d'acabar, caldria considerar, si més no, una sèrie de qüestions que ajudarien a entendre millor i a resumir les característiques més rellevants del procés urbà de Vilafranca. Farem això, sistematitzant, en primer lloc, els resultats d'aquesta recerca en un esquema cronològic, i considerant després, aïlladament, alguns aspectes particularment rellevants de la mateixa evolució i transformació de la ciutat: ens referim a l'estabilitat d'alguns factors dominants, tals com l'estructura social, que es complementen, en canvi, amb una estructura urbana en transformació; així mateix, voldríem comentar igualment algunes de les característiques de la relació entre urbanisme i classes socials.

Les fases del procés urbà a la Vilafranca burgesa

Partint de la constatació que el procés urbà vilafranquí presenta abundants paral·lelismes amb el model burgès i, per extensió, amb moltes altres petites i mitjanes ciutats de la Mediterrània Nord-Occidental, convindria comentar, prèviament, dues qüestions sobre les quals tornarem més endavant, i que, en tot cas, també es relacionen amb la identificació de diferències dins d'un mateix procés.

La primera és la que fa referència al predomini, al llarg de tota l'etapa estudiada, d'uns comportaments rendistes que adquireixen el caràcter de dominants en la localitat, que deriven vers plantejaments especulatius, i que permeten concloure, en gran part, sobre les característiques burgeses del mateix procés de creixement contemplat en el seu conjunt. La segona al·ludeix als diferents aspectes d'aquesta evolució, la qual, tot i la propensió a l'estabilitat, va esdevenint progressivament més complexa al llarg dels anys, i que es relaciona amb la dialèctica entre la capacitat de permanència de les estructures espacials i el grau d'innovació o de transformació que repercuteixen, alhora, en l'espai de la ciutat.¹ Per aquests motius, tot i que a Vilafranca es pugui parlar d'un únic procés de característiques socials i espacials ben definides, cal distingir la successió d'una sèrie de períodes que es diferencien entre si precisament perquè en cada un d'ells canvia, en major o menor mesura, el joc de relacions que s'estableixen entre els elements del conjunt urbà.

Aquests canvis d'interdependència en els factors urbans, s'han intentat recollir en una periodització de les fases del procés urbà, que s'ha esquematitzat en una taula (Taula 9.1) que, per altra part, està inspirada en una taula semblant, realitzada per H. Carter,² en la qual, les fases del creixement de les ciutats de Gales, apareixien sistematitzades a partir de la utilització d'una sèrie de factors, entre els quals el de les *formes de l'expansió* i la *transformació del centre* en són dos d'importants. De la mateixa manera, s'ha utilitzat el tema de l'*arquitectura i el disseny*, i s'ha diferenciat igualment el de la *planificació urbana*, encara que, en canvi, donada la dife-

1. Aspecte que ha estat tractat altres vegades per autors diversos. L'estudi de R. GRAU (1979) és particularment rellevant en aquest sentit.

2. H. CARTER, (1968).

rència de context i d'objectius, s'ha prescindit d'aspectes tals com el del transport i la funció urbana, i s'han introduït els factors *mecanismes immobiliaris i estructural espacial bàsica*.

En general, i cenyint-nos al cas de Vilafranca, pot dir-se que la primera fase es correspon més aviat a un període anterior, en els inicis del segon terç del segle XIX. A partir d'aquesta fase, quan sembla ser que mitjançant la desamortització s'haurien començat a produir algunes manifestacions sobre la capacitat immobiliària del mateix procés urbà, és quan s'esdevé la veritable etapa burgesa de la ciutat, al llarg de la qual poden observar-se tres moments diferents. En canvi d'ençà 1931, a remolc de tota una sèrie d'esdeveniments polítics i de circumstàncies socials, pot considerar-se que s'arriba a una situació de reforma (fins el 1936) i de ruptura (fins el 1938).

De totes maneres, és perfectament observable que tot i la tendència a l'estabilitat, es produeixen una sèrie de canvis al llarg d'aquests quasi cent anys, alguns dels quals apunten inexorablement envers algunes de les característiques bàsiques de la moderna ciutat actual.

En tot cas, un comentari més detallat de cadascuna d'aquestes fases pot ajudar a concretar alguns aspectes particularment rellevants del procés urbà a Vilafranca.

1. Etapa pre-burgesa

La referència a uns antecedents, cronològicament ubicats en una etapa que està al marge d'aquesta investigació, té la seva explicació en les transformacions espacials que s'originen abans del que és la pròpia fase burgesa i que n'arribaran a constituir elements fonamentals. Tanmateix quelcom semblant succeeix també amb alguns comportaments de tipus social.

Pel que fa als elements espacials, caldria referir-se a l'alineació de la Rambla de Nostra Senyora i a la primera construcció del quarter el 1802, així com a la iniciativa d'arranjament de la Rambla de Sant Francesc (1823) i, sobretot, a la urbanització de la Plaça de Sant Joan (1847); tots tres episodis plantejaven les bases espacials del que serà l'expansió i la reforma en els anys succesius.

Entorn aquests episodis, així com als que en general s'esdevenien amb motiu de les desamortitzacions, es deuria propiciar l'aparició d'un comportament especulatiu respecte al propi espai.

2. La Vilafranca lliberal

Com a fase inicial de l'etapa burgesa, destaca un breu període que està comprès, aproximadament entre 1847 i 1870. Aquesta fase s'iniciaria, doncs, a remolc de la urbanització de la Plaça de Sant Joan i finalitzaria el 1870, quan els mecanismes de control del creixement de la ciutat estarien ja absolutament configurats.

Les seves característiques fonamentals són de tres tipus. La primera, l'estesa de la via del ferrocarril; la segona, la racionalització del procés de creixement i de reforma mitjançant les propostes d'elaboració d'un plànol general de la vila (1862) i el primer projecte d'alineacions de la perifèria urbana en el sector de l'Estació del ferrocarril (1867-1868). El tercer aspecte, en canvi, fa al·lusió a l'assimilació, per part de propietaris i Consistori, del valor de canvi que podien assolir les finques afectades per aquests esdeveniments. L'existència d'aquest comportament capitalista pot corroborar-se mitjançant el coneixement dels negocis de compra i venda que van efectuar-se amb motiu de l'esmentat plànol de barriada pròxima a l'Estació, així com per les hipoteques que s'efectuaren sobre finques pròximes a l'esmentada via.

És doncs una fase on predominen actuacions que faciliten l'expansió, a la qual

recolzen, a més, una sèrie de circumstàncies que oscil·len des del dinamisme polític fins al creixement econòmic generalitzat. És, igualment, una etapa amb un elevat índex de construcció que dona lloc, encara, a una morfologia heterogènia, i on la tipologia arquitectònica i els mitjans de producció fan factible, a més, el veïnatge de classes socials diferents, i la proximitat i coexistència dels usos residencials i productius.

3. El desenvolupament de la Vilafranca burgesa

El començament de la fase següent pot establir-se als voltants del 1870, quan s'aprova un primer projecte d'alineacions amb parcel·lari al carrer del Valls, que denota que, aleshores, les previsions de desenvolupament i de gestió de l'expansió de la ciutat ja havien postergat la possibilitat de l'eixample.

És aquesta una fase durant la qual es compleixen totes les característiques prototípiques del desenvolupament de l'etapa burgesa. Per un costat, el procés de construcció experimenta un considerable augment, el més alt de tot el període estudiat (Figures I, III, IV i V). Aquesta expansió es produeix de forma materialment il·limitada, sense impediments ni reglamentacions derivats de la normativa urbanística, de la mateixa manera que la reforma del casc antic tampoc s'havia esdevingut al marge dels interessos i desitjos dels mateixos propietaris. En tot cas, els desacords, quan existien, i que apareixen amb motiu de les travessies de les carreteres de Vilanova, Igualada i Sant Martí, esdevenien episodis que es dirimien, o no, segons les correlacions de força política i social aleshores existent.

Són també uns anys durant els quals s'organitza per primera vegada un sòlid mercat de la construcció, que estava recolzat, i relacionat, amb l'aparició d'un veritable negoci immobiliari, d'entre el qual, el d'en Manuel Vidal i Rollan n'era el més important. De totes maneres, i això és particularment significatiu, al costat de la introducció de les novetats inherents a l'organització d'aquest sector productiu, el desenvolupament de la mateixa producció del sòl i de la vivenda estava recolzat per la utilització de uns mecanismes que, com el del cens enfiteutic, el pati, i la casa de comparets, eren heretats del passat.

En tot cas, però, l'absència d'unes directrius explícites no va impedir l'existència d'una tendència a la reorganització de les activitats i les classes socials a l'interior de Vilafranca. Aquest procés s'iniciava mitjançant una sèrie de fets, com el de la densificació del casc antic, amb l'addició de plantes i, també, el de la reforma del centre comercial. Al mateix temps, les diferències dels preus del sòl, i dels barris perifèrics, així com les modalitats d'urbanització utilitzades, demostren que era molt probable que s'hagués plantejat la possibilitat d'organització d'un petit sector destinat a classes benestants entre el c/. d'Amàlia i la Rambla de Nostra Senyora.

4. Crisi i replegament urbà al centre

A partir del 1890 aproximadament, tot i la situació de crisi, o potser en part, com a conseqüència, es desenvolupa un procés de reorganització espacial que suposa, sobretot, l'abandonament de les expectatives residencials per a classe mitja-alta al Poble Nou, i la potenciació de les dues Rambles com a única àrea residencial de prestigi.

El canvi en l'orientació de la residència, cosa que es produeix també en moltes altres ciutats semblants, pot ésser explicat, probablement, per la influència d'una sèrie de factors, entre els quals el de la mateixa deturada en el dinamisme econòmic, que feia impossible l'èxit d'una iniciativa ambiciosa, atesa la categoria i grandària de la mateixa ciutat. De totes maneres, probablement, no deuria pas ésser tampoc

aliè el fet que els carrers centrals deurién començar a experimentar des d'aleshores, i sobretot des dels primers anys del segle XX, una potenciació derivada de la terciarització.

De totes maneres, a redós de la mateixa crisi continuava produint-se el procés expansiu de la ciutat, i al mateix temps s'accentuava la diferenciació en sectors de la perifèria. Durant aquests anys, com a resultat de la reorganització de la indústria vinícola, els magatzems vinícoles adquireixen una aparença diferent i, d'acord amb les exigències del parcel·lari, la seva ubicació comença a individualitzar el que seran els futurs barris industrials de la Vilafranca tradicional al Moli d'en Rovira i la perifèria del Raval.

Resenyem, per últim, l'aparició de canvis també en les estructures de la propietat, car durant aquests anys no va deturar-se l'activitat immobiliària, com ho testimonien els murs de tanca executats durant aquests anys.

5. La represa del creixement

Si alguna cosa diferencia, bàsicament, aquesta etapa de l'anterior, aquesta és, sens dubte, la utilització de noves formes de promoció immobiliària, les quals aprofiten, per una banda, la inèrcia expansiva desenvolupada durant l'etapa anterior, així com, per una altra, incorporen també actuacions que, amb un caire més elaborat, suposen la introducció de mecanismes pròpiament capitalistes en l'organització de la ciutat. En aquest darrer sentit, al meu parer, el comportament de les institucions financeres locals i dels industrials del vi, com a agents urbans, són els dos factors que suposen un canvi fonamental respecte a les èpoques precedents.

Tanmateix, però, des d'un nivell específicament espacial, s'ha d'insistir en la persistència de les tendències organitzadores heretades, les quals, com dèiem en pàgines anteriors, experimenten una considerable represa com a conseqüència de les mateixes actuacions urbanes en l'espai central i en les seves proximitats. Aquestes actuacions, sobretot les obres de clavegueram, empedrat, enllumenat i d'altres, repercuteixen en la revalorització del nou centre urbà i carrers contigus i fan possible, conseqüentment, una expansió de l'àrea residencial més enllà dels límits existents.

Va ésser així que el centre terciari, convenientment segregat ja de l'àrea de comerç tradicional, va transformar-se en un lloc cobejat com a àrea residencial, i l'antiga barriada del carrer d'Amàlia que havia d'ésser un eixample, va esdevenir una barriada per a la classe mitja, l'hàbitat de la qual era facilitat per la introducció dels petits blocs de pisos i pels petits «xalets». En canvi, els preus més baixos a la resta de la perifèria, així com la coexistència amb les instal·lacions industrials, induïen, sobretot al Raval i al Moli d'en Rovira, l'organització de barriades pròpiament obreres.

6. La reforma de la ciutat capitalista

Si des de 1870, aproximadament, el procés urbà havia estat dirigit i gestionat quasi exclusivament per un grup local absolutament contrari a qualsevol tipus de control urbanístic i que refusava, fins i tot, la confecció d'un plànol de la població, en aquesta etapa la característica més rellevant consisteix, precisament, i per oposició, en el desenvolupament d'una sèrie d'actuacions urbanístiques, fonamentalment el P.U.E. destinades a gestionar i dirigir l'expansió i la reforma de la ciutat.

Aquest canvi d'actitud, recolzat en esdeveniments polítics i socials, estava propiciat pel que s'ha denominat bloc urbà alternatiu, el qual va establir un pacte amb el bloc del benefici mitjançant l'adopció d'un urbanisme que localment no suposava

un enfrontament, sinó simplement la reforma de la ciutat preexistent, a fi i efecte de millorar la seva capacitat de producció industrial i comercial.

Tanmateix, però, un aspecte del P.U.E., el que fa referència al benestar, i que es recolzava en el sistema d'espais lliures i equipaments, evidenciava també la voluntat de transformar la ciutat en un lloc de vida òptim per a tothom, i no solament el lloc del negoci i d'ostentació de poder dels més rics.

7. La ruptura urbana

En tot cas, aquests aspectes més relacionats amb les condicions de vida dels vilafranquins esdevenen l'element fonamental de la breu fase corresponent als anys 1936-1938. És aquesta, però, una etapa de ruptura, a mode de parèntesi històric durant els quals s'assagen una sèrie de mecanismes de transformació de la col·lectivitat i que, com en altres ciutats i pobles de Catalunya, incideixen de manera atípica en l'espai català.

Hi ha, per exemple, l'èmfasi en els equipaments —sobretot escoles i hospitals—, la funció dels quals estava destinada a transformar les condicions de vida de les famílies i on, d'haver prosperat les iniciatives, se n'hagués derivat una incidència espacial determinant. De totes maneres, al meu parer, el que distingeix aquests dos anys i mig consisteix precisament en la mateixa concepció de l'arquitectura i l'urbanisme, al qual s'entén com a tècnica executada des de les institucions públiques i sobre una ciutat que estava entrant en un procés socialista mitjançant les disposicions sobre la col·lectivització dels sectors de producció i la municipalització de les finques urbanes.

Els factors d'estabilitat i els factors de transformació

Observant la relació entre l'estabilitat i la introducció de diverses innovacions al llarg d'aquest procés, s'ha pogut constatar que, de fet, existeixen dos conjunts d'elements, un espacial i un altre social, que presenten, a més, característiques estructurals com a conseqüència de l'estabilitat amb la què es relacionen amb els altres components de la ciutat, així com la seva capacitat per a absorbir modificacions que repercuteixen, un cop integrades, en l'enfortiment d'una estructura que, si bé lentament, va esdevenint progressivament més complexa.

L'estabilitat de les estructures espacials

A part de la preeminència dels comportaments socials, als quals es farà esment més endavant, s'ha pogut observar que un dels factors fonamentals de l'estabilitat es refereix, sens dubte, a la disposició d'una malla espacial bàsica que s'estableix als inicis del procés i que utilitza, com una de les peces clau del seu entramat, la mateixa ciutat tradicional. És significatiu remarcar que la permanència d'aquesta estructura espacial, es remunta a la successió d'una sèrie de fets que, en el moment en el qual van produir-se, pressuposaven una profunda transformació: és el cas, per exemple, de la via del ferrocarril, de les carreteres, i de la Plaça de Sant Joan. La diferenciació que a partir d'aleshores s'establiria entre l'espai ja construït i els entorns tot just esbossats es plantejava també, a la ment dels propietaris, com una realitat nova que anava unida a la possibilitat de desenvolupament d'uns negocis fins aleshores inexistents.

En tot cas, però, s'ha pogut comprovar que aquestes transformacions van esde-

venir a la llarga factors d'estabilitat que condicionaren el decurs urbà dels pròxims setanta-cinc anys, aproximadament.

De la mateixa manera, tampoc no s'ha de menystenir l'efecte d'una sèrie de canvis menors que anaven produint-se en les fases més avançades del procés, i en concret des del 1892. En la majoria dels casos eren canvis que tenien com a objectiu mantenir, o reforçar, les tendències inicials, tot i que a vegades eren també l'antecedent d'uns canvis radicals que no cristal·litzarien fins després de la pròpia etapa burgesa i ja en els inicis de l'actual.

Seria, per exemple, el cas de les *obres d'infraestructura* desenvolupades durant els anys vint, els efectes de les quals, tot i fer possible un augment de la qualitat de vida, repercutien també en la revalorització de l'àrea central, i suposaven, per tant, una potenciació de les tendències expansives. També podria pensar-se que haurien tingut una funció semblant, en el cas d'haver-se realitzat en el seu moment, els equipaments de la Vilafranca republicana.

Per una altra part, encara que aquesta dialèctica entre estabilitat i transformació pugui ésser aplicada en l'anàlisi del comportament d'alguns components urbans contemplats aïlladament, aquest plantejament també serveix per explicar les característiques evolutives de conjunts estructurals tals com el del conjunt centre-perifèria urbana, respecte al qual ja s'ha vist que, tot i les seves modificacions, sempre s'han mantingut unes constants quant a la estabilitat i enfortiment del paper del centre i a la diferenciació de les parts de la ciutat.

Plantejada així la qüestió, la dualitat centre-perifèria urbana s'ens apareix com un exemple d'estructura formal molt senzilla, constituïda només per dos elements, les relacions entre els quals s'especifiquen mitjançant uns lligams molt senzills de reciprocitat i de veïnatge i en la qual, qualsevol modificació en un d'ells, implica una readaptació a l'altre.

Conseqüentment, doncs, aquesta dualitat, en la que conclusions més detallades permeterien introduir l'estructura radial, sempre evoluciona mitjançant una sèrie de readaptacions que suposen el manteniment d'una dualitat que, per altra part, va esdevenint progressivament més complexa i que, per la seva dinàmica interna, recorda la capacitat de transformació que, des d'un altre punt de vista, ja s'ha plantejat en les explicacions del procés dels sistemes urbans. Tanmateix, a partir d'aquí s'obre un procés d'investigació que escapa als objectius i enfocaments que ens havíem proposat.

Les resistències al canvi

Indiscutiblement, els factors que tenen un comportament més resistent al canvi són aquells que es relacionen amb les estructures socials i, concretament, amb l'ús social de l'espai i la construcció de la ciutat. De tota manera, aquestes característiques aparentment tradicionals, ja s'ha vist com en realitat no estan pas determinades per estructures ruralitzants, difusament arcaiques i condicionades per la influència comarcal, sinó que, com és el cas de les actuacions de Manuel Vidal i Rollan, semblen difoses des de Barcelona i es relacionen, a més, de manera indiscutible, amb l'afiançament de les lleis del capitalisme quant a la producció del sòl urbà, reutilitzant elements tradicionals tals com el cens emfitèutic i la «casa de comparets».

Per altra banda, les resistències al canvi que es deriven de l'actitud de propietaris i institucions locals no semblen pas referir-se a una cultura, uns ritmes de vida o unes mentalitats ruralitzants, sinó que més aviat s'haurien de connectar simplement amb el marc social i polític de l'Espanya de la Restauració, fortament conservadora quant a la ideologia i a les fomes d'acumulació i reproducció del capital.

Per aquest motiu, a Vilafranca, abans de referir-nos a unes imprecises influèn-

cies rurals,³ ens sembla que seria millor parlar dels efectes d'una sèrie de fets extra locals, que afecten és clar, la ciutat i que per aquest motiu confirmen simplement el caràcter obert del procés urbà. Pensem, entre d'altres, amb els efectes de la crisi de la fil·loxera, però també amb els de la crisi econòmica generalitzada a finals del segle, així com el 1929 i el 1934. De la mateixa manera podríem recordar el fet de la crisi rabassaire, que no per les seves característiques agràries deixa de provocar una successió considerable de fets polítics, que s'esdevenen a les ciutats i que també tenen als seus habitants com a protagonistes.

La remissió d'aquesta sèrie de fets a unes circumstàncies d'índole extracomarcal i que es situen al nivell de les estructures polítiques dominants, ens serveix igualment per a explicar l'enorme capacitat de pressió dels propietaris i la seva clientela, així com la de la seva estabilitat quant als mecanismes de gestió i de control del procés urbà, que, com s'ha anat veient, i al marge dels canvis quan a les modalitats de promoció immobiliària, van mantenir-se absolutament contraris a qualsevol tipus de pla, d'ençà 1870 aproximadament.

La resistència al canvi apareix així explicitava al nivell de les actuacions concretes i precises que presideixen la transformació i el creixement real de Vilafranca, la qual, si de cas, havia de contemplar els episodis de l'urbanisme modern espanyol —l'eixample i les reformes al casc antic, el pla de la població, i d'altres— com a utopies que, en tot cas van ésser assumides com alternativa política.

Urbanisme i classes socials

La relació amb el context polític apareix de manera molt clara en l'anàlisi de les iniciatives urbanístiques locals, qüestió que, per altra part, ja s'havia plantejat inicialment en la introducció, atribuint-li la funció d'un mecanisme racional i complex, destinat a potenciar el creixement i corregir les tendències d'organització de l'espai urbà. Tanmateix, però, ja s'ha vist que les possibilitats d'actuació canviaven considerablement segons quins fossin el context polític i els objectius socials i econòmics a cobrir.

Així, hom ha pogut constatar que l'actitud dels grups locals socialment dominants, i de les institucions municipals, evolucionen des d'una primera actitud relacionada amb els plantejaments lliberals de la Primera República, i que semblaven força favorables a l'acceptació de mesures urbanístiques que, en tot cas, estarien destinades igualment a revertir en la promoció immobiliària, a una altra, que serà la dominant al llarg del procés, i que es caracteritzarà precisament per una predisposició contrària a la introducció de qualsevol iniciativa que pogués reduir les actuacions de propietaris i promotors. El predomini d'aquests plantejaments, que deuriem estar reforçats pel sistema de clientele locals, i que remet al concepte de bloc de la renda, tanmateix dominant a la Espanya de la Restauració, permet explicar que fos materialment impossible la introducció d'un mínim de mesures correctores que superessin les disposicions dels Bancs de Bon Govern. De fet, la solidesa d'aquesta actitud va fer-se palesa fins i tot en el cas dels intents de Santiago Güell, que deuria veure's obligat a renunciar als seus tímids assaigs de reforma des de l'interior del seu propi grup social.

De tota manera, no deixa d'ésser sorprenent que des de l'oposició —d'altra banda difícil—, no es desenvolupessin alguns discursos crítics, mínimament racionals, destinats a explicar l'abast econòmic de l'expansió urbana. Recordem en aquest sentit

3. Sembla doncs que podria aventurar-se una discrepància amb els plantejaments de R. DUGRAND (1963), tot i que aquests havien guiat inicialment les nostres hipòtesis.

les opinions de la premsa relacionada amb els partits de l'oposició,⁴ la qual acostumava a presentar les seves alternatives en funció de la manca d'equipaments més que no en la injustícia social dels mateixos mecanismes urbanístics.

Per altra part, però, la insistència en els equipaments no deixa d'ésser un plantejament lògic per a uns grups socials que relacionaven les seves alternatives urbanístiques amb la mateixa capacitat instrumental de la ciutat i tendien a insistir, per tant en les carències del sector públic —la higiene i la cultura— i en les necessitats del sector productiu, que implicava igualment a treballadors, menestrals i empresaris industrials. Situats en aquesta tesitura, i reafirmant el que dèiem en el seu moment, no és gens sorprenent el plantejament del Pla Barenys, el qual, pel pacte social que semblava comportar localment, ens permetria projectar aquest aspecte de les conclusions respecte a la problemàtica urbanística de la Vilafranca actual; tanmateix, però aquesta ja és una altra història.

4. A part de les crítiques dels radicals, en el «Fructidor», la resta de la premsa local no acostuma a referir-se a aquest fet, i fins i tot la «Gasetta», en les seves èpoques de màxima crítica, planteja el tema del planejament en funció de la tècnica i de les formes o de l'estètica.

The first of these is the fact that the majority of the cases are reported by the general public, and not by the medical profession. This is a serious defect, because the general public is not qualified to judge of the value of the symptoms, and is likely to report them as being of great importance, when in fact they are of little or no importance. The second defect is that the cases are reported by the general public, and not by the medical profession. This is a serious defect, because the general public is not qualified to judge of the value of the symptoms, and is likely to report them as being of great importance, when in fact they are of little or no importance. The third defect is that the cases are reported by the general public, and not by the medical profession. This is a serious defect, because the general public is not qualified to judge of the value of the symptoms, and is likely to report them as being of great importance, when in fact they are of little or no importance.

The second of these is the fact that the majority of the cases are reported by the general public, and not by the medical profession. This is a serious defect, because the general public is not qualified to judge of the value of the symptoms, and is likely to report them as being of great importance, when in fact they are of little or no importance. The third defect is that the cases are reported by the general public, and not by the medical profession. This is a serious defect, because the general public is not qualified to judge of the value of the symptoms, and is likely to report them as being of great importance, when in fact they are of little or no importance.

The third of these is the fact that the majority of the cases are reported by the general public, and not by the medical profession. This is a serious defect, because the general public is not qualified to judge of the value of the symptoms, and is likely to report them as being of great importance, when in fact they are of little or no importance. The fourth defect is that the cases are reported by the general public, and not by the medical profession. This is a serious defect, because the general public is not qualified to judge of the value of the symptoms, and is likely to report them as being of great importance, when in fact they are of little or no importance.

The fourth of these is the fact that the majority of the cases are reported by the general public, and not by the medical profession. This is a serious defect, because the general public is not qualified to judge of the value of the symptoms, and is likely to report them as being of great importance, when in fact they are of little or no importance. The fifth defect is that the cases are reported by the general public, and not by the medical profession. This is a serious defect, because the general public is not qualified to judge of the value of the symptoms, and is likely to report them as being of great importance, when in fact they are of little or no importance.

The fifth of these is the fact that the majority of the cases are reported by the general public, and not by the medical profession. This is a serious defect, because the general public is not qualified to judge of the value of the symptoms, and is likely to report them as being of great importance, when in fact they are of little or no importance.

The sixth of these is the fact that the majority of the cases are reported by the general public, and not by the medical profession. This is a serious defect, because the general public is not qualified to judge of the value of the symptoms, and is likely to report them as being of great importance, when in fact they are of little or no importance.

BIBLIOGRAFIA CITADA

- ALIÓ, Mª À.: *La organización del tráfico en el «Proyecto d'Urbanització i Eixamplament (1934)» de Vilafranca del Penedès*, «VI Coloquio de Geografía», Palma de Mallorca, Asociación de Geógrafos Españoles, Departamento de Geografía de la Facultad de Filosofía y Letras, 1979, pp. 483-489.
- ALIÓ, Mª À.: *Els projectes d'urbanització decimonònics de Vilafranca en el procés de creixement i estructures urbanes de la vila*, «Miscel·lània Penedesenca», Vilafranca, Institut d'Estudis Penedesencs, 1982, vol. V, pp. 7-23.
- ALIÓ, Mª À.: *Els Expedients d'obres particulars com a eina de anàlisi del procés urbà. Vilafranca del Penedès, 1845-1945*, «II Setmana d'Estudis urbans», Lleida, 1984 (en premsa).
- ALIÓ, Mª À.: *Publicacions locals i identitat comarcal a la Vilafranca pre-republicana: la «Gasetta de Vilafranca» (1926-1931)*, «Miscel·lània Penedesenca», Vilafranca, Institut d'Estudis Penedesencs» 1985 (en premsa).
- AMIN, S.: *L'accumulation a l'échelle mondiale. Critique de la théorie du sous-développement*, Paris, Anthropos, 1970.
- ARESTÉ BAGÉS, Jaume: *El crecimiento de Tarragona en el siglo XIX. De la nueva población del puerto al plan de Ensanche*, Tarragona, Ajuntament de Tarragona, Col·legi d'Aparelladors, 1982, 246 pp. + 9 plànols.
- AURIAC, F.: *Système économique et espace*, Paris, Economica, 1983, 214 pp.
- AYMONINO, C.: *Orígenes y desarrollo de la ciudad moderna*, Barcelona, Gustavo Gili Ed., 1972, 329 pp. (1ª edició en italià 1963, 1964 i 1970).
- BALCELLS, A.: *El problema agrari a Catalunya 1890-1936. La qüestió rabassaire*, Barcelona, Ed. Nova Terra, 1968, 297 pp. + index.
- BENACH I TORRENTS, Manuel: *Els vilafranquins del segle XX. Notes per a la Història local*, Vilafranca, 1978, 291 pp. + index.
- BENÉVOLO, Leonardo.: *Diseño de la ciudad*, México, Gustavo Gili, 1977, 5 vols., (1ª edició en italià, 1977).
- BRICALL, J.M^a.: *Política econòmica de la Generalitat. 1936-1939*, Barcelona, Ed. 62, 1978 (1^a ed. 1970).
- BRUNET, R.: *La composition des modèles dans l'analyse spatiale*, «L'Espace géographique», Paris, n° 4, 1980, pp. 253-265.
- BUSQUETS GRAU, J. — FONT ARELLANO, A. — GÓMEZ ORDÓÑEZ, J.L.: *Vilafranca del Penedès 1980. Revisió del Plà General d'Ordenació Urbana (Informació, memòria)*, Barcelona, 1980, 312 pp. (offsset).
- CAPEL, H.: *Agentes y estrategias en la producción del suelo urbano español*, «Revista de Geografía», Barcelona, vol. VIII, n° 1-2, 1974, pp. 19-55.
- CARACCILOLO, A. (ed.): *Dalla città preindustriale alla città del capitalismo*, Bologna, Il molino, 1975, 321 pp.
- CARRERAS I VERDAGUER, Carles: *L'estructura de la propietat, agent bàsic en la producció de l'espai urbà: El cas dels barris obrers del Sud-Oest de Barcelona*, Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Departament de Geografia, Setembre 1978, 3 vols. Tesi de doctorat, dirigida pel Dr. Horacio Capel Sáez.

- CARTER, Harold: *El estudio de la geografía urbana*, Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local, 1974, 381 pp. (1ª ed. en anglès, 1972).
- CARTER, H.: *Phases of Town Growth in Wales*, «The Study of Urban History», London, Edward Arnold, 1976, pp. 231-252.
- CASTELLS, M.: *Problemas de investigación en sociología urbana*, Madrid, Siglo XXI de España, Ed. S.A., 1971, 278 pp.
- CERDÀ, I.: *Teoría general de la Urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas en la Reforma y Ensanche de Barcelona*, (Madrid-Barcelona), Instituto de Estudios Fiscales y Ed. Ariel y Vicens Vives, 3 vols., 1968-1971, (Ed. Facsímil de la 1ª edició, 1867).
- CERVELLATI, P.L. — SCANNAVINI, R., et. alt.: *Bolonia. Política y metodología de la restauración de los centros históricos*, Barcelona, Ed. Gustavo Gili, S.A., 1976, 124 pp. + 1 full despleg. (1ª edició en italià, 1973).
- CHOAY, Françoise: *El Urbanismo. Utopías y Realidades*, Barcelona, Lumen, 1970, 539 pp. (1ª edició en francès 1965).
- COY I COTONAT, A.: *Vilafranca del Panadés. Su Historia y Monumentos*, Barcelona, Imp. de F.J. Altés y Alabart, 1909, 607 pp.
- DUGRAND, R.: *Villes et campagnes en Bas-Languedoc. Le réseau urbain du Bas-Languedoc méditerranéen*, París, Presses Universitaires de France, 1963, 638 pp. + 2 fol.
- ELHAÍ, H.: *Recherches sur la propriété foncière des citadins en Haute-Normandie*, París, C.N.R.S., 1965, 104 pp. + 3 fulls + 4 fulls desplegables, (Memoires et Documents, Tome X - Fasc. 3; Centre de Recherches et Documentation Cartographiques et Geographiques).
- ENGELS, F.: *Las grandes ciudades*, «El problema de la vivienda en las grandes ciudades», pp. 93-129, (1ª edició en anglès, 1845).
- ESTEBAN NOGUERA, J.: *Los ensanches menores en la región de Barcelona (La formación metropolitana de Barcelona)*, Barcelona, Escuela Técnica Superior de Arquitectura, L.U.B., 1976, 104 pp. + 1 full despleg. (Monografies E.T.S.A.B., nº 0.20).
- Ferrocarriles de Tarragona a Martorell y Barcelona. Memoria leída el día 20 de Febrero de 1862*, Barcelona, Imprenta y Librería Politécnica de Tomás Corchs, 1862.
- GIRALT, Emili: *Vilafranca del Penedès*, «Geografía de Catalunya», Barcelona, Ed. Aedos, 1968, vol. III, pp. 320-322.
- GIRALT CASADESÚS, R.: *Ponència VI: Bases per a una llei d'urbanisme*, «Congrés d'Arquitectes de Llengüa Catalana», Barcelona, Associació d'Arquitectes..., primavera 1932.
- GIRALT CASADESÚS, R.: *Política de l'habitatció*, «II Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana», Tarragona, Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1935.
- GÓMEZ MENDOZA, Josefina.: *Desamortización y morfología urbanas en Alcalá de Henares*, «Estudios Geográficos», Madrid, 1972, pp. 479-507.
- GRAU I FERNÁNDEZ, R.: *Cambio y continuidad en los orígenes de la Barcelona Moderna (1714-1860)*, «Urbanismo e historia urbana en España», Madrid, Universidad Complutense, 1979, pp. 570-587.
- Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat als països catalans*, Barcelona, Ed. 62, 1979, 524 pp. + índex, (Cultura Catalana Contemporània VIII).
- IGLÉSIES FORT, J.: *El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años*, «Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona», Barcelona, 1961, 3ª época, nº 680, vol. XXXIII, nº 16, pp. 319-427.
- KEEBLE, D.E.: *Modelos de desarrollo económico*, «La Geografía y los modelos socioeconómicos», Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local, 1971, pp. 131-210, (1ª edició en anglès 1967).

- LEVEBVRE, H.: *De lo rural a lo urbano*, Barcelona, Península, 1971, 268 + índex, (1ª edició en francès, 1970).
- LINAZASORO, J.L.: *Permanencia y arquitectura urbana. Las ciudades vascas de la época romana a la ilustración*, Barcelona, Gustavo Gili, 1978, 235 pp. + 1 full despleg.
- LÓPEZ GONZÁLEZ, I.: *Las Licencias municipales de edificación y las técnicas de intervención administrativa en la propiedad urbana*, Sevilla, Ed. del Instituto García Oviedo, Universidad de Sevilla, 1977, 178 pp.
- LOZANO BARTOLOZZI, M^a del Mar: *Algunas transformaciones de la estructura urbana en el Cáceres del siglo XVIII, exponentes de una nueva ideología y una nueva estética*, «Urbanismo e Historia urbana en España», Madrid, Universidad Complutense, 1979, pp. 355-372.
- LLORDEN MIÑAMBRES, M.: *Un mecanismo de producción de suelo urbano. Las parcelaciones particulares, su aplicación al caso concreto de Gijón*, «Ciudad y Territorio», Madrid, n° 4/1978, pp. 93-100.
- LLORENS I JORDANA, R.: *La Ben Nascuda. Réplica a la «Ben Plantada»*, Esplugues de Llobregat (Barcelona), Ariel, 1977 (3ª), 352 pp.
- LLUCH, Ernest — GASPÀR, J.: *Preus del sòl a Catalunya*, Barcelona, Servei d'Estudis de Banca Catalana, 1972, 2 vols.
- MALLART I RAVENTÓS, Mª L.: *Santiago Güell i Grau. Arquitecte vilafranquí. La seva obra 1892/1920*, Vilafranca, Museu de..., 1983, 97 pp.
- MARTORELL I PANYELLAS, Antoni: *Notes crítiques sobre les vicisituds de l'Agricultura, Indústria i Comerç durant el segle XIX, deduintne els medis per a lograr llur foment y desenrotllo*, «El Penadès en el segle XIX», Vilanova i Geltrú, Oliva Imp. 1902, pp. 187-234.
- MAS HERNÁNDEZ, R.: *El barrio de Salamanca*, Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local, 1982, 284 pp. + 5 lám.
- MAS HERNÁNDEZ, R.: *El plano parcelario del Sector Nordeste del Ensanche de Madrid*, «Ciudad y Territorio», Madrid, 1978, n° 2, pp. 25-48.
- MAS I JORNET, C.: *Notes sobre'l moviment intel·lectual i artístic de Vilafranca del Penadès durant el segle XIX*, «El Penadès en el segle XIX», Vilanova i Geltrú, Oliva Imp., 1902, pp. 235-349.
- MAS I PERERA, Pere: *Vilafranca del Penedès*, Barcelona, Ed. Barcino, 1932, 233 pp. + índex + XVI lám.
- OLIVERAS I SAMITIER, J.: *Desenvolupament industrial i evolució urbana a Manresa (1800-1870)*. Manresa, Caixa d'Estalvis de Manresa, 1985 (edició de la Tesi de Llicenciatura presentada el 1983).
- PANELLA I SOLER, LL.: *Eixample de Girona, 1897*, «Punt Diari», Girona, 2-VII-1980.
- PÉREZ GONZÁLEZ, J.A.: *El barrio de Uria en Oviedo*, Oviedo, Colegio Oficial de Arquitectos de Asturias y León, Departamento de Geografía de la Universidad de Oviedo, 1977, 174 pp.
- PÉREZ PICAZO, Mª Teresa: *Oligarquía urbana y campesinado en Murcia. 1875-1902*. Murcia, Academia Alfonso X El Sabio, 1979.
- PINON, P. — MICHELONI, P.: *Parcelaire foncier et architecture urbaine*, «Métropolis», any IV, n° 32, 1975, pp. 25-31.
- POCHÉ, B.: *De l'écrit local au local comme langage. La représentation sociale à travers les textes*, «Espaces et sociétés», París, VI-XII/1982, n° 41, pp. 71-97.
- Q.G. (ALEGRET, Pere): *Apuntes históricos de Vilafranca del Panadés y su comarca...*, Vilafranca, Imprenta y Librería de Pedro Alegret y Vilaró, 1887, 362 pp. + 2 fulls + índex + plànol.

- Q.G. (ALEGRET, Pere): *Vilafranca del Panadés antiga y moderna. Apuntes históricos...*, Vilafranca, Imprenta de Pedro Alegret, 1872, 190 pp. + índex.
- QUETGLAS, J.: *Un siglo de arquitectos superiores*, «C.A.U.», Barcelona, n° 41, 1-II-1977, pp. 79-81.
- RACINE, J-B.: *Bien-être et justice socio-espatale: vers une Géographie de la pertinence sociale*, «L'Espace Géographique», París, C.N.R.S., n° 1, 1984, pp. 72-78.
- RÀFOLS, J.F. (Dtor.). *Diccionario de Artistas de Cataluña, Valencia y Baleares*, Barcelona-Bilbao, Ediciones Catalanas, S.A., Gran Enciclopedia Vasca, 1951, 5 vols.
- REYNAUD, A.: *Société, Espace et Justice. Inégalités régionales et Justice socio-espatales*, París, Presses Universitaires de France, 1981, 263 pp.
- ROCA, R.: *Política, economía y espacio. La política territorial en Cataluña (1936-1939)*, Barcelona, Ed. del Serbal, 1983, 122 pp.
- ROCA, F.: *Política econòmica i territori a Catalunya, 1901-1939*, Barcelona, KETRES Editora, 1979, 240 pp.
- RUBIÓ, Nicolau M^a: *Política de l'habitació*, «II Congrés d'Arquitectes de Llengua catalana», Tarragona, Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1935.
- RUBIÓ, Nicolau M^a: *Ponència III: Relacions entre les administracions locals i un plà regional o nacional*, «Congrés d'Arquitectes de llengua Catalana», Barcelona, Generalitat de Catalunya-Ajuntament de Barcelona, 1932.
- SÁNCHEZ, J.E.: *La geografía y el espacio social del poder*, Barcelona, Los Libros de la Frontera, 1981.
- SOLÀ-MORALES, M. de — BUSQUETS, J. — DOMINGO, M. — FONT, A. — GÓMEZ ORDÓÑEZ, J.L.: *Barcelona. Remodelación capitalista o desarrollo urbano en el sector de la Ribera Oriental*, Barcelona, Gustavo Gili, 1974, 79 pp. + 3 plànols desp.
- SOLÀ-MORALES, M. de: *Los ensanches*, «Los ensanches (I). El ensanche de Barcelona», Dir. SOLÀ-MORALES, M. de, L.U.B. — E.T.S.A.B., 1978, 148 pp. pp. 9-25.
- SOLÀ-MORALES, M. de — BRU, E. — SERRA, F.: *Gràcia. Diseño del suelo y forma urbana en los orígenes de la Barcelona moderna*, «Arquitecturas bis», Barcelona, 1976, pp. 26-32.
- SOLÀ-MORALES, M. de: *Urbanística I. Curso 1973-1974. PROGRAMA (las formas del crecimiento urbano)*, Barcelona, Escuela Técnica Superior de Arquitectura, Departamento de Urbanismo, 1974, 112 pp.
- TATJER, M.: *Estructura de la propietat i morfologia urbana*, «Estudi previ a la remodelació de la Barceloneta», Barcelona, Ajuntament de Barcelona i diverses entitats ciutadanes, 1979, 253 pp., pp. 65-98.
- TATJER, M.: *Propiedad inmobiliaria y espacio urbano. Aproximación a su estudio*. «Urbanismo e historia urbana en España», Madrid, Universidad Complutense, 1979, pp. 49-82.
- TORRAS I RIBÉ, J.M^a: *Igualada, una història en imatges*, Vilassar de Mar, Oikos Tau, 1982, 315 pp.
- TRENS, Manuel: *Vilafranca. Senyora vila*, Vilafranca, Edició del Museu de Vilafranca, 1964, 151 pp.
- TUÑÓN DE LARA, Manuel: *Medio siglo de cultura española (1885-1936)*, Madrid, Ed. Tecnos, 1977, (3^a), 304 pp.
- UCELAY DA CAL, Enric: *La Catalunya populista, Imatge, Cultura i Política en l'etapa republicana (1931-1939)*, Barcelona, Ed. de la Magrana, 1982, 412 pp. + índex.
- VANDELLÓS, Josep A.: *La indústria de la construcció a Barcelona*, «Butlletí de

- l'Institut d'Investigacions Econòmiques», Barcelona. Palau de la Generalitat, 1933, vol. V, pp. 1-20.
- WHITEHAND, J.W.R.: *Building cycles and the spatial pattern of urban growth*. «Transaction, Institute of British Geographer», n° 51, 1972, pp. 39-55.
- WHITEHAND, J.W.R., WHITEGAND, S.M.: *The study of physical change in town centers; research procedures and types of change*, «Institute of British Geographer. Transactions New Series», London, vol. 8, n° 43, 1983.

PREMSA LOCAL

- «*Abril. Setmanari d'Esquerra*», Vilafranca, Centre d'Esquerra Republicana, 1931-1934 (setmanari).
- «*Acció*» (periòdic quinzenal, portanveu de l'Associació Catòlica), 10-I-1909/18-VII-1936.
- «*El artesano del Panadés*» (Semanario de intereses mercantiles, amena literatura, avisos y noticias), Vilafranca del Panadés, (1er. vist: n° 54, 7-I-1866, any II, acaba en el n° 83, 29-VII-1866), Imprenta de Fèlix Alegret, c/. de la Cort, n° 3.
- «*Fructidor*» (Semanario Órgano del Centro Republicano Federal Radical), 1908..., (en 1938 «adherit al Partit Federal Liberal»).
- «*Gaseta de Vilafranca*», Vilafranca, 1926-1931, (revista bimensual).
- «*El labriego. Revista quinzenal del Agricultor, Ciencias, Artes y Literatura. Eco de la Sociedad (Centro Agrícola del Panadés)*», Vilafranca, quinzenal, 1876-1903.
- «*Quaderns mensuals d'Acció*», Vilafranca, 1926-1931.
- «*El Panadés federal*» (Periódico Republicano Democrático Federal y defensor de los intereses morales y materiales de la comarca), Direct. Isidre Rius, Vilafranca, Plaça St. Joan, 1892-1895.
- «*Revista del Casal de la Principal*», 1ª èp., Vilafranca, 1931-1932 (7 números), 2ª èp. IX-1968.
- «*SUT. Portavoz del Sindicato Unión de Trabajadores*», Vilafranca del Panadés, C.N.T., 1937-1938, quinzenal.
- «*El Villafranqués*» (Semanario defensor de los intereses de Vilafranca y su partido), 1886-1887.
- «*Tothom*» (Setmanari), Vilafranca del Penedés, 1969-1985.

El primer intento de fundación de una universidad en Chile se dio en 1541, cuando el obispo de Santiago, Juan de Guzmán, solicitó al papa Sixto IV la creación de una universidad en la ciudad de Santiago. Sin embargo, el papa no accedió a la solicitud por considerar que la ciudad era demasiado joven y pequeña para albergar una universidad. Este intento fallido marcó el inicio de un largo proceso de gestación que se prolongó durante más de un siglo.

PRENSA LOCAL

El primer periódico publicado en Chile fue el "Telégrafo Mercantil, Agrícola, Industrial y Militar", fundado en 1811 por el español Juan Antonio Rodríguez. Este periódico se publicó durante un breve periodo de tiempo, pero marcó el inicio de la prensa escrita en el país. Posteriormente, en 1812, se fundó el "Telégrafo de Chile", que se convirtió en el primer periódico chileno de larga duración. Este periódico fue editado por el español Juan Antonio Rodríguez y se publicó durante más de una década. Durante este periodo, la prensa local se centró principalmente en temas de comercio, agricultura e industria, reflejando las necesidades de la sociedad chilena de la época. A lo largo de la historia, la prensa local ha desempeñado un papel fundamental en la difusión de información y en la formación de la opinión pública.

M.ª Àngels Alió (Barcelona, 1951) forma part del Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona i està interessada, des que va acabar la llicenciatura (1973) en qüestions relacionades amb l'urbanisme i l'anàlisi local. La seva investigació sobre Vilafranca del Penedès (Tesi doctoral, 1984) va suposar una fase d'aprofundiment en els processos urbans decimonònics. En l'actualitat, està abordant l'estudi de temes metropolitans; d'altres centre d'interès estan constituïts, igualment, per investigacions referents a la bibliografia comarcal i la penetració de les teories regionals a Catalunya.

La serie "Geo-Crítica. Textos de Apoyo" publicará sobre todo trabajos extensos que complementen o desarrollen las propuestas o los debates realizados a través de "Geo-Crítica". Editará esencialmente textos de carácter teórico, investigaciones históricas, y repertorios de documentación básica. También incluirá estudios empíricos de particular significación para la discusión de problemas generales. Textos de carácter más breve se publican en la colección "Pensamiento y método Geográficos", que aparece también en Ediciones de la Universidad de Barcelona.

"Geo-Crítica. Textos de Apoyo".
Primeros títulos:

1. Ciencia para la burguesía.
2. Geo Edafología. Texto inédito de Emilio Huguet del Villar.
3. Los ingenieros militares en España durante el siglo XVIII. Repertorio biográfico e inventario de su labor científica y espacial.
4. Geografía dialéctica. Una perspectiva polaca.
5. La organización territorial de empresas e instituciones públicas en España.
6. La geografía del bachillerato español.
7. El centro histórico, un lugar para el conflicto.
8. Projectes i realitat d'un procés urbà decimonònic: Vilafranca del Penedès 1865-1939.

Il·lustració de la coberta: reproducció parcial de *L'Auca de la Festa Major*, de J. MERCADER-MIRET, 1953. Vilafranca del Penedès, facsímil de la Festa Major, 1978.

25-UN PREDICADOR DE FAMA
LES GLORIES DEL SANT PROCLAMA

26-A LA SORTIDA D'OFICI
S'ORGANITZA EL BELL SEGUICI.

31-PER ACABAR DE FÈ EL PES
ELS BONS VINS DEL PENEDES.

32-BONES COBLES CATALANES
PER PODER BALLAR SARDANES.

PROJECTIONS DE LA FRACTION DE LA POPULATION EN AGE DE TRAVAIL
DE 15 ANS ET AU-DESSUS, 1965-1985

Mre ANGÈLES ALIÓ

**PROJECTES I REALITAT
D'UN PROCÉS URBÀ
DECIMONÒNIC.
VILAFRANCA DEL PENEDÈS
1865-1939**

per
Mª ÀNGELS ALIÓ

Col·lecció «GEO-CRÍTICA. Textos de Apoyo»

PUBLICACIONS I EDICIONS DE LA
UNIVERSITAT DE BARCELONA

BARCELONA - 1986

